

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

SOKAĞIN YOKSUN ÇOCUKLARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR
ANALİZ
(ANKARA ÖRNEĞİ)

MASTER TEZİ

HAZIRLAYAN
Saim Can BERİTAN

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Suna Başak

ANKARA – 2006

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Saim Can BERİTAN'a ait "Sokağın Yoksun Çocukları zerine Sosyolojik Bir Analiz: Ankara rneğİ" adlı çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan: Prof. Dr. Ahmet ÇİĞDEM

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)

ye: Doç. Dr. Suna BAşAK

Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

ye: Doç. Dr. Vedat BİLGİN

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Ankara'nın sokaklarında çalışan çocuklar ile bu çocukların aileleri sosyolojik bir perspektifle incelenerek, sokak çocukları olgusu istatistiksel verilerle anlamlandırmaya çalışılmıştır. Ayrıca İstanbul'da da kurumsal düzeyde incelemeler yapılarak sokak çocukları olgusunda Türkiye'nin iki en büyük metropolünde kurumsal yaklaşımların farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ankara'da Sosyal Hizmetlere bağlı çocuk ve gençlik merkezlerinde çocuklarla görüşme ve İstanbul'da da kurumsal anlamda gözlem yapabilmeme olanak sağlayan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne ve çalışma yaptığım tüm kuruluş müdürlüklerine teşekkür ederim. Ayrıca, problemlere yönelik getirdiği çözüm önerileri ve pozitif yaklaşımıyla sorunsuz bir tez sürecinin oluşmasını hazırlayan ve sağlayan danışmanım Doç. Dr. Suna BAŞAK'a, bilgileri ve deneyimleri ile özgür düşünen bir birey olmamda emeği geçen değerli Sosyoloji Bilim Dalı öğretim üyelerine ve yüksek lisans öğrenimim süresince değerli fikirlerini benden esirgemeyen dayım Cemal ÖZERK'e ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Saim Can Beritan
Ankara / Aralık, 2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLolar LİSTESİ	v
GRAFİKLER LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	6
KURAMSAL ÇERÇEVE	6
1. Toplumsal Sapma ve Kontrol.....	6
2. Psikolojik Teoriler	8
3. Sosyolojik Teoriler	9
3.1. Yapısal – Fonksiyonel Yaklaşım	9
3.1.1. Altkültür Açıklamaları	11
3.2. Etkileşimci Yaklaşım	12
3.3. Çatışmacı Yaklaşım	13
4. Kuramsal Sonuç	15
II. BÖLÜM	16
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	16
1. Kategori olarak Sokak Çocukları: Sokak Çocuklarının Sınıflandırılmasında Farklı Yaklaşımlar	16
2. Sokak Çocukları Olgusuna Tarihsel Bir Bakış	21
3. Sokak Çocukları Sorununa Genel Bir Bakış	24
4. Osmanlı'da Sokak Çocukları	31
5. Türkiye'de Sokak Çocukları Profili	35
6. Sokak Çocuklarına Yönelik Türkiye'de Yürütülen Çalışmalar	41
6.1. ILO – IPEC Kapsamında Yürütülen Çalışmalar	41
6.2. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)	43
6.3. Yerel Yönetimler	46
6.4. Sivil Toplum Kuruluşları	47
6.5. Çocuk Şube Müdürlüğü	48

7. Sokak Çocukları Olgusunun Oluşmasında Etkili Olan Sosyolojik Etmenler	49
7.1. Kentleşme ve Göç.....	49
7.2. Gettolaşma	52
7.3. Değişen Aile Yapısı.....	55
III. BÖLÜM	58
ARAŞTIRMANIN YÖNTEM ve TEKNİKLERİ.....	58
1. Amaç	58
Yakın Amaçlar	58
2. Önem	60
3. Yöntem	61
3.1. Kavramsal Çerçeve.....	61
3.2. Tanımlar	62
3.3. Varsayımlar.....	64
4.1. Kapsam ve Sınırlılıklar	65
4.1.1. Kapsam.....	65
4.1.2. Sınırlılıklar	66
4.2. Veri Toplama Teknikleri	67
4.2.1. Verilerin Toplanması	67
4.2.2. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması.....	68
IV. BÖLÜM.....	69
ARAŞTIRMA VERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	69
1. Örneklem Grubunun Özellikleri	69
1.1. Örneklem Hacmi	69
1.2. Yaş	69
1.3. Doğum Yeri.....	70
1.4. Göç Dağılımı.....	71
1.5. Eğitim Düzeyi.....	72
1.6. Yaptıkları İşler.....	73
2. Göçün Nedenleri ve Sonuçları	76
2.1. Göçün Nedenleri.....	76
2.2. Göçün Sonuçları	77

3. Aile	79
3.1. Aile Yapısı	79
3.2. Ailenin Ekonomik Durumu.....	80
3.3. Ailenin Yaşadığı Konutun Özellikleri	81
3.4. Aile İçi İlişki Tarzı	83
3.5. Çocuğun Aileye Bakış Tarzı.....	84
4. Çocuk ve Sokak.....	86
5. Çocuk ve Suç	91
SONUÇ ve ÖNERİLER	94
KAYNAKÇA.....	105
EKLER	111
EK. 1 Çocuk Görüşme Formu	111
EK. 2 Yetişkin Görüşme Formu.....	116
EK. 3 İzin Belgesi.....	120
EK. 4 Fotoğraflar.....	121
ÖZET	126
ABSTRACT	127

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Sokak Çocuklarının Bazı Şehirlerdeki Durumu.....	25
Tablo 2. Sokakta Çalışan Çocukların Yaş Dağılımı (Ankara – İstanbul).....	69
Tablo 3. Sokakta Çalışan Çocukların Doğum Yeri (Ankara).....	70
Tablo 4. Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Göç Dağılımı (Ankara)	71
Tablo 5. Sokakta Çalışan Çocukların Eğitim Düzeyi (Ankara – İstanbul)	72
Tablo 6. Sokakta Çalışan Çocukların Meslek Grubu (Ankara)	73
Tablo 7. Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin Göç Sonrası Yaşadıkları Sorunlar <i>Çocukların Gözüyle</i> (Ankara).....	77
Tablo 8. Göç Eden Ailelerin Ankara’da Yaşadıkları Sorunlar	78
Tablo 9. Sokakta Çalışan Çocukların Aile Yapısı (Ankara – İstanbul)	80
Tablo 10. Ailenin Oturduğu Konutun Mülkiyeti (Ankara).....	81
Tablo 11. Ailenin Oturduğu Konutun Niteliği (Ankara – İstanbul).....	82
Tablo 12. Sokakta Çalışan Çocukların Ailelerinin İlişki Tarzı (Ankara)	83
Tablo 13. Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklarının Aileye Bakışı (Ankara – İstanbul)	85
Tablo 14. Çocukların Sokakta Yaşama Nedenleri (İstanbul)	87
Tablo 15. İstanbul Sokaklarında Yaşayan Çocukların İşledikleri Suç Türleri....	92

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Ailenin Göç Ettikten Sonra Karşılaştığı Problemler (Ankara)	76
Grafik 2. Aile Ankara'ya Göç Ettikten Sonra Umdüğünü Bulabildi mi?	78
Grafik 3. Ailenin Çalışma Durumu <i>son 1 yıl</i> (Ankara)	80
Grafik 4. Sokakta Çalışan Çocukların Sigara Kullanma Oranı (Ankara).....	89
Grafik 5. Sokakta Çalışan Çocukların Sigara Kullanmalarının Nedenleri (Ankara).....	89
Grafik 6. İstanbul Sokaklarında Yaşayan Çocukların Suçluluk Oranı	92

GİRİŞ

Ülkemizde, hızlı nüfus artışı ve *sanayileş(e)memeyle*¹ birlikte ortaya çıkan işsizlik, kırsal kesimden özellikle büyük kentlere göç sonucunu beraberinde getirmiştir.² Modern toplumlarının aksine ülkemizde sanayileşme ve kentleşme olguları birbirine paralel gelişmemiş, kentleşme sanayileşmeyi önceleyen bir unsur haline gelmiştir. Yani kentlerin nüfusunda hızlı bir artış olmasına karşın kentsel altyapıda, kentsel arz ve olanakların yaratılmasında ve kentleşme derecesinde aynı çizgide bir gelişme görülememiştir. Türkiye'nin 1980 yılında kentleşme düzeyi yüzde 45 iken bu oran günümüzde yüzde 64 olmuştur.³ Bu rakamlar da bize gösteriyor ki ülkemizde kentleşmenin sanayileşmeyle paralel bir çizgi çizememesi, kırsallar ile kentlerin bileşkelerini kutupsallaştırmış bu bağlamda da kentler kontrolsüz bir şekilde genişlemiştir.

Kırdan kente doğru yaşanan içgöç, ulusal anlamda birtakım sosyal problemler yaratırken, yerel anlamda da yeni problemleri beraberinde getirmektedir. 1955 yılında gecekonducuların kentsel nüfustaki payı yüzde 4,7 iken 1995 yılında yüzde 35'e yükselmiştir.⁴ Böylece kırdan kente göç eden aile kendi problemlerini çözmeye çalışırken aslında yeni bir toplumsal probleme yol açmıştır. Kırdan kente göç olgusunun yarattığı en temel sorunlardan biri olan *gettolar* ortaya çıkmıştır. Artık bir taraftan kır özelliklerini kente taşımaya çalışan, öte taraftan kent özelliklerine uyum sağlamak zorunda kalan kırla kent arasında sıkışmış, yaşamlarında zaman zaman kente tepki, zaman zaman da kıra özlemi sergileyen bir *alt kültür* oluşmuştur.

¹ Bu kavramla Türkiye'nin, sanayileşme olgusunu sistematik bir biçimde gerçekleştirememesi bağlamında sanayileşmenin bölgesel bir rolün homojen olarak yayılamadığı anlatılmak istenmiştir. Kısaca sanayileş(e)meme kavramı çarpık sanayileşmeyi ifade etmektedir.

² Oğuz Polat: **Sokak Çocukları**, Özgün Ofset Reklamcılık -Matbaacılık, İstanbul, 2002, s 17.

³ Ruşen Keleş: **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 2000, s 47.

⁴ Ruşen Keleş: **a.g.e.** , s 386.

Gettoların getirdiği en önemli sorunlardan biri çocuklar için riskli ortamların oluşmasıdır. Göç edenlerin; işsizlik, konut, çevre gibi sorunlarla birlikte, yeni bir yaşam tarzından kaynaklanan uyumsuzluk sorunları yaşamaları, çocuklar için risk taşıyan ortamların oluşmasına neden olmaktadır. Tüm bu bir araya gelen etmenler *sokak çocuklarının* yüksek oranlara ulaşmasında itici bir rol oynamaktadır.⁵ Ayrıca bu çocukların sayılarının her geçen gün artmasının nedeni olarak, göçle beraber ebeveynlerin, evin temel gereksinimlerini karşılayabilmek için bütün gün çalışmak zorunda kalması gösterilebilir. Bundan dolayı çocuklar kontrolden uzak bir şekilde zamanlarının çoğunu sokakta geçirmektedirler. Tüm bunların yanında kent yaşamının karmaşıklığı, içinde barındırdığı koşullarının zorluğu, ebeveynleri bunalıma itmekte, çocuklarına kötü muamelede bulunmalarına ve bunun sonucu olarak çocukların evden kaçmalarına neden olabilmektedir. Öte yandan, ekonomik güçlükler, çocukları, aile bütçesine katkıda bulunabilmek amacıyla, erken yaşta çalışmaya itmekte, birçok ülkede yasaların küçük çocukların bir işyerinde istihdam edilmelerini yasaklaması nedeniyle de olan çocuklar sokakta çalışmak zorunda kalmaktadırlar.⁶

İşte bu noktada daha çok aileleriyle kurdukları ilişki ve sokağın kullanım temeline göre kategorileşen sokak çocukları olgusunu tanımlamakta fayda var.

Sokaktaki Çocuklar; Yaşam sürelerinin büyük bir kısmını ev yerine sokakta geçiren, bu süreç içerisinde de aile bağları gittikçe zayıflayan çocuklardır. Bu çocuklar ev dışında genellikle, sakız, sigara, simit, su gibi şeyler satarak, kırmızı ışıklarda arabaların camlarını silerek veya ayakkabı boyayarak yaşayan çocuklardır. Giderek ev çocuklar için anlamını yitirmeye başlar. Ancak çocukların sadece gece de olsa ya da aralıklı da olsa evlerine

⁵ Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 18.

⁶ Esin Konanç: **Korunmaya Muhtaç Kent Çocukları**, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul, 1992.

dönmeleri, zayıflasa da aile ilişkilerinin sürmesi bu çocukları sokağın çocuklarından ayırmaktadır.⁷

Sokağın Çocukları; Günlük yaşam için aile desteğinden yoksun, yalnız bir şekilde mücadele eden çocuklardır. Bu grubun sokaktaki çocuklara göre daha küçük bir grubu oluşturduğu yapılan çalışmalar sonucu saptanmıştır. Genellikle bu çocuklar aileleri tarafından terk edilmiş olarak bilinmelerine rağmen; çoğunun güvensizlik, reddedilme, sürekli şiddete maruz kalmaya bağlı olarak bizzat çocukların da ailelerini terk etmiş oldukları gözlenmektedir. Bu durumdaki çocukların aileleri ile ilişkilerini tamamen koparttıkları görülmektedir. Diğer çocuklarla temel farkı da bu oluşturmaktadır.⁸

Toplumsal bir problem olan sokak çocukları olgusunun aslında yukarıda da değinildiği gibi kendi iç dinamiğinde farklılıklar arz etmesi (sokakta bulunma nedenleri, sokakta bulunma süreleri, yaşam tarzları, aileleri ve diğer insanlarla kurdukları ilişkiler vs.) olgunun sokak çocukları üst başlığı altında kavramsallaştırılmasına olanak vermemektedir. Bu bağlamda bu olgunun iki kategori altında incelenmesi ve irdelenmesi ayrıca sokaklarda gerçekleştirilen gözlem ve çocuklarla yapılan görüşmelere bağlı olarak ta tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Sonuç olarak; 1980'lerle birlikte ülke ekonomisinin hızla liberalleşmesi yoksulluğu ve sosyo – ekonomik eşitsizliği tetiklemiş buna paralel olarak ise toplumsal yapı bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Araştırmanın amacına yönelik burada vurgu yapılan toplumsal dönüşümü süreci, büyük kentlere göç eden ve bu süreçte kentle de bütünleşemeyen ailelerin yapısında radikal farklılaşmaları ifade etmektedir. Aileler göçle beraber geleneksel geniş bir yapıdan kentsel bir yapıya dönüşen geçiş aileleri şekline bürünmektedir.

⁷ Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 2.

⁸ Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 3.

Ailelerin yaşadığı bu yapısal değişim son dönemlerde yaşanan göçün de farklılaşarak değişime uğramasıyla yumuşak ve bütünleştirici olmaktan çok gergin ve dışlayıcı şekilde yaşanmıştır. Kuşkusuz bu anominin kentlerde yarattığı en travmatik sonuçlarından biri de araştırmanın konusunu teşkil eden sokak çocukları ve ileriki aşamalarda sorunun türevi olacağı düşünülen çocuk suçluluğu olgusudur.

Bu çerçeve dâhilinde araştırmanın **birinci bölümünde**, literatürdeki bilgi birikimine bağlı olarak sokak çocukları olgusuna genel bir bakışı içeren, sokakta çalışan ve yaşayan çocukların birbirlerinden ayrılan temel özellikleri irdelenmiş ve sokak çocuklarının sınıflandırılması yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca sokak çocukları olgusuna tarihsel bir perspektifle bakarak, sokak çocuklarının dünyadaki ve Türkiye'deki durumlarını niceliksel örneklerle çözümlenmeye çalışılmış ve buna ek olarak Osmanlı Devleti'nin sokak çocukları sorununa olan bakışı ve yaklaşımları üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde, sokak çocuklarına yönelik verilen hizmetler Türkiye örneğinde tartışılmış ve Türkiye'nin en büyük iki şehri olan İstanbul ve Ankara'nın bu çerçeve dâhilinde probleme bakış açıları ve yürüttükleri çalışmalar karşılaştırmalı olarak yorumlanmış elde edilen bilgiler ışığında tüm bu yaklaşımların koruyucu ve önleyici olmaktan çok rehabilitasyon ağırlıklı olduğu vurgulanmıştır. Bu bölümde son olarak ise sorunun nedenleri tartışmaya açılmış Aptekar'ın (1994) sorunun nedenlerini açıklayan birkaç varsayımına vurgu yapılmıştır. Bunlardan ilki yoksulluk bağlamında kentleşme ve göç, ikincisi gettolaşma ve sonuncusu da tüm bunlara paralel olarak değişen aile yapısıdır.

Çalışmanın **ikinci bölümünde**, araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler ele alınacaktır. Bu bölüm altında araştırmanın amacı, önemi, yöntemi, varsayımları, kapsam ve sınırlılıkları ve veri toplama teknikleri aktarılacaktır.

Türkiye’de yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak nicel araştırmalar olup, elde edilen veriler mevcut çocuk ve ailelerin nitel durumlarına ilişkin veriler sunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmalar derinlemesine çözümlemeler içermemektedir. Bu araştırma olguyla bağlantılı olarak bugüne kadar pek yapılmamış nitel çalışma eksikliğini giderme çabası içerisinde olmuş bu bağlamda da alana ilişkin derinlemesine çözümlemelere katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu yönüyle gerçekleştirilen bu araştırma asıl olarak nitel bir çalışma olup elde edilen verilerin evrene genellenmesi gibi bir kaygısı bulunmadığını şimdiden hatırlatmakta fayda olduğu düşünülmektedir.

Son bölümde ise, araştırmada elde edilen veriler değerlendirilecek ve bu veriler doğrultusunda sunulan varsayımlar sınanacaktır. Son olarak ise sokak çocuklarına yönelik elde edilen bulgular çerçevesinde çözüm önerileri sunulacaktır.

I. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Toplumsal Sapma ve Kontrol

Sapma, toplumsal kuralların ihlal edilmesidir. Bir başka tanıma göre de toplumsal sapma, çoğunluğun kararlarını etkileyen toplumsal normlara uyumsuzluğu ifade eder. Çok geniş bir alanı kapsar ve toplumdan topluma da değişir. Bir toplumun ya da grubun sapma dediğine bir başka grup, yaşam biçimi diyebilir. Örneğin bir çocuğun sokakta çalışması bir toplumda sapma olarak değerlendirilirken bir başka toplumda normal olarak değerlendirilebilir.

Sapma, toplumsal beklentileri alt üst eder; toplumsal kınamaya yol açar ve insanları ona karşı bir şeyler yapmaya zorlar. Toplumsal sapmanın öteki yüzünü ifade eden toplumsal kontrol ise, sapkın davranışı önleme ya da düzeltme çabasıdır. Toplumsal kontrolün olmadığı bir toplum düşünülemez.¹ Onun en etkili aracı, toplumsallaşmadır. Toplumsallaşma bilindiği üzere insanların hayatta oynayacakları rolleri öğrenme sürecidir. Toplumsallaşan birey topluma uyum sağlar. Fakat toplumsallaşma her zaman arzu edildiği şekilde sonuçlanmayabilir. Böyle durumlarda karmaşık toplumlar birtakım formel kontrol mekanizmaları oluştururlar. Formel toplumsal kontrol kavramı, sapkın davranışı önlemek ya da düzeltmek için, kanun haline getirilmiş, kurumsallaşmış kamu mekanizmaları anlamına gelmektedir. Örneğin polis teşkilatı, çocuk mahkemeleri ve cezaevleri formel toplumsal kontrol mekanizmasının birer işlevleridir. Sonuç olarak toplumsal sapma, toplumsal kontrol ve ona gösterilen tepki ile tanımlanır.²

Hiç kuşkusuz sapkınlık kavramı kültürden kültüre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin ailelerin çocuklarını çalışmaya sevk etmesi

¹ Veysel Bozkurt: **Değişen Dünyada Sosyoloji**, Ekin kitabevi, Bursa, 2006, s 174.

² Veysel Bozkurt: **a.g.e.** , s 175.

çocuğun eğitimini aksatabileceği düşüncesiyle bazı toplumlarda sapkınlık olarak nitelendirilebileceği gibi bazı toplumlarda da aile ekonomisine katkı sağlayacağı düşünülerek aksi istikamette değerlendirilebilir. Ancak yaşanan küresel kültürel dönüşüm, kamuoyunun olaylara yönelik olan tutumlarında değişiklikler gözlenmektedir. Post – modern kültürün gelişimine paralel olarak toplumsal sapma olarak ifade edilebilecek bazı unsurlara karşı da umursamazlık artmaktadır.

2. Psikolojik Teoriler

Toplumsal sapmanın psikolojik açıklaması ise bireysel anormallik durumlarına odaklanmaktadır. Bazı kişilik özellikleri kalıtıma dayanır. Ancak psikologların da çoğunluğu, mizacın öncelikle toplumsal olarak belirlendiği görüşüne katılmaktadırlar. Toplumsal sapma, bir tür başarısız toplumsallaşmanın sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Reckless ve Dinitz'in kısıtlama teorisi (containment theory) psikolojik yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir. Bu yazarlar, öğretmenlerden 12 yaş grubundaki çocukları, suçla bağlantılı bir biçimde olumlu ve olumsuz özelliklerine göre sınıflamalarını istemiştir. Her iki kategorideki çocuklar ve onların anneleri ile görüşülür. Çocukların benlik kavramlarının, diğerleriyle ilişkide nasıl oluştuğunu incelerler. Sonuçta iyi çocuklar çok bilinçlidirler. Yani Freud'un kavramıyla ifade edersek gelişmiş bir süperegoları vardır. Engellenmişlikle başa çıkabilme, kültürel norm ve değerlerle olumlu bir biçimde kendini özdeşleştirebilme becerisine sahiptirler. Buna karşılık kötü çocuklar daha bilinçsiz, engellemeye karşı daha az tolerans gösteren, geleneksel kültür ile daha az uyumludurlar. Ayrıca araştırmacılar, iyi çocukların kötü çocuklardan daha az polisle temas halinde olduklarını tespit etmişlerdir.³

Özetle psikologlar kişilik özellikleriyle, toplumsal sapma arasındaki ilişkiye işaret etmişlerdir. Ancak psikolojik teorilerin açıklayıcılığı sınırlıdır; çünkü bir çok sapma olarak nitelendirilebilecek davranış normal kabul edilen insanlar tarafından işlenmektedir. Sapmanın toplumsal boyutunu ihmal eden her türlü teori eksik olacaktır.

³ Veysel Bozkurt: **a.g.e.** , s 180.

3. Sosyolojik Teoriler

3.1. Yapısal – Fonksiyonel Yaklaşım

Yapısal – fonksiyonel kuramlar sapkınlığı, yapısal gerilimlerden ve toplumdaki bir ahlaki düzenleme yokluğundan kaynaklanıyor diye görmektedirler. Eğer toplumdaki bireyler ve grupların hedefleri eldeki ödüllerle çakışmıyorsa, istekler ve gerçekleştirenler arasındaki uyumsuzluk, kimi üyelerin kendilerini sapkın güdülenmeler içinde hissetmelerine yol açacaktır.⁴

Yapısal – fonksiyonel yaklaşımın öncüsü Durkheim'dir. O'na göre toplumsal sapma bütün toplumlarda gözlemlenir. Ancak toplumdan topluma biçim değiştirir. Toplumlar geliştikçe ve karmaşıklaştıkça toplumsal sapma oranlarında azalma değil aksine artış meydana gelir.⁵ Çünkü gelişen ve karmaşıklaşmaya başlayan toplumlarda geleneksel normların yerine yenisi ikame edilmeden aşınmaktadır. Durkheim'e göre toplumlar modernleştikçe eskisine oranla daha az kısıtlanmaktadır. Böylece modern dünyada bireysel seçime daha fazla yer olduğundan, kimi uyumsuzlukların oluşması kaçınılmazdır.⁶

Durkheim için sapma normal bir olgudur; çünkü ondan yoksun bir toplumun var olması mümkün değildir. Ayrıca Durkheim'e göre sapma gerekli ve yararlıdır. Ahlakın ve hukukun normal evrimi açısından vazgeçilmez bir koşuldur. Bir diğer ifade ile toplumsal sapma, kültürel değer ve normların yerleşmesini sağlar.⁷

⁴ Anthony Giddens: **Sosyoloji**, Haz. Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2005, s 207.

⁵ Emile Durkheim: **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları**, Çev. C. B. Akal, B/F/S Yay., İstanbul, 1985, s 90.

⁶ Anthony Giddens: **a.g.e.** , s 207.

⁷ Veysel Bozkurt: **a.g.e.** , s 180.

Durkheim'in sapkınlık olgusu ile ilgili görüşleri, dikkatleri bireysel açıklamalardan toplumsal güçlere yöneltmekte etkili olmuştur. Durkheim'e göre sapma olgusu toplumsal brlğin oluşmasında etken güçtür. Bu bağlamda insanlar sapma olgusuna karşı kollektif tepki oluşturabilirler. Örneğin terörist bir eylemden sonra, toplumun tüm katmanlarının ortak bir tavır sergilemesi gibi. Sapma olgusunun, toplumda kollektif şuurun gelişimine katkı sağlamasının yanında toplumsal değişmeyi de teşvik etmesi gibi işlevi vardır.⁸

Durkheim'in anomi kavramı, suçun kaynağını Amerikan toplumunun kendi yapısında arayan, oldukça etkili bir sapkınlık kuramı geliştirmiş olan Amerikan sosyolog Robert K. Merton tarafından kullanılmaktadır. Durkheim'in daha çok intihar tiplerini incelerken kullandığı anomi kavramı, bir tür kuralsızlığı, insanların doğruyu yanlıştan ayırmaya yarayan ölçütlerinin kaybedilmesini ifade eder.⁹ Merton anomi kavramını, kabul edilmiş normlar toplumsal gerçeklikle çatıştığı durumda bireyin davranışı üzerindeki gerilime göndermede bulunacak biçimde değiştirmiştir.

Merton anomi konusunda Durkheim'in örtülü ayrımını belirginleştirir. O'na göre, her kültür üyelerine hedefler sunar. Daha sonra bu hedeflere ulaşmak için meşru olarak kullanabilecekleri araçları belirleyen normlar söz konusudur. Ancak özellikle ekonomik kriz dönemlerinde toplumsal araçlar kültürel hedefleri karşılayamaz hale gelebilir. Burada Merton toplumsal sapma ile toplumsal eşitsizlikler arasında ilişki kurmaktadır.¹⁰ Bu bağlamda Merton sapkınlık olgusuyla ilgili ana sorunlardan birine vurgu yapmaktadır: Toplumun bir bütün olarak daha zengin duruma geldiği bir dönemde suç oranları neden artmayı sürdürmektedir? Yükselen hedefler ile kalıcı

⁸ J.J. Macionis: **Sociology**, Sixth Edition, Prentice Hall, New Jersey, 1997, s 206.

⁹ Barlas Tolon: **Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma**, AİTA Yay., Ankara, 1981, s 69.

¹⁰ Barlas Tolon: **a.g.e.** , s 80.

eşitsizlikler arasındaki karşıtlığı vurgulayan Merton, sapkın davranışın önemli bir bileşeni olarak göreceli yoksullaşmaya işaret etmektedir.¹¹

3.1.1. Altkültür Açıklamaları

Daha sonraki araştırmacılar sapkınlığı, suç davranışını özendiren ya da ödüllendiren normları benimseyen altkültür grupları bakımından ele almışlardır. Merton gibi Albert Cohen de sapkınlığın ana nedeni olarak, Amerikan toplumundaki çelişiklere vurgu yapmıştır. Ancak Merton değerler ile araçlar arasındaki gerilimlere gösterilen bireysel sapkın tepkileri toplu olarak gerçekleştirdiğini savunmuştur. Cohen, *Delinquent Boys (Suçlu Çocuklar)* adlı kitabında işçi sınıfının aşağı tabakalarından gelen, kendi konumlarından rahatsız olan erkek çocukların, genellikle çeteler gibi suç altkültürlerine katıldıklarını ileri sürmektedir. Bu alt kültürler orta sınıf değerlerini yadsırlar ve bunları yerine suçluluk ve öteki türden uyumsuzluklar gibi karşı çıkmayı kutsayan normları geçirirler.¹²

Richard A. Cloward ve Lloyd E. Ohlin suçlu gençlerin büyük bölümünün işçi sınıfının aşağı kesimlerinden geldiği konusunda Cohen'le aynı düşüncededir. Ancak bu yazarlar, en fazla risk altında olan çocukların, yine de orta sınıf değerlerini içselleştirmiş ve yetenekleri temelinde, bir orta sınıf geleceği yönlendirilmiş olanlar olduğunu ileri sürmektedir. Böyle çocuklar kendi hedeflerini gerçekleştiremedikleri zaman, suç etkinliklerine daha yatkın olmaktadır. Cloward ve Ohlin, erkek çocuklarının kurdukları çeteler üzerine yaptıkları çalışmada, suçlu çetelerinin, durumları kötü olan azınlık grupları gibi, başarıya erişme şanslarının düşük olduğu altkültür topluluklarında ortaya çıkardıklarını ileri sürmüşlerdir.¹³

Sonuç olarak; yapısal – fonksiyonalciler, farklı toplumdal bağlamlardaki uyum gösterme ve sapkınlık arasındaki bağlantıları

¹¹ Anthony Giddens: **a.g.e.** , s 208.

¹² Anthony Giddens: **a.g.e.** , s 208.

¹³ Anthony Giddens: **a.g.e.** , s 209.

vurgulamaktadır. Toplumun geneli açısından başarı fırsatlarının yokluğu, suçlu davranışına giren ve girmeyenler arasındaki esas farklılaşma yaratan etkenlerdir.

3.2. Etkileşimci Yaklaşım

Etkileşimci gelenek içerisinde gelen sosyologlar, sapma konusunda yapısal – fonksiyonalcilerden son derece farklı sorular ortaya koymuşlardır. Etkileşimciler, neden sadece bazı davranışlar ya da gruplar sapkın olarak tanımlanıyor da ötekiler değil sorusunun cevabını aramışlardır.¹⁴

Sembolik etkileşimci yaklaşım toplumsal sapma kavramına en önemli katkısı etiketleme teorisidir. Etiketleme teorisi, toplumsal sapmayı, insanların ne yaptıkları ile değil, diğer insanların onların davranışlarına atfettikleri anlamlar ile açıklamayı benimser. Bu yaklaşımın teorisyenlerine göre, gerçeklik (ve sapma) görecelidir; zaman ve mekana göre değişir. Sapkınlığı toplum yaratır. Bir toplumun geleneği başka bir toplum için sapma olarak görülebilir.¹⁵ Örneğin bir gencin ben özgürüm istediğim gibi hareket ederim demesi bir toplumda olağan karşılanırken bir başka toplumda sapma olarak değerlendirilebilir. Öyleki bu davranış biçimi aynı toplumun farklı katmanlarında bile farklı şekillerde algılanabilmektedir.

Bir insana suçlu damgası vurulduktan sonra, suçlu olmasa da kendisini bir suçlu olarak görmeye başlayabileceği aşıkardır. Bireyleri suçlu olarak etiketleme onları suça teşvik edebilmektedir. Suçla ilgili olarak Lemert birincil ve ikincil sapma ayrımı yapmaktadır. O'na göre, birincil sapma bireyin normları ihlal ederek toplumda sapkın olarak görüldüğü; ancak bireyin kendisi için sapkın sapkın etiketini benimsemediği durumu ifade eder. Eğer normları ihlal ettiği için birey benlik algısını değiştirmezse, gelecekte sapkın olarak etiketlenmeyecektir. Ancak sapmada diğerlerinin algısı önemlidir. İnsanın

¹⁴ Veysel Bozkurt: **a.g.e.** , s 184.

¹⁵ J.J. Macionis: **a.g.e.** , s 212

sapkın etiketini benimsememesi, topluma uyum sağlamasını zorlaştıracaktır. Bunun sonucunda ortaya çıkan duruma Lemert ikincil sapma demektedir. İkincil sapma, sapkınlık iddiasını ve etiketini kişinin içselleştirmesidir. Lemert'e göre toplumsal kontrol, sapmayı önlemekten ziyade teşvik edicidir. Örneğin sokak çocuğu etiketi vurulmuş bir çocuk durumunu meşrulaştırmak için kendisine bu yönde arkadaşlar ve/veya çevreler edinebilir. İkincil sapmanın gelişimi Thomas Teoremi mantığına dayanır; yani insanlar, durumları gerçek olarak tanımlandıklarında, bu durumların sonuçları gerçeğe dönüşür. Kendisine sürekli sokak çocuğu tanımlaması yakıştırılan çocukların, öyle olduklarına inanıp zamanla tiner, bali kullanma ya da sokakta yaşama davranışı göstermeleri beklenebilir.¹⁶

Sembolik etkileşim yaklaşımı içinde incelenen bir başka teori ise öğrenmedir. Toplumsal öğrenme teorisi, bütün davranışların toplumsal etkileşim yoluyla öğrenildiği iddiasıdır. Bu teoriyi benimseyenler, insanların sapkınlığı toplumsallaşma sürecinde öğrendiğini iddia etmektedirler. Örneğin bunlardan birisi olan Sutherland'ın farklılaşmış ilişki teorisi (differential association theory) sapkınlığın yaşam biçimi olduğu toplumsal bir çevrede diğer sapkınlarla etkileşim içinde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Tıpkı bizdeki "üzüm üzüme baka baka kararır" atasözünde olduğu gibi. Hırsızlığın adeta meslek olarak benimsendiği bir ailede toplumsallaşan çocuk çok erken yaşlarda bu işin inceliklerini öğrenecektir.¹⁷

Sonuç olarak; etkileşimciler, hiçbir süjenin yapısı gereği suç niteliği taşımadığı varsayımından hareket etmektedirler.

3.3. Çatışmacı Yaklaşım

Taylor, Walton ve Young'ın Yeni Kriminoloji (The New Criminology) adlı kitabında sapkınlık, isteyerek seçilen ve nitelik olarak genellikle politik bir şey olduğu görüşünü ileri sürmek için Marxçı düşüncenin bileşenlerine

¹⁶ Veysel Bozkurt: **a.g.e.** , s 185.

¹⁷ Veysel Bozkurt: **a.g.e.** , s 186.

dayanmaktadır. Yazarlar, sapkınlığın biyolojik, kişilik, anımi, toplumsal düzensizlik etiketleme gibi etkenler tarafından belirlenemeceğini savunmuşlardır. Bunun yerine, bireylerin etkin bir biçimde, kapitalist düzenin eşitsizliklerine bir tepki olarak, sapkın davranışlar içine girmeyi seçtiklerini ileri sürmüşlerdir. Bu yüzden, sapkın diye görülen karşı kültür gruplarının üyeleri, toplumsal düzene meydan okuyan, ayırdedici ölçüde politik eylemlere girişmekteydi. Çatışmacı yaklaşımın son dönem temsilcileri sapkınlığın, toplum yapısı ile egemen sınıfların arasındaki gücün korunması bağlamında çerçevelendirmişlerdi.¹⁸

Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezinden Stuart Hall, İngiltere’de 1970’lerde çok fazla dikkat çekmiş olan yankesicilik olgusu üzerine çalışmalar yapmıştır. Çalışmanın sonucunda, yankesiciliğin altında yatan ahlaki paniğin hem devlet hem de medya tarafından dikkatlerin, göç, gettolaşma, artan işsizlik ve düşen ücretler olduğu belirlenmiştir.¹⁹

Yeni Marxçı düşüncenin bir türevi olan Yeni Sol Gerçeklik anlayışı sapkınlığı, yoksullaşmış kent içi bölgelerinde ortaya çıkan ciddi bir sorun olarak görmektedir. Yeni Sol Gerçekçiler, suç oranlarının ve kurban haline gelmenin kenar mahallelerde yoğunlaştığına işaret etmektedir – toplumda durumu kötüleşen gruplar, ötekilere kıyasla çok daha yüksek bir suç riskiyle karşı karşıyadır. Bu yaklaşım, Merton, Cloward, Ohlin ve diğerlerine dayanarak, kent içlerinde suç altkültürlerinin ortaya çıktıklarını ileri sürmektedir. Bu tür altkültürlüler, tek başına yoksulluktan değil, topluluğun geneli içinde kendine yer bulamamaktan kaynaklanmaktadır. Örneğin marjinal işlere yönelen çocuklar ya da gençler toplumun dışında yer almakta ve ona karşı durmaktadırlar.²⁰

¹⁸ Anthony Giddens: **a.g.e.** , s 212.

¹⁹ Anthony Giddens: **a.g.e.** , s 212.

²⁰ Anthony Giddens: **a.g.e.** , s 213.

4. Kuramsal Sonuç

Büyük kentler yörüngesinde hızlı toplumsal hareketlilik, kentsel büyümeye paralel ilerlemeyen ekonomik gelişme, istihdam, işsizlik, konut vb. sorunların üstesinden gelme zorlukları, metropol yaşamının karmaşık ve birbirine zıt çelişen özellikleri toplumsal sapma olgusuna derinden nüfus etmektedir. Kentlerin sunduğu olanaklardan farklı kesimler aynı şekilde yararlanamamakta, hızlı kentleşme eşitsizliğin artmasına, özellikle de dünyayı etkisi altına alan küreselleşme dalgası varlıklılarla yoksullar arasındaki uçurumun derinleşmesine yol açmakta bu bağlamda araştırma konumuzun orjininde yer alan sokak çocukları olgusu kentlerin sefalet girdabında çekilmektedir.²¹

Çatışmacı yaklaşımın ortaya koyduğu geniş bakış açısını, Esin Küntay Hoca sokak çocukları olgusu bağlamında kendine özgü yönleriyle dönüştürmüştür. Bu bağlamda bir önceki paragrafta Esin Küntay'ın yaklaşımına atıfta bulunulmuştur.

Sonuç olarak; araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında, çalışmanın diğer sosyolojik kuramlara oranla çatışmacı yaklaşımla daha ağırlıklı bir benzerlik gösterdiği görülmektedir.

²¹ Esin Küntay: "Kanunla İhtilaf Halindeki Çocuklar".
http://www.emniyet.gov.tr/StratejiGelistirmeDB/dergi/41/web/kriminoloji/Prof_Dr_Esin_KUNTAY.htm , (12 Ekim 2006), s 1.

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Kategori olarak Sokak Çocukları:

Sokak Çocuklarının Sınıflandırılmasında Farklı Yaklaşımlar

Phillips'e göre, sokak çocuklarının belirli bir tanımlamasını yapmak oldukça güçtür. Sokak çocukları, kent sokaklarında özellikle seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, araba camı yıkama gibi marjinal ekonomik faaliyetlerde yer aldıkları gibi gasp, hırsızlık veya bağımlılık yaratan madde kullanımı gibi farklı yasadışı faaliyetlerin içinde de yer alabilmektedir. Daha çok 6 ile 15 arasında değişen yaş profiline sahip bu çocukların çoğunun gece gidebileceği bir evi olmasına karşın birçoğunun ise evi artık sokaklar olmuş yani sokaklar artık çocukların birer yaşam mekânı oluvermiştir. Bu çocukların hemen hepsi, cinsel istismar, dışlanma ve fiziksel şiddet sokağın riskleriyle doğrudan karşılaşmakta ve bunların birer sonucu olarak bedensel ve psikolojik travmalarla ciddi bir biçimde karşı karşıya kalmaktadırlar.¹

Birçok ülkede çalışan çocuklar genellikle suçluluğu, aileleri tarafından terk edilmeyi, evden kaçmayı, okulu bırakmayı çağrıştıran *sokak çocuğu* tanımıyla anılmaktadır. Birçok araştırmacıya göre, gecekondualarda yaşayan ama kentin en lüks mekânlarında çalışan çocuklar arasında tehlikeye en açık bulunan grup bunlardır.

Tüm sokak çocuklarının evsiz ve aile bağlarından kopuk bir yaşam sürdükleri de söylenemez. Gelişmekte olan ülkelerde, sokak çocuklarının yaklaşık yüzde 90'ı, sokaklarda çalışırken aile ile olan ilişkilerini de

¹ Kevin Philips: **Street Children in India**, Rawat Publication, New Delhi, 1994, s 2.

sürdürmektedirler.² Bir başka araştırmaya göre bu oran yaklaşık yüzde 75'tir, bu oran artmakla birlikte yüzde 20'si bazı günlerini ve gecelerini sokakta geçirmektedir. Aileyle tamamen ilişkisini koparmış olan grup ise yüzde 5'lik bir oranı oluşturmaktadır.³

Sokak çocuklarını dört farklı kategoriye ayıran Lusk, bunların başına, gece evine dönen yoksul çalışan çocukları oturtmuştur. Bu çocuklar çoğu zaman okulla olan ilişkilerini devam ettirmekte ve suçtan uzak durabilmektedir. İkinci kategori, bağımsız sokak çalışanlarıdır. Bu grup, aile ile olan ilişkilerini koruyamamakta, okula katılım oranları düşerken suç işleme oranları da yükselmektedir. Üçüncü kategori, sokaklarda aileleriyle birlikte çalışan ve yaşayan evsiz ailelerin çocuklarıdır. Bu grubun yaşam koşulları doğrudan doğruya yoksullukla bağlantılıdır. Lusk'un kategorilendirdiği sokak çocuklarının sonuncusu, aile bağlantıları tamamen kopmuş, sokaklarda yaşayan yani terminolojik olarak tam ifadesiyle sokağın çocuklarıdır.⁴

Zeytinoğlu ise, sokak çocuklarını iki ayrı kategoriyle tanımlamaktadır. Birinci kategoriye oluşturan sokak çocukları, bütünüyle sokağı mesken edinen yani geceleri evine dönmeyen ya da çok seyrek olarak eve giden, aile korumasından ve desteğinden tamamıyla yoksun ya da çok sınırlı yaralanabilen çocuklardır. Bu çocuklar çok sık evden kaçarlar, atılırlar ve/veya aileleri tarafından terk edilirler. İkinci kategoriye oluşturan sokak çocukları ise, ailesinin geçimine katkıda bulunmak ya da kendi masraflarını karşılamak için günün bir bölümünde sokakta çalışan, gecenin erken ya da geç bir saatinde evine mutlaka dönen çocuklardır.⁵ Bu çocukların aileleriyle olan ilişkileri devam etmekte ancak zamanlarının önemli bir bölümünü aile

² L., Aptekar, **Street Children In The Developing World: A Review Of Their Condition, Cross – Cultural Research**, cilt 28, sayı 3, 1994, s 195.

³ Kevin Philips, **a.g.e.**, s 3.

⁴ Mark Lusk: **Street Children of Rio de Janerio**, International Social Work, 1992, s 293.

⁵ Zeytinoğlu'nun tanımlamasındaki, *ailesinin geçimine katkıda bulunmak ya da kendi masraflarını karşılamak için günün bir bölümünde sokakta çalışan çocuklar* ifadesi, biraz iyimser bir tavır olmakla birlikte, yine bu ifade çocukların sokakta çalışma profili olarak ta olgunun yanlış anlaşılmasına neden olabilir. Bu bağlamda çocukların sokakta çalıştırılması ifadesinden kalkarak, çalıştırılma durumunun çocuktan bağımsız olarak gerçekleştiği ve ailenin çocuğa psikolojik değil de ekonomik bir değer biçmesi sonucu olarak, çocukların sokağa yönelme eğilimi gösterdiklerini söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

korumasından, yaşadıkları mekândan uzak, sokaklarda geçirmektedirler. Bu çocukların büyük bir bölümü okula devam etmekle birlikte çalışmak zorunda olmaları, eğitimlerini sürdürebilme imkânını engellemektedir.

UNICEF'in sokak çocukları sınıflandırması ideal tip olarak görülebilir. Bu bağlamda son olarak UNICEF'in sunduğu üçlü kategoriye yer vermekte yarar var.

Sokak çocuklarını, zamanlarının büyük bir bölümünü sokakta geçiren, herhangi bir korumadan yoksun ve/veya yetişkin desteğinden doğrudan yararlanamayan kimseler olarak tanımlayan UNICEF, daha çok aile ile kurulan ilişki ve sokağın kullanım biçimine göre sokak çocukları olgusunu üç kategoriye ayırmıştır:

- **Sokakta çalışan ve birlikte yaşadıkları aileleriyle düzenli bağı olan ancak sokağa aday çocuklar:** Bu grup aileleriyle olan ilişkilerini düzenli bir şekilde sürdürür. Yaşamlarının odak noktası aileleridir. Bir kısmı okulla olan bağlarını da devam ettirmektedir. Büyük bir çoğunluğu her çalışma gününün sonunda evlerine geri dönmekte ve mensubu olduğu yerel topluluğa aidiyet hissetmektedir. Ancak sokağın risklerine ve tehlikelerine açık oldukları için aşağıdaki gruplara girmeye muhtemel aday çocuklardır.
- **Yetersiz veya düzensiz aile desteğine sahip ancak sokakta bulunan çocuklar:** Aile ile ilişkilerini seyrek olarak sürdüren bu çocuklar daha küçük fakat daha karmaşık bir grubu oluştururlar. Bu gruptaki çocuklar sokağı evleri olarak görürler. Gününü sokakta çalışarak ya da dolaşarak geçiren bu çocuklar, barınma ve yiyecek gibi maddi, aile gibi manevi ihtiyaçlarını da sokaktaki arkadaşlarıyla gidermeye çalışırlar.

- **Sokağın çocukları:** Sokağı mekân edinmiş, çoğunlukla bir uçucu madde bağımlısı olan ve işlevsel bir aile desteğinden yoksun olan çocuklardır. Bu grup aynı zamanda ikinci grubun bir bölümü olarak da görünür ve günlük aktiviteleri onlardan rahatça ayırt edilemez. Ancak bu grubun aile bağlantıları tamamen kopmuştur. Her türlü yaşamsal gereksinimlerini sokaktan karşılarlar.

UNICEF'in özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerini göz önünde bulundurarak oluşturduğu bu üçlü kategoriyi, elbette ki birbirlerinden farklı toplumsal yapılar arz eden tüm bu ülkeler için ideal tip olarak sunmak ve genelleştirmek yanıltıcı olabilir. Ancak UNICEF'in oluşturmuş olduğu ve yukarıda da değinilen bu üçlü kategorinin, Türkiye'nin içinde barındırdığı sokak çocukları olgusunu – tez sürecinde elde edilen bilgiler ışığında – şuan için ideal olarak yansıttığı söylenebilir. Ancak olguyla ilgili olarak kavram karmaşası yaratmamak adına sokak çocukları genel tanımının iki başlık altında sınıflandırılması daha uygun olacaktır. Böylelikle aileleriyle zaman zaman ilişki kuran ya da sürekli ilişki içerisinde bulunup ta bir şekilde zamanının önemli bir bölümünü sokaklarda geçiren çocukların; – *sokaktaki çocuk* – aileleri ile hiçbir bağı kalmayan zamanlarının tümünü sokaklarda geçiren çocuklarında; – sokağın çocuğu – olarak ifade edilmesinin doğru olacağı düşünülmektedir.

Sokak çocuğu kavramı, yukarıdaki sınıflandırmalarda da görüldüğü gibi sokakta çalışan ve yaşayan çocuk grubu üzerine kurulmuştur. Avrupa Sokak Çocukları İlişki Ağı, 1997 tüzük toplantısında UNICEF'in oluşturmuş olduğu üç kategoriyi de içeren bir tanımlama yaparak, sokak çocuklarını, *18 yaşın altında olup sokakta ihmal ve istismar gibi zor koşullarda yaşayan ve çalışan ve bu yüzden özel koruma ve yardım gerektiren çocuklar* olarak tanımlamıştır.

Bir kategori olarak sokak çocukları başlığı altında sıralanan tüm sınıflamalarda, görüldüğü üzere sokakta çalışan ve/veya yaşayan tüm çocuklar *sokak çocukları* başlığı altında toplanmıştır. Sokakta çalışan ve/veya çalışan çocukların; sokakta bulunma neden ve süreleri, yaşama tarzları, aile ilişkileri ve toplumla kurdukları iletişim üslupları kendi içinde farklılıklar gösterebilmesine rağmen takip edilen literatür ve tez sürecinde elde edilen bilgiler ışığında, günde 8 saatten fazla sokakta çalışan ve sokağın her türlü riskli yapısıyla doğrudan karşı karşıya kalan bu çocuklar, ne yazık ki artık bilinçsiz bir biçimde sokağın parçası haline gelmekte ve tamamı olmasa da *sokağın çocukları* olgusuna doğru bir dönüşüm içersine girmektedirler. Bu bağlamda hazırlanan bu çalışmada, *sokakta çalışan çocuk* kategorisi, *sokak çocuğu* genel tanımlamasının etki alanının dışında ondan bağımsız bir olgu olarak kullanılmamıştır.

2. Sokak Çocukları Olgusuna Tarihsel Bir Bakış

Sokak çocukları olgusu, günümüz toplumlarında birden ortaya çıkmış bir sosyal realite olmayıp, toplumların eskiden beri içinde barındırdığı en önemli sorunlarından biridir. İlk kez ortaçağda özellikle savaşların yoğun olduğu dönemlerde yoksulluk ve göç gibi etmenlere bağlı olarak belirmeye başlayan *sokak çocukları*, 1212 yılında *children's crusade* kavramı ile adlandırılmaya başlanmışlardır.⁶ *Sokak çocukları* kavramına edebiyat alanında, Charles Dickens'in *Oliver Twist* ve Victor Hugo'nun *Sefiller* romanlarında yine ilk kez rastlamaktadır.⁷ Victor Hugo Fransız İhtilali sırasında Paris sokakları üzerinde yaşayan çocukları tanımlamak için *gamin* terimini kullanmıştır.

Batı toplumlarında olduğu gibi Türkiye'de de genel anlamda sokak çocuğu olgusu ilk olarak edebiyat ve sanat alanlarında görülmektedir. Sokak çocukları kavramının Türkiye'de edebiyat alanına ve Türkiye gündemine taşıyan başlıca isim Kemalettin Tuğcu'dur. Kemalettin Tuğcu'nun (1902-1996) *Ah Bu Çocuklar*, *Ana Kucağı*, *Küçük Serseri*, *Kırık Ev Kedisi*, *Küçük İşportacı*, *Gece Kuşları* ve *Mirasyediler* gibi hikâyelerinde sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocuklara değinilmiştir. Üvey anne elinde bırakılmış yetimler, küçük bedenleri ile ağır işlerde çalıştırılmaya zorlanan ve dilendirilen çocuklar, Tuğcu'nun yazılarında sokak çocukları olarak tasvir edilmiştir.

Sokak çocukları olgusu, günümüzde tanımladığımız anlama en yakın olarak, 19. yüzyılda endüstri devrimini yaşayan iki kıtada, Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkmıştır. Yani sanayileşmenin ortaya çıktığı Avrupa ve Kuzey Amerika, günümüzde geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin önemli

⁶ Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 23.

⁷ Ayrıca, sanatsal anlamda *ilk* özelliği taşıyan örnekleri arttırmak mümkündür: Kipling'in *Kim* (1901) adlı hikayesinde, Hindistan'da yaşayan bir sokak çocuğunun güzel ve çok güçlü bir şekilde ayrıntıya inilmiş hikayesi anlatılmıştır. Yine Cole adlı Amerikalı bir ressam, 1970 yılında, 1960'larda New York'ta kendi kendilerine yaşayan gençlerin çalışma durumlarını resme dökmüştür.

toplumsal sorunlarından biri olan sokak çocukları olgusunun anavatanları olmuşlardır.

Sanayileşme süreci ile birlikte ortaya çıkan sokak çocukları olgusu, sanayileşme ve buna paralel olarak kentleşme fonksiyonlarını modern anlamda tamamlayan toplumların gündeminden *kısmen de olsa* çıkmış, bu saydığımız süreçleri tam olarak yaşayamayan ve tamamlayamayan gelişmekte olan toplumların gündeminde yer almaya başlamıştır. Kısaca 18. yüzyılda ortaya çıkan bu oluşuma gelişmiş ülkeler o yıllarda çeşitli mikro politikalarla *kısmen de olsa* çözüm üretmişken, geri kalmış ülkeler, günümüzde dahi bu soruna tam anlamıyla yanıt bulamamaktadır.⁸

Amerika Birleşik Devletleri'nde Sokak çocuklarına yönelik üretilen bu mikro politikalar Fransa'da modern anlamda yapılacak çalışmaların ise başlangıcını oluşturmuştur. 1950'li yıllarda Fransız Çocuk Koruma Merkezi adlı kurumun içinde Paris Mahkemesi Başkanı'nın öncülüğünde bir bölüm kurulmuş böylece sokakta çalışan ve yaşayan çocuklar için çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar ayrıca Paris dışında Marsilya, Bordo, Lyon ve Rouen gibi şehirlerde de sürdürülmüştür. 1966'lı yıllarda ise sokak çocuklarına yönelik devlet politikalarının yanı sıra sivil toplum hareketleri de kendini göstermiştir. Yeni oluşan bu halk hareketleri, *arıza giderme odaları* denen yaygın merkezler oluşturmuştur. İçinde barınmanın da mümkün olduğu bu konutlar, kısa zamanda sokakta yapılan sosyal çalışmanın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.⁹

Sokak çocuklarının rehabilitasyonuna yönelik oluşan bu sivil toplum kuruluşları, diğer kişi ya da gruplara örnek olmuştur. Örneğin, Fransa'da 1958 yılından beri sokak çalışması yapan hem profesyonel hem de gönüllü ekiplerde çalışan ve aynı zamanda *Gözaltında Serbestlik* adlı dernekte de görev alan bir grup, gönüllü olarak *Dostluklar (Amities)* adı altında bir ekip kurmuştur. Bu ekip gençlerle, gençlerin yaşadıkları yerlerde ilişki kurmakta ve

⁸ Birleşik Devletlerde; 1853 ve 1890 yılları arasında, 90.000 sokak çocuğu Kuzeydoğudan Ortabatıya taşınarak günümüzde rehabilitasyon merkezi adıyla anılan *beslenme evlerine* yerleştirilmişlerdir.

⁹ Oğuz Polat: *a.g.e.* , s 24.

onlarla sokaklarda görüşmekteydi. Bu ekipler için en önemli nokta, sokağa atılmış veya terk edilmiş çocuklarla sokakta görüşerek onları yönlendirmek ve yardım etmektir.¹⁰

Türkiye’de Sokak çocuklarının genel anlamda sosyal bir problem olarak ortaya çıkışı ise, 1950’li yıllarda köyden kente göç olgusuyla başlamıştır. Ancak o yıllarda çocuklar, sokaktaki çocuk tanımına uyarken, sokağın çocukları kavramının Türkiye gündeminde yeni yeni telaffuz edilmeye başlandığını söylemek gerekmektedir.

¹⁰ Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 24.

3. Sokak Çocukları Sorununa Genel Bir Bakış

Dünyada yapılan çalışmalara ve tahminlere göre çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere 100 milyona yakın çocuk sokaklarda yaşamaktadır. Bu rakama dâhil olan çocukların yüzde 40'a yakını Latin Amerika ülkelerinde, yüzde 30'u Asya ülkelerinde, yüzde 10'u ise Afrika ülkelerinde yaşamaktadır. Yapılan çalışmalar, sokak çocuklarının çoğunluğunun cinsiyetinin erkek olduğunu göstermektedir. Dünyanın birçok ülkesinde inanılmaz sayılara ulaşan sokak çocuğu olgusu, erken önlem alan ülkelerde daha az şiddette görülmektedir.¹¹

Dünyanın çeşitli yerlerinde değişik isimlerle çağrılan sokak çocukları, örneğin Kolombiya'da *yatak böcekleri*, Brezilya'da *marjinaller*, Peru'da *meyve kuşları*, Vietnam'da *toz böcekleri*, Ruana'da *kötü çocuklar*, Kamerun'da ise *sinekler* olarak isimlendirilmektedir.¹²

Meksiko City'de nüfusun yüzde 9'unu sokak çocukları oluşturmaktadır. Brezilya'da Rio de Janerio'da yapılan bir çalışmada ise çocukların sokakta yaşama oranı yüzde 26 olarak tespit edilmiştir. San Paola'da da bu oran yaklaşık aynıdır. Yapılan araştırmalara göre, Guatemala'da sokak çocuklarının yüzde 92'si cinsel istismara uğramaktadır. Kolombiya'da sokak çocuklarının büyük bir kısmı mezarlarda çiçek satma, pazaryerlerinde sepet taşıma, sokaklarda araba camı silme gibi marjinal işlerde çalışmaktadırlar.¹³ Kenya Sri Lanka sahillerinde 5-7 yaşları arasında değişen çocukların plajda biblo, el işi ürünleri ve plaj elbiseleri gibi şeyler sattıkları bilinmektedir. Buradaki çocukların yine büyük bir çoğunluğu cinsel istismara uğramaktadırlar. Sadece Tayland'da 12-16 yaşları arasında değişen yaklaşık 800 bin çocuğun yine cinsel istismara uğradığı düşünülmektedir. Bu durum rakamlar değişmekle beraber Filipinler, Vietnam ve Tayvan gibi ülkelerde de geçerlidir. Filipinlerde yaklaşık 1,5 milyon sokak çocuğu bulunmaktadır.

¹¹ Unicef: **Children and Development in the 1990s**, A Unicef Sourcebook; proceedings of the World Summit for Children, New York UN Children's Fund, 1990.

¹² Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 36.

¹³ Irene Rizzini: **Street Children: An Excluded Generation in Latin America**, Childhood, cilt 3, sayı 2, 1996.

Filipinlerde yapılan çalışmalar, çocukların çoğunun aile içi şiddet sonrası evden kaçtığını belirlemiştir. Hindistan'daki sokak çocuklarının büyük bir kısmı, 5-14 yaşları arasındadır.¹⁴ Ayrıca çocukların büyük bir kısmı okuma ve yazma bilmemektedir. Hindistan'ın sokaklarında yaşayan bu çocuklar genelde çöp toplayarak yaşamaktadırlar. Yine Bangladeş'te sokak çocuklarının çöp tenekelerinde sebze, plastik, kâğıt, karton, diş macunu tüpü veya kapağı, ilaç şişesi, kırık cam ve metal parçalar gibi atıkları toplayarak yaşadıkları görülmektedir.

Brezilya'nın, sokak çocukları konusunda Latin Amerika ve diğer gelişmemiş ülkeler açısından bir prototip oluşturduğu söylenebilir. Brezilya'da sokak çocukları olgusunun nedenlerine bakıldığında temelde ekonomik durgunluk ve buna bağlı olarak işsizliğin yattığı görülmektedir. Yaşanan bu ekonomik durgunluk ise genel anlamda göç olgusunu tetiklemektedir. Göç konusunda Meksika ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Meksika'nın başkenti Meksiko City'ye her gün 1500 kişi göç etmektedir. Ancak başkente göç eden bu kitle, umduklarını bulamamakta ve gecekondulaşma ile işsizlik her geçen gün artmaktadır.¹⁵

Tablo 1. Sokak Çocuklarının Bazı Şehirlerdeki Durumu

ŞEHİR	SAYI	GEÇMİŞTEKİ DURUM	GELECEKTEKİ DURUM
Moskova	1500	Artış Göstermekte	Artmaya Devam Ediyor
Lisbon	2500-5000	Azalıyor	Azalıyor
Bükreş	1000-2500	İlk kez 1989 da görülmüş	Aynı
Stuttgart	100-1000	Normal	Normal
Rotterdam	100-1000	Normal	Normal
Bolonya	100-1000	1980'den önce yoktu	Artıyor
Dakar	500-1000	Artıyor	Artıyor
Port au Prince	4000	1986'dan beri artıyor	-
Metro Manila	5000-6000	Artıyor	Artıyor
Lima	Bilinmiyor	1980'den beri artıyor	Değişken
Johannenburg	600	Normal	Artıyor
Recife	1000	Artıyor	Artıyor

(Kaynak: Polat, 2002: 38)

¹⁴ Kevin Philips: **a.g.e.** , s 35.

¹⁵ Unicef: **A Background Paper on "Street Children"** submitted at the **National Workshop on the Street Children**, Yeni Delhi, 1988.

Guatemala'da 143 çocuk üzerinde 1990 yılında yapılan çalışmadan şu sonuçlar elde edilmiştir:¹⁶

- Görüşülen çocukların tümü cinsel istismara maruz kalmışlardır.
- Çocukların yüzde 53'ü aile bireyleri tarafından, yüzde 6'sı arkadaşları tarafından, yüzde 3'ü ise komşuları tarafından cinsel istismara maruz kalmıştır.
- Çocukların yüzde 93'ü cinsel yolla bulaşan bir hastalığa yakalanmıştır.¹⁷
- Çocukların yüzde 100'ü uhu ve tiner gibi maddeleri kullandıkları söylemektedirler.

Dünya haritasına bakıldığında sokak çocuklarının Latin Amerika'da yoğunlaştıkları göze çarpmaktadır. İlginç olanı ise, bu sorundan en çok etkilenen ülke, ne bölgenin en yoksul ülkesi olan Paraguay ne de bölgenin en zengin ülkesi olan Venezüella'dır. Gerçek anlamda sorun Brezilya, Kolombiya ve Meksika gibi orta gelirli ülkelerde yoğunlaşmaktadır.¹⁸

Kalabalık nüfusu ile Hindistan'da Sokak çocukları sorunu, kültürel faktörlerin de etkisi ile geniş boyutlara ulaşmıştır. Afrika'da Sokak çocukları sorunu yeni belirmeye başlamış olmasına karşın sayıları hızla artmaktadır. Türkiye'deki durum da Afrika'ya benzer durumdadır. Endüstriyel toplumlarda ise sorun, önceleri önemli bir yara olsa da günümüzde geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerdeki kadar vahim durumda değildir. Ancak sorun

¹⁶ Kruger Swart: **Street Children in Latin America, with Special Reference to Guatemala**, Unisa Latin America Report, 6, 1990.

¹⁷ Türkiye'de sokakta yaşayan çocuklarda, cinsel yolla bulaşan hastalıklara henüz fazlaca rastlanmamaktadır. Çünkü sokakta yaşayan çocukların sayısı Türkiye'de yeni yeni artmaya başlamıştır. Ancak bu gibi hastalıklar çocukları sokakta bekleyen en büyük tehlike olarak gözükmemektedir.

¹⁸ Jeremy Black: **Street and Working Children**, Innocenti Global Seminar, UN Children's Fund, İtalya, 1993.

dünyanın hemen her yerinde benzerlik göstermektedir. Gelişmiş ülkede olsa veya gelişmekte olan ülkede olsa, farklı nedenlerle çocuklar sokakta yaşamakta ya da çalışmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde, bu sayının azalmasını konuyla ilgili sosyal kurumların katkısına ve iyi performansına bağlamak mümkündür.

BM (Birleşmiş Milletler) Çocuk Hakları Komitesi, Nisan 1994 te 6. komite toplantısında, sokak çocukları terimini irdelemiş ve bu konudaki görüşlerini bildirmiştir. Çocuk Hakları Komitesi Sokak çocukları teriminin, bu çocukların yaşadığı ve ortaya çıkan şiddet ile çektikleri acıyı ifade edemediğini belirtmiştir. Böylece çocuklar, sokağa yönelme nedenlerine ve sokakta yaşama biçimlerine göre kavramsallaştırılmak istenmiş ve bu kavramsallaştırmaya göre sokak çocuklarına yönelik çözüm üretmenin gerekliliği üzerine komite tarafından görüş birliğine varılmıştır. Görüş birliğine varılan Meksika raporunda, 1980'lerde ülkede yaşanan büyük ekonomik krizin sonrasında çok sayıda çocuğun sokaklarda yaşamaya mahkûm edildiği ve ülkede sokak çocuklarının sayısının arttığı belirtilmiştir. Böylece çocukların sokağa itilmelerinin önlenmesi, evsiz ve sokakta yaşayan çocukların davranışlarının düzeltilmesi ve yeniden aileleri ile yaşamaya döndürülmeleri için adaptasyon programlarının hayata geçirilmesi amaçlanmıştır.¹⁹

Meksika'da Sokak çocukları şu gruplara ayrılmıştır:²⁰

- **Sokaktaki çocuklar;** Ailelerine yardım için yarım gün çalışan ve düzensiz okula devam eden çocuklardır.
Bu çocukların oranı yüzde 90'dır.
- **Evsiz Çocuklar;** Ailelerinden ayrılmış ve sokaklarda yaşayan çocuklardır.
Bu çocukların oranı ise, yüzde 10'dur.

¹⁹ Irene Rizzini: **a.g.e.**

²⁰ Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 39.

- **Risk Altında Çocuklar;** Ailelerinin sosyal ve ekonomik durumları yetersiz olan ve potansiyel evden uzaklaşma eğilimi gösterebilecek çocuklardır.

Nairobi’de yapılan bir çalışmada, 3 şehir merkezindeki 515 sokak çocuğu üzerinde çalışılmış ve çocukların siyah, erkek, fakir ve 11-14 yaşları arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Çocukların; çoğunun ailesinin olduğu, belli zamanlarda evlerine gittiği ve 5 ya da daha çok çocuk olan ailelerden geldikleri belirlenmiştir. Çocukların yarısına yakınının ailesinin parçalanmıştır. Çocukların çoğu kendileri ve aileleri için sokakta yiyecek ve para bulmak için çalışmaktadır. Çocukların yine yarısına yakını okulu bırakmış ve düşük eğitilmiş ailelerin yanından gelmektedir. Ancak çocukların yüzde 70’inden fazlası okula gitme konusunda yardımcı olunması halinde okula gidebileceklerini söylemektedirler.²¹

BM Çocuk Hakları Komitesi yaptığı çalışmalarda, çocukların ekonomik sıkıntıları yanında, aile içinde şiddet ve kötü muamele sonrası sokaklarda çalışmaya ve yaşamaya zorlandığını tespit etmiştir. Ancak çocukların tümünün de evi terk ettiği veya ailelerinin evden kovduğu görülmemiştir. Nairobi örneğinde olduğu gibi birçok çocuk, *evdeki şiddetten dolayı değil*, ailenin yersiz ekonomik koşullarından dolayı evden ayrılmak ve sokakta çalışmak zorunda kalmıştır.²²

Bulgaristan’da 1995 yılında sokak çocukları ile ilgili bir kararnameyi yürürlüğe koyan bakanlar kurulu ilk olarak bu belge ile sokak çocuklarının varlığını resmen tanımıştır. Bulgaristan halkı ise o yıllarda sokak çocuklarına ön yargılı davranmıştır. Sadece giysileri yırtık olduğu, kötü koktukları ve uçucu madde kullandıkları için değil aynı zamanda Roman *Çingene* kökenli sayıldıkları için bu çocuklar halk tarafından önyargılı davranışlarla

²¹ Joseph Wainaina: **The Parking Boys of Nairobi**, African Journal of Sociology, 1981, s. 45.

²² UNESCO: **Africa’s Lost Generation**, UNESCO Courier: A Window Open on the World, 1991, s. 22-24.

karşılanmıştır. Sokak çocukları için barınaklar açılmasına ilişkin kararnameye göre, 3-16 yaş grubu içindeki sokak çocuklarının geçici olarak ve herhangi bir ücret ödemeksizin kalabilecekleri barınaklar açılması ve bu barınakların birer sosyal refah kuruluşu olması kabul edilmiştir.²³

Filipinlerde Sokak çocuklarının çoğu fakir ailelerden gelmektedir. Aileler yaşam koşullarını iyileştirebilmek için tüm bireyleriyle çalışmak zorundadır. Bu durumdan en çok çocuklar etkilenmektedir. Ailelerde baskı ve stres çok fazladır. Çocuklar aile ortamında şiddete maruz kalmaktadırlar. Bundan dolayı çocuklar evden kaçmayı ve sokakta yaşamayı düşünmektedirler. Sokak çocuklarının birçoğu, gazete, sigara, şeker satmakta, çöp toplamakta ya da araba camı silmektedir. Aileleri ile nadiren ilişki halinde olan bu çocuklar ailelerinden görmedikleri ilgiyi sokaklarda aramaktadırlar. Çocukların çoğunluğu madde kullanmaktadır.²⁴

Filipinlerdeki *yardım eli* adlı bir kuruluş, sokak çocuklarının örgütlenip kendi çıkarlarını toplu olarak korumaları için çocuklara yardım etmeye çalışmaktadır. *Sokak çocukları ulusal projesine* katılan hükümet dışı kuruluşlar sokak çocukları ile çalışan çocuklar için eğitim stratejileri geliştirmektedirler. Bu çerçevede *gezici okullardan sokak okullarına ve okula dönüş* programlarına kadar geniş bir alanda yayılan uygulamalar ülkenin 23 kentinde ve 9 belediyesinde toplam 60.000 sokak çocuğuna ve çalışan çocuğa ulaşmıştır. Çocukların dernek kurma hakları vardır ve çocuklarda bu haklarını kullanmaktadırlar.²⁵

Sonuç olarak; sokak çocukları konusunda çalışmanın güçlüğü, sokaklardaki çocukların sayısını belirlemeyle başlamaktadır. Sokak çocuğunun net bir tanımı yapılamadığı için sayı belirtmekte imkânsız bir hal

²³ Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 42.

²⁴ Mid – Term Review Project Document: **Meeting the Need of Street Children in the Philippines**, UNICEF, 1990.

²⁵ Çocukların dernek kurma veya herhangi bir derneğe üye olma hakkı, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde (1989) bir hükme bağlanmış ve bu hüküm BM üyesi olan tüm devletlere tebliğ edilmiştir.

almaktadır. Aynı zamanda, sokak çocukları olgusunun bir özelliği, çocukların devamlı bir hareket halinde olması, durağan bir yaşamlarının olmaması bu sorunu daha içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır. Kısaca sokak çocukları hakkında yapılacak çalışmaların kısıtlı kalmasında iki temel faktör söz konusudur. 1. Sokak çocukları ile ilgili tanım farklılıklarının olması, 2. çocukların sürekli bir yer değişikliği içinde olmaları.

Bu güçlüklerle rağmen çeşitli araştırmalar bir takım rakamlar ortaya koyabilmektedir. 1980'li yıllarda yapılan ilk araştırmalarda dünyada 80-100 milyon civarında sokak çocuğu bulunduğu öne sürülmektedir. Bölgesel bazı araştırmalar da sokak çocuklarının sayıları hakkında bilgi sahibi olunmasına yardımcı olmaktadır. Yapılan çalışmalar, sokak çocuklarının normal çocuk nüfusunun Mexico City'de yüzde 9'unu, Bangladeş'te yüzde 7'sini oluşturduğunu göstermektedir. Güney Afrika ve Bulgaristan'da sokaktaki çocukların yüzde 70'i akşam evlerine dönmektedir. UNICEF raporuna göre dünyada ailesiyle bağlarını koparmış ve bir barınağa gereksinim duyan çocukların oranı yüzde 5-10 arasında değişmektedir.²⁶

Sonuç olarak; sokak çocukları olgusunun getirdiği çeşitli zorluklar rakamlar konusunda tahminlerle yetinmeyi gerekli kılmaktadır. Sokak çocuklarının sayısı ile ilgili verilen rakamlarda kesinlik aramak yanlış olur. Kesin olan tek şey sokak çocuklarının sayısının tüm dünyada arttığıdır.

²⁶ UNICEF: **Dünya Çocuklarının Durumu**, UN Children's Fund, 2000.

4. Osmanlı'da Sokak Çocukları

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğunun, birçok cephede savaşması, cepheye sürekli asker sevk etmek durumunda kalması ve cephelerde savaşanların büyük bir çoğunluğunun şehit düşmesi, Osmanlı'da ilk kez *kimsesiz çocuklar* olgusu gündeme gelmiştir. Savaşın ardından yaşanan toprak kayıpları, başta İstanbul olmak üzere diğer büyük illerin göçler sorunuyla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Savaş sonrası yaşanan ekonomik yetersizlikler ve akabinde yaşanan göç, ailelerin sosyal yönden çözülmesine neden olmuştur.

Savaşın yarattığı bir travma olarak kimsesiz çocuklar olgusunun büyümesi Osmanlı'da halkın çözüm arayışlarına itmiştir. Ancak girişimlerin yetersiz kalması, sorunun Devlet tarafından ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda sorunun Devlet tarafından ele alınıp çözüme yönelik çalışmaların başlatılması, ilk olarak II. Abdülhamit döneminde gerçekleşmiştir. 1903 yılında Abdülhamit'in tahta çıkışının yıldönümü vesilesiyle açılan, Darülhayr-ı Ali, Osmanlı'da kimsesiz çocukların toplanması, rehabilite edilmesi ve topluma kazandırılması amacı güden ilk çocuk koruma merkezidir. 22 Ağustos 1909 yılına kadar fiilen hizmet vermiş olan Darülhayr-ı Ali'de toplam 400 çocuğun rehabilitasyonu gerçekleştirilmiştir.²⁷

Darülhayr-ı Ali'nin kapatılması ve sorunun Osmanlı açısından ciddiyetinin devam etmesi üzerine, İttihat ve Terakkinin desteğiyle kimsesiz çocuklar sorununa yönelik Darüleytam adı altında merkezler açılmıştır. Darülhayr-ı Ali gibi Darüleytamların da yetersiz kalması ve akabinde kapatılması sonucu, kimsesiz çocukların rehabilitasyonlarının devamı ve topluma kazandırılma çalışmalarının yarıda kalmaması maksadıyla yeni

²⁷ Cüneyd Okay: **Belgelerle Himeye-i Etfal Cemiyeti: 1917 – 1923**, Şule Yayınları, İstanbul, 1999, s. 22.

arayışlara girilmiş, bunun sonucunda 6 Mart 1917’de Galatasaray yurdunda İsmail Canbulat, Muhtar Bey, Celal Derviş Bey, Osman Tevfik Bey, Kemal Derviş Bey, Adnan Bey, Servet Efendi, Nesim Mezalyah Efendi, Haralambadi Efendi, Doktor Rasim Ferid Bey, Mustafa Reşat Bey, Ahmet Emin Beyden oluşan grup yeni bir çocuk koruma merkezinin kurulabilmesi için Devlete başvuruda bulunmuşlardır.²⁸ Devletten gerekli izinlerin alınması sonucu, Himaye-i Etfal adını alan kuruluş ilk toplantısını 1 Mayıs 1917’de yapmış, 11 Ağustos 1917 tarihinde kamuya yararlı dernek statüsüne dönüştürülmüştür.²⁹

Kamuya yararlı dernek statüsü kazanan Himaye-i Etfal’in kurucuları, hemen amblem çalışmalarını başlatmış ve kenarlarında *sıhhat, ahlak ve irfan* kelimeleri bulunan bir üçgenin içerisinde yeşil hilal amblemi kullanmıştır.

Kimsesiz çocukların rehabilitasyonu ve topluma kazandırılmaları amacıyla kurulan derneğin çalışma alanları şunlardır:³⁰

- Aileleri dahil, çocukların hiç kimse tarafından, fiziksel ve ruhsal durumlarını tehlikeye düşürecek kötü muamelelerin önlenmesi
- Fakir ve hasta çocukların tedavilerinin sağlanması
- Çocukların tütün ve bağımlılık yaratacak maddelerden korunması
- Okulların tatile girmesiyle birlikte, fakir çocukların kırlara ve yazlıklara gönderilmesinin sağlanması
- Kimsesiz çocuklara yönelik kütüphane kurulması
- Aileleri tarafından terk edilen ve/veya suça karışmış çocuklar için rehabilitasyon merkezlerinin kurulması

²⁸ Cüneyd Okay: **a.g.e.** , s 23.

²⁹ Kimsesiz çocukların topluma kazandırılması amacıyla kurulan Himaye-i Etfal, işlevsellik açısından kimsesiz çocuklara yönelik ilk sivil toplum hareketi niteliği de taşımaktadır.

³⁰ SHÇEK: “Himaye-i Etfal Cemiyetinin Kuruluşu”.

<http://www.shcek.gov.tr/portal/dosyalar/shcek/tarihce/t01.asp>, (10 Mart 2005), s 1.

- Çocukların sağlıklı bir şekilde yetişmeleri için oyun alanlarının kurulması
- Kimsesiz çocuklar sorunu ile ilgili çalışma yapan Uluslararası kuruluşlarla bağlantı kurulması

Çalışmalarına tüm hızıyla devam eden dernek I. Dünya Savaşının sürdüğü bir dönemde 28 Kasım 1917'de savaş bölgesinden toplanan çocuklar için *çocuk misafirhanesi* açılmıştır. 100 çocuk kapasiteli olarak açılan misafirhaneye çok sayıda çocuk gelmesi üzerine çocukların bir kısmı evlatlık olarak ailelerin yanına yerleştirilmiştir. Misafirhanede 1917–1922 yılları arasında 2.027 çocuğa bakım ve koruma hizmeti verilmiştir. Himaye-i Etfal, çocukların rehabilitasyonlarının tamamlanmasının ardından sosyal ve ekonomik yönden zorluk çekmemeleri için onları çiftçilik ve hayvancılığa yönlendirmek amacıyla *ziraat yurdu* açmıştır. Açılan bu yurtta çocuklara, yatak toplamak, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, genel temizlik, hayvan yemlemek, tımar etmek, saman çekmek, gübre kaldırmak, çift sürmek, harman dövmek, tohum dikmek, meyve budamak, tohum atmak, yağ yapmak gibi işler öğretilmiştir.³¹

Himaye-i Etfal, 20 Eylül 1920'de Kırklareli, 12 Ekim 1917'de Samsun, 27 Ekim 1917'de İzmit, 1 Ocak 1918'de Konya, 1917'de Üsküdar, Beyoğlu, Haliç, Kadıköy, Bakırköy, 1918'de Yeniköy şubelerini açarak hizmetlerini yaygınlaştırmıştır. Bu şubelerin yanı sıra değişik tarihlerde Musul, Erzurum, Eskişehir, Kastamonu ve Bolu şubeleri açılmıştır.³²

İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti çalışmalarını yürütürken, 30 Haziran 1921 tarihinde, Büyük Millet Meclisinin bazı üyelerinin de girişimiyle Ankara'da yeni bir Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulur. Bundan dolayı her iki cemiyetin aynı adla yardım toplaması halk arasında kuşkulara neden olmuştur. Bunun yanı sıra Damat Ferid Paşa Hükümeti sırasında Himaye-i Eytam Cemiyeti'nin kurulması İstanbul Himaye-i "Etfal Cemiyetinin yardım

³¹ Cüneyd Okay: **a.g.e.** , s 32.

³² SHÇEK: **a.g.m.** , s 2.

toplamasını güçleştirmiştir. Kurulan bu yeni kurumların halk arasında kuşku yaratması ve akabinde yardımların kesilmesi, merkezlerin yavaş yavaş işlerliğini yitirmesi ve tüm çabalara rağmen kimsesiz çocukların topuma kazandırılması amacıyla kurulan bu kurumların tek bir çatı altında birleştirilmemesi sonucu 1917 yılında İstanbul'da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1923'de tamamen kapanmasına neden olmuştur.³³

³³ Cüneyd Okay: **a.g.e.** , s 41.

5. Türkiye'de Sokak Çocukları Profili

Türkiye'de 1950'li yıllarda yaşanmaya başlanan göç ve kentleşme olguları sokak çocukları sorununun da temeli olarak gösterilebilir. Bu yıllarda *köprü altı çocukları* olarak adlandırılan bu çocuklar dönemin edebiyatında yer aldıkları gibi Türkiye'de çocuklarla ilgili yapılan ilk akademik çalışmaların da süjesi olmuştur.³⁴

Sokak çocukları olgusunun Türkiye'de oldukça popüler ve ilgi çeken bir konu olmasına karşın, bu konu hakkında yapılan araştırmalar oldukça sınırlı kalmaktadır. Bundan dolayı sokak çocukları olgusu hakkında niceliksel ve niteliksel bilgilere tam olarak sahip olunamamaktadır. Ancak çocuk nüfusunun genel nüfusa oranı, gecekondularda yaşayan çocuk sayıları, büyük kentlerin gecekondularında yaşayan çocuk sayıları gibi veriler göz önüne alınarak, sokak çocukları ile ilgili çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Gecekondu yaşamının, çocuğun sokağa inmesiyle doğru orantılı bir etken olduğu kabul edildiğinde, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) yukarıda bahsedilen verileri, sadece İstanbul'da 625 bin çocuğun sokak çocuğu olma riski ile karşı karşıya olduğunu gözler önüne sermektedir.³⁵ Tüm bu varsayımların yanında Türkiye nüfusunun yüzde 20'sinin yoksulluk ya da yetersizlik koşullarında yaşadığını ve yaklaşık 6 milyon çocuğun yoksulluk sınırında olduğunu ifade edilirse, DİE'nin yalnız İstanbul için 625 bin çocuğun sokağa yönelme riskiyle karşı karşıya olduğu öngörüsü hiçte abartı olmamaktadır.³⁶

Sokak çocukları konusunda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olmasının önemli bir nedeni sokaklardaki çocukların sayısının belirlenmesindeki güçlükler olduğunu daha önce de belirtilmişti. Yine, sokak

³⁴ Ceyda Dedeoğlu, N. Bahadır: "Yeldeğirmeni Sokak Çocukları Umut Evindeki Çocuklarıyla İlgili Kesitsel Bir Çalışma." **Sokak Çocukları Rehabilitasyon Derneği**. <http://www.sokakcocuklari.net/yeldegirmenisokakcocuklariumutevindekicocuklariylailgilikesitselbircalisma.htm>, (21 Mart 2003), s. 3.

³⁵ Bahadır Dedeoğlu: **a.g.m.**, s. 3.

³⁶ Çocuk Vakfı, "Yeni Binyılda Türkiye'nin Çocukları." http://www.cocukvakfi.org.tr/sayisal_rapor2.htm (10 Mart 2003), s. 10.

çocuklarının net bir tanımının yapılamamasının, bu çocukların sayısını belirlemeyi imkânsız hale getirdiğini aynı zamanda, sokak çocuklarının devamlı hareket halinde olmasının yani durağan bir yaşamlarının olmamasının, bu konu hakkında yapılacak çalışmaları oldukça olumsuz yönde etkilediği de vurgulanmıştı. Ancak belirtilen bu güçlüklerle rağmen Türkiye’de Sokak çocukları ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Yapılan bu araştırmalar, Türkiye’deki sokak çocukları ile ilgili önemli bulgular ortaya koymaktadır.

Sosyoloji Profesörü Esin Küntay tarafından 1993 yılında İstanbul’daki Sokak çocukları ile ilgili yapılan araştırmada toplam 90 çocukla görüşülmüştür. Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre çocukların yüzde 50’si 12-15, yüzde 40’ı 16-18, yüzde 10’u ise 7-11 yaşları arasındadır.³⁷ Ayrıca ortaya çıkan bir başka sonuç ise çocukların yüzde 30’unun bağımlılık yaratan madde kullanmasıdır.

Çocukların bu maddeleri kullanmasında en önemli neden olarak arkadaş çevresi gösterilebilir. Çünkü evden kaçan ve sokaklarda yaşamaya başlayan bu çocuklar için arkadaş onların yeni aileleri anlamına gelmektedir. Bundan dolayı evden ayrılıp sokakta yaşamaya başlayan çocukların bağımlılık yaratan maddeler kullanmasında ilk neden olarak arkadaş çevresi gösterilebilir. Küntay’ın çocuklarla yaptığı görüşmede, çocukların soğuk havalarda kendilerini sıcak tuttuğundan üşümek için ve üzüntülerinden sıyrılmak için bu maddelere başladıkları sonucu ortaya çıkmıştır.³⁸

Prof. Dr. Esin Konanç tarafından 1998 yılında Ankara’da yapılan çalışmada, 15 yaşından küçük 233 sokakta çalışan çocukla görüşülmüştür. Görüşülen çocukların yüzde 82’si parçalanmış aileden gelmekte ve aileleriyle

³⁷ Esin Küntay: **İstanbul’un Sokak Çocukları: karşılaştıkları Riskler ve Koruma Politikaları**, Sosyolojideki Son Gelişmeler ve Türkiye’deki Etkileri Unesco, Ankara, 1993

³⁸ Esin Küntay: **a.g.ç.**

birlikte yaşamakta oldukları belirlenmiştir.³⁹ Konanç'ın yapmış olduğu çalışmada, çocukların çok büyük bir kısmının aileleri ile birlikte yaşamakta olması çocukların henüz sokaktaki çocuk tanımına uyması ile açıklanabilir. Ancak bu çocukların zamanlarının büyük bir kısmını sokakta çalışarak geçirmesi ve ailelerinin çok büyük oranda parçalanmış olması bu çocukların potansiyel sokağın çocuğu olma riskini arttırmaktadır. Çalışmada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, görüşülen çocukların ailelerinin yüzde 26'sının 5 yıldan kısa bir süre önce Ankara'ya göç etmiş olduğudur. Çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeyi yine oldukça düşüktür. Babalarının önemli bir kısmının ilkokul mezunu ya da ilkokuldan terk oldukları, annelerinin yarısından fazlasının ise hiç okula gitmedikleri belirlenmiştir. Ayrıca bu çocukların sokakta çalışmasına karşın, annelerinin yüzde 90'ından fazlasının ev dışında çalışmadıkları da belirlenmiştir.⁴⁰ Yapılan araştırmanın sonucu incelendiğinde bu çocukların aile içi ilişkilerinin normal olmadığı görülmektedir. Çocukların yüzde 14'ü, eve yeterli para getirememesi nedeniyle ailesinden şiddet görmüş ve sokağa kaçmıştır. Ancak çocukların çoğunun evden hiç kaçmadığını ve geceleri düzenli olarak evlerine döndüğünü belirtmekte fayda vardır. Çünkü bu çocukların yaşları henüz küçük olduğundan çoğu aile içindeki olumsuz havayı önemsememektedir. Çocukların hemen hepsi ailesinin kendisini sevdiğine inanmaktadır.

Konanç'ın araştırmasına göre, görüşülen çocukların yüzde 35'inin okulla ilişkisi bulunmamaktadır. Okulla ilişkisi bulunan çocukların büyük bir çoğunluğunun ise ilkokula gittiği, ortaokula gidenlerin sayısının az olduğu belirlenmiştir.⁴¹ İlkokuldan sonra okulu bırakanlara neden bıraktıkları sorulduğunda sıklıkla verilen yanıt, para kazanma zorunluluğu ve okul için gereken masrafları karşılayamama olmuştur. Ev ekonomisine katkıda bulunabilmek için sokakta çalışan bu çocukların yüzde 39'u simit, balon, çiklet satmakta bunu ayakkabı boyacılığı izlemektedir. Araştırmada çıkan bir

³⁹ Esin Konanç: **a.g.ç.**

⁴⁰ Esin Konanç: **a.g.ç.**

⁴¹ Araştırmanın yapıldığı yıllarda 8 yıllık kesintisiz eğitim uygulaması olmadığından çocukların büyük bir kısmı ortaokula devam etmemektedir.

diğer önemli sonuç ise, çocukların yüzde 70'inin günde 8 saatten fazla sokakta çalıştığı gerçeğidir. Çocukların yüzde 45'inin sokaklarda asgari ücretten fazla kazanmaları, ailelerin çocuklarını neden çalıştırdıklarının anlaşılmasını kolaylaştıran bulgulardan biridir.⁴²

Çocuklara sigara, içki ve uyuşturucu gibi maddeleri kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda, çocuklardan yüzde 25'i düzenli olarak sigara kullandığını, yüzde 6'sı alkol kullandığını, yüzde 5'i ise esrar kullandığını ifade etmiştir.⁴³

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu eski genel müdürü olan Dr. Bülent İlik'in 1994 yılında İstanbul'da sokakta çalışan çocuklar üzerinde yaptığı araştırmada ise çocukların ağırlıklı olarak 12-15 arası yaş grubunda olduğu saptanmıştır. Yine 1994 yılında Ankara'da sokakta çalışan çocuklar üzerine yaptığı araştırmada çocukların yaş dağılımlarında çoğunluğu 11-14 arası yaş grubu oluşturmuştur.⁴⁴ İlik'in yapmış olduğu araştırmada çocuklar arasında sigara kullanımının yaygın olmakla birlikte alkol ve kumar alışkanlığının çocuklarda yerleşik bir davranış olmadığı tespit edilmiştir. İlik, sokakta çalışan çocuklar arasında en yaygın olarak kullanılan maddenin sigara olduğunu belirtmektedir.⁴⁵ Sokağın çocukları tanımlamasına giren çocuklarda ise sigara en yoğun olarak kullanılan madde olarak görülmekle birlikte, bağımlılık yaratan maddelerin ve alkollü içeceklerin kullanım oranının daha yüksek olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Yapılan tüm bu çalışmalarda, Türkiye'nin en çok göç alan iki metropolü olan İstanbul ve Ankara kentlerinin sokaklarında çoğunlukla sokakta çalışan çocuklar olduğunu söylenebilir. Bu iki metropolün sokaklarında UNICEF'in

⁴² Esin Konanç: **a.g.ç.**

⁴³ Esin Konanç: **a.g.ç.**

⁴⁴ Bülent İlik: **İstanbul Sokaklarında Çalışan Çocuklar**, Araştırma Projesi Dokümanı, ILO/IPEC, 1994.

⁴⁵ Bülent İlik: **a.g.ç.**

sınıflamasına göre⁴⁶ sokağın çocuklarının veya Williams'ın sınıflamasına göre⁴⁷ yozlaştırıcı yabancılaşıma kategorisine giren çocukların sayısının azımsanmayacak kadar fazla olduğunu ancak sokakta çalışan çocuklar kadar baskın olmadığını bu araştırmaların sonuçlarından çıkmaktadır.

Sokakta çalışan ve yaşayan çocukların genel olarak İstanbul, Diyarbakır, Adana, İzmir, Ankara, Bursa ve Gaziantep gibi sanayileşmiş ve aşırı göç almış şehirlerde yoğunlaştığını söylenebilir. Bu bağlamda İstanbul'da, sokakta çalışan çocukların sayısının 5 bin, sokakta yaşayan çocukların sayısını ise 600 olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye genelindeki toplam sokak çocuğu sayısının da en kötümser rakamlara göre 6 bin olduğu telaffuz edilmektedir.⁴⁸

Sonuç olarak; Türkiye'de 1950'li yıllarda meydana gelen göç olgusu, özellikle büyük kentlerin nüfusunu hızlı bir şekilde arttırmış buna karşın kentsel altyapıyı ve kentin olanaklarını olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Kırsal bölgede yaşadığı yoksulluğu gidermek için kentlere akın eden kitleler, aradıkları ortamları bulamamışlar ve her zamankinden daha da yoksullaşmışlardır. Böylece göç eden aileler içinde bulundukları bu ekonomik sıkıntıdan kurtulmak için çocuklarını çalışmaya sevk ettirmişlerdir. Yasaların çocukların çalışmasına izin vermemesi nedeniyle çocuklar, informal sektör olarak tanımlanan ayakkabı boyacılığı, otoparkçılık, araba camı siliciliği gibi işlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Aile ekonomisine katkıda bulunabilmek için günde 8 saatten fazla sokakta çalışan bu çocukların çoğu eğitimini maalesef tamamlayamamıştır. Zamanlarının büyük bir kısmını sokaklarda geçiren bu çocuklar yine ekonomik nedenlerden dolayı ailelerinden şiddet görmekte ve sokak onlar için daha çekici bir hal almaya başlamıştır. Sokaktaki çocuk diye anlamlandırılan bu çocukların büyük bir kısmı yaşları

⁴⁶ UNICEF: **Children in Especially Difficult Circumstances**, Supporting Annex, Exploitation of Working and Street Children, New York, UN Children's Fund, 1986.

⁴⁷ C. Williams: **Who are Street Children? A Hierarchy of Street Use and Appropriate Responses**, Child Abuse & Neglect, cilt 17, 1993.

⁴⁸ Çocuk Vakfı: **a.g.m.** , s 10.

ilerledikçe sokağın çocukları tanımına uymaya başlamışlardır. Böylece aileleri ile bağları iyice zayıflayan çocukların yeni evleri sokaklar olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak ise kriminal çocuk alt kültürleri oluşmaya başlamıştır. Bu durum daha çok çocukların sokaklarda karşılaştıkları tehlike ve risklerin bir sonucudur.⁴⁹ Tiner ve bali (bally) koklama, hırsızlık yapma v.b. suçlar bu çocukların olası davranış sapmaları olabilmektedir. Kuşkusuz tüm bu dile getirilen olgular çocuk suçluluğunu arttıran etkenler olmaktadır.

Son olarak; Türkiye’de yapılan araştırmalar sonucunda çocukların sokağa yönelme haritasını çıkartılacak olunursa, kendi içinde homojen bir olgu olmayan sokak çocukları kavramının üç farklı kategoriye büründüğü söylenebilir:

- Aileleriyle sürekli ilişkisi olan çocuklar yani *sokakta çalışan çocuklar* (working children on the street)
- Aileleriyle zaman zaman ilişki kuran çocuklar, *sokaktaki çocuklar* (children in the street)
- Aileleriyle hiç ilişkisi olmayan çocuklar, *sokağın çocukları / sokakta yaşayan çocuklar* (children of the street)

⁴⁹ İsmail Doğan: “Çocuk Hakları Açısından Türkiye’de Çocuk Olgusu”. **Milli Eğitim Dergisi**. <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/151/dogan.htm>, (13 Mayıs 2003), s 4.

6. Sokak Çocuklarına Yönelik Türkiye’de Yürütülen Çalışmalar

Bu başlık altında Türkiye’deki Sokak çocuğu olgusuyla ilgilenen kurum ve kuruluşlar ile bunlar tarafından yürütülen çalışmalar ele alınacaktır.

6.1. ILO – IPEC Kapsamında Yürütülen Çalışmalar

ILO, çocuk işçiliği konusunu 1992- 1993 yıllarından itibaren dünya ölçeğinde gözetilmesi gereken bir konu olarak belirlemiş ve Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programını (International Programme of on the Elimination on of Child Labour – IPEC) başlatmıştır. Türkiye, 1992 yılında Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya ve Tayland ile birlikte bu programın ilk başlatıldığı ülkelerden biridir. Programa katılan ülkelerde çalışan çocukların korunması amacıyla gerçekleştirilen ulusal düzeydeki çalışmalar kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili diğer gruplar (işçi sendikaları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğitimciler, basın, aileler, çocuklar vs.) tarafından yürütülmektedir. ILO/IPEC’in uzun vadeli hedefi, sokakta çalışan çocuk sayısının azaltılması ve bitirilmesi, kısa ve orta vadeli hedefi ise çocukların korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesidir.⁵⁰

Türkiye’de Eylül 1996’da imzalanan anlaşmayla 2001 yılı sonuna kadar uzatılan IPEC programı 1992 yılından bu yana ikişer yıllık dönemler halinde sürdürülmektedir. 1992 – 1993 yıllarındaki birinci faaliyet döneminde IPEC stratejisi, sokakta çalışan çocuklar sorununun nedenleriyle birlikte incelenerek derinlemesine anlaşılması ve politika oluşturanların duyarlılığının arttırılması olmuştur. 1998 – 1999 döneminde sokakta çalışan çocuk sorununun çok nedenli doğasına öncelikli önem verilmiş; çalışan çocukların, fiziksel güvenliği, eğitsel, psiko – sosyal, bilişsel ve kültürel ihtiyaçları ve bunları etkileme durumunda bulunan gruplar (aileler, öğretmenler, polis, yerel otoriteler, hükümette politika oluşturanlar ve sivil toplum kuruluşları)

⁵⁰ ILO: ILO – Ankara Ofisi Tarafından Yürütülen Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Uluslararası Programı (IPEC) Faaliyetleri, Yayınlanmamış Kurum İçi Çalışma Metinleri, ILO Ankara Ofisi, 2001.

hedeflenmiştir. Ayrıca sorunun önlenmesine ilişkin model olabilecek projeler geliştirilmesi hedeflenmiştir.⁵¹

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu da (Türk – İş) 1993 yılından bu yana ILO/IPEC çerçevesinde eylem programları yürütmektedir. Bünyesinde bir *çocuk işçiliği birimi* kuran Türk – İş İstanbul’da duyarlılık artırma çalışmaları yapmış ve 1997 yılında bölgesel ve ulusal düzeyde altı farklı bölgede *çocuk işçiline karşı eylem komiteleri* oluşturmuştur. IPEC ve UNICEF’in birleştirilen kaynaklarından da yararlanarak, çocuk işçiliğine karşı çok yönlü eylem programı ile oluşturulan *bölge ve il eylem komiteleri* (Ankara, İstanbul, Bursa, Adana, İzmir) ve bunlara bağlı sendika üyeleri harekete geçirilerek 5 ayrı şehirde yaşları 9 – 15 arasında değişen 250 çocuk ve 125 aileye yaygın eğitim verilmiştir. Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak – İş) ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu da (DİSK), çocuk işçiliğine karşı mücadelede benzer eylem programları başlatmıştır. Üç işçi konfederasyonu çocuk işçiliğine karşı ortak hareket etmeye başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı ve üç işçi konfederasyonu arasında 6–15 yaş grubu çocukların çalışma yaşamından uzaklaştırılarak Yatılı Bölge Okulları (YBO) ve Pansiyonlu İlköğretim Okulları’na (PİO) yerleştirilmeleri konusunda bir işbirliği protokolü oluşturulması için anlaşmaya varılmıştır. Programın hedef grubu, sokakta çalışan, okula devam etmek isteyen ve aileleriyle ilişkilerini sürdüren çocuklar ve onların aileleridir. Proje sonunda, ilgili kurumların çocuk işçiliği ile mücadele kapasitelerinin artırılması, seçilmiş YBO ve PİO’larda toplam 125 öğretmenin eğitilmesi, seçilmiş illerde (Adana, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Gaziantep) en tehlikeli koşullarda sokakta çalışan 15 yaşın altında 1600 çocuğun belirlenerek çalışma yaşamından uzaklaştırılması ve ilköğretim sistemine yerleştirilmesi, aynı zamanda 1600 ailenin duyarlılığının artırılarak sosyal hizmetlerden yararlandırılmaları hedeflenmektedir.⁵²

⁵¹ Betül Altıntaş: **Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe...: Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s 109 – 110.

⁵² Betül Altıntaş: **a.g.e.**, s 111.

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin işbirliği ile gerçekleştirilen *Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi Projesi* ile Ankara Sıhhiye çok katlı otoparkı içinde donanımlı bir çalışan çocuklar merkezi kurulmuş, sokakta çalışan çocukları okula yönlendirme, sağlık ve sosyal hizmetlerin sunumu, psiko – sosyal ve eğitsel destek hizmetleri sunulmuştur.

Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi, Diyarbakır Valiliği, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile ortaklaşa yürütülen *Diyarbakır Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi Projesi*, IPEC'in mali katkısı asgari düzeyde olmak üzere, Ankara sokak çocuklarıyla ilgili yürütülen programın tekrarı niteliğindedir. Projenin amacı, sağlık, beslenme, eğitim ve psiko – sosyal destek sağlayarak sokakta çalışan çocukların yaşam kalitesini iyileştirmektir.

6.2. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)

2828 Sayılı SHÇEK Kanunu'nun korunmaya muhtaç çocuk tanımı, ailesi tarafından ihmal edilen ve bu bağlamda sosyal tehlikelere karşı savunmasız bırakılan çocukları kapsar. SHÇEK korunmaya muhtaç çocuk ve gençlere hizmet götürme sorumluluğuna sahip tek kamu yapılanmasıdır. Sokak çocukları olgusu da kurumun etkinlik alanı içerisinde yer alan sosyal bir hizmet alanıdır.

30. 10. 2001 tarih ve 24539 sayılı çocuk ve gençlik merkezleri yönetmeliğinin yayımlanmasına kadar, sokak çocuklarına yönelik hizmetlerin yasal dayanağı, 1997'de çıkan 572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 2828 sayılı SHÇEK Kanunu'na eklenen çocuk ve gençlik merkezleri tanımlamasıydı. Bu merkezler eşler arası anlaşmazlık, ihmal, yoksulluk, terk vs. nedenlerle sokağa düşerek sosyal tehlikeyle karşı karşıya kalan ve/veya sokakta çalışan çocuk ve gençlerin geçici süreyle rehabilitasyonlarını ve

topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamak amacıyla kurulan yatılı ve gündüzlü sosyal hizmet kuruluşlarıdır.⁵³

Yönetmelik, merkezlere sokak çocuklarını bedensel, ruhsal ve duygusal gelişimleri açısından tehlike yaratabilecek risklerden korumak, temel gereksinimlerini gidermelerine yardımcı olmak, gerektiğinde geçici olarak barınma hizmeti sunmak, belirli bir süreç sonunda kendi kendilerine yeterli hale gelmelerini sağlayıcı her türlü sosyal hizmet müdahaleleri ile rehabilite edici mesleki çalışmaları gerçekleştirmek, aile ve topluma yönelik çalışmaları yapmak görevini vermektedir.⁵⁴

⁵³ Ankara'da şuan sadece sokak çocuklarına yönelik hizmet veren üç çocuk ve gençlik merkezi bulunmaktadır. Ancak bu üç merkezde, sokakta çalışan çocuklar bağlamında özel ve sistemli bir çalışma yapmamaktadır. Bu üç merkezden sadece Ulus Çocuk ve Gençlik Merkezi, çeşitli zamanlarda sosyal hizmet uzmanları tarafından yapılan sokak çalışmaları neticesinde sokakta çalışan çocuk ve ailesi hakkında bilgiler alarak bu bilgileri genel müdürlüğe göndermektedir. Ancak sokak çalışmasının, sadece bir sosyal hizmet uzmanı tarafından sokakta ayaküstü yapabilmesi akabinde personel yetersizliğinden dolayı aile incelemelerinin gerçekleşmemesi ve elde edilen doneler ışığında çocukların sosyo – demografik yapıları üzerine bir veri bankası oluşturulamaması elde edilen gözlemler dahilinde bu çocukların topluma tam olarak yeniden kazandırma sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.

Araştırma bağlamında inceleme yapılan İstanbul'da, sadece sokakta çalışan çocukların rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılmalarına yönelik hizmet veren Beyoğlu 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi (Rotary Çocuk Evi) adında bir kuruma rastlanılmıştır. Bir koordinasyon merkezi işlevi gören bu merkez, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda Küçükbakkalköy, Avrupa Yakası'nda ise Ayvansaray Çocuk Koruma İstasyonları tarafından 2 Uzman, 2 Çocuk polisi, – 1 Akran Abi (önceden sokakta çalışmış ve/veya yaşamış ancak çocuk ve gençlik merkezleri tarafından rehabilite edilmiş ve şimdi bu merkezlerde personel olarak çalışan gençlerdir. Akran abiler sokak çocuklarının sosyo – psikolojik durumlarını çok iyi bildiğinden sokak çalışması esnasında diyalog yoluyla, çocukları sokaktan uzaklaştırma işlevini görmektedirler) – tarafından oluşan mobil ekip vasıtasıyla, sokakta çalışan çocuklara ulaşmaktadır. Mobil ekip tarafından Beyoğlu 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne getirilen bu çocuklar, burada sokak merkezli yaşadıkları travmaların giderilmesine yönelik sosyo – psikolojik yardıma tabi tutulmaktadır. Bu işlemin ardından çocuğun ailesi yine aynı merkeze çağrılarak, uzmanlar tarafından görüşmeye alınmakta ve çocuğun kakta olma nedenleri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Sonuç olarak Ankara'da İstanbul'daki kadar sokak çocuğu olmamasına – konunun ciddiyeti bakımından – ve ilgili Bakanlığın, Genel Müdürlüğün vs. bulunmasına karşın, böyle bir sistemli çalışma yürütememesi düşündürücüdür. Bu bağlamda Ankara'nın içinde barındırdığı sokak çocukları olgusunun İstanbul'dan farklılıklar arz edebileceği gibi kısa vadeli çözüm arayışı içerisinde, İstanbul'un model alınarak Ankara Sosyal Hizmetler biriminin bir çıkış noktası belirlemede fayda olacağı düşünülmektedir.

⁵⁴ Betül Altıntaş: **a.g.e.** , s 114.

1999 yılı verilerine göre 11 Çocuk ve Gençlik Merkezi aracılığıyla⁵⁵ 3414 çocuğa hizmet verilmiş, 317 çocuk sosyal yardım almış,⁵⁶ 419 çocuk aile görüşmeleri sonucu ailelerin yanına döndürülmüş, 231 çocuk okula başlatılmış, 522 çocuğun okul devamlılığı sağlanmış, 7 çocuk koruma altına alınarak çocuk yuvası ve yetiştirme yurtlarına yerleştirilmiş, madde bağımlısı 18 çocuk tedavi amacıyla sağlık kuruluşlarına gönderilmiş, 161 çocuk ve genç sokak ortamından uzaklaştırılarak korumalı bir işe yerleştirilmiştir. 2000 yılının Ağustos ayı itibari ile 7416 çocuk hizmetten yararlanmıştır. Bu çocuklardan okula başlatılanların sayısı 444, okula devam eden 581, aile yanına dönen 550, işe yerleştirilen 200, sosyal yardım alan 457, koruma altına alınan 33, madde bağımlılığı tedavisi alan ise 56 çocuk olmuştur.⁵⁷

Ankara Çocuk Şube Müdürlüğü (Emniyet) Haziran 2005 verilerine göre ise, Ocak ayından bu yana toplam 135 sokakta yaşayan çocuk tespit edilmiştir.⁵⁸ Elde edilen bilgilere göre, bu çocuklardan sadece 4'ünün madde

⁵⁵ Türkiye genelinde şuan 43 çocuk ve gençlik merkezi hizmet vermektedir. Bu merkezlerin en fazla bulunduğu iller sırasıyla; İstanbul (7), İzmir (4), Ankara (3), Antalya (3), Adana (2) ve Aydın'dır (2).

⁵⁶ Sosyal yardım, sokakta çalışan çocuğun ailesiyle Sosyal Hizmet Uzmanı tarafından evinde yapılan inceleme görüşme sonrasında, yine aynı uzman tarafından hazırlanan rapor çerçevesinde aileye yapılır. Yeni değişen yasayla en fazla 2 çocuk için ödeme yapılır. Yardım 1 çocuk için yaklaşık 152 YTL'dir.

⁵⁷ SHÇEK: **Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklara Yönelik SHÇEK Tarafından Yürütülen Çalışmalar**, Yayımlanmamış Kurum İçi Çalışma Metinleri, Aile Çocuk Hizmetleri Daire Başkanlığı, Ankara, 2001.

⁵⁸ Ankara'da, sokakta yaşayan çocukların sokaktan alınıp muhafaza altına alınma işlemi, Çocuk Şube Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği sokak çalışmalarıyla yapılmaktadır. Gezici ekip sistemiyle çalışan bu birim, sokakta yaşayan çocukları bulundukları yerlerden alıp, gerek gördüğü takdirde Ulus Çocuk ve Gençlik Merkezine bağlı gözlem evine yerleştirmektedir. İlk adım istasyonu formatında çalışan bu merkez, çocukların temizlik, beslenme, yatak vs. temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Gözlem evindeki Sosyal Hizmet Uzmanı'nın gözlem ve raporuna göre çocuk, taşıdığı özelliklerine göre gerekli görülen birim ya da ailesine teslim edilmektedir.

Ulus Çocuk ve Gençlik Merkezine bağlı gözlem evinde bugüne kadar 54 sokakta yaşayan çocuğa hizmet verilmiştir.

Ankara'da çocuk Şube Müdürlüğü'nün yapmış olduğu bu çalışmayı İstanbul'da Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü gerçekleştirmektedir. Yapılan gözlemler sonucunda Çocuk Şube'nin oldukça özverili ve sistemli çalıştığı söylenebilir. Ancak İstanbul'da gece 00:30 – 05:00 arası sosyal hizmet uzmanı, psikolog ya da sosyolog, akran abi ve çocuk polisi ile yapılan, gezici ekibin daha sağlıklı ve amaca yönelik çalıştığını söylemekte fayda var.

bağımlısı olduğu anlaşılmıştır. 2004'te ise toplam 264 çocuğun sokakta yaşadığı, bunlardan 91'inin kız, 173'ünün ise erkek olduğu belirlenmiştir.⁵⁹

6.3. Yerel Yönetimler

Yürürlükte olan 14. 4. 1930 tarihli 1580 sayılı Belediyeler Kanunu'nda sosyal hizmetlere ilişkin birtakım düzenlemeler olmasına karşın (Madde; 17, 18, 34, 57, 69) yetersizdir. Son dönemde bazı yerel yönetimler, gerek projeler bazında uluslararası kuruluşların desteği gerekse kamu kurumlarıyla protokol yaparak sokak çocuklarına yönelik çalışmalara destek vermektedirler.⁶⁰

Sokak çocuklarına ilişkin ilk yerel yönetim çalışması, Ankara Büyükşehir Belediyesi ile ILO / IPEC arasında 04. 12. 1992 tarihinde imzalanan protokolle başlatılan, *Ankara sokaklarında çalışan çocuklar pilot projesidir*. Proje 18. 03. 1997 yılına kadar protokol yenilenerek devam etmiştir. Projenin amacı, Ankara sokaklarında çalışan çocukların tespit edilmesi ve bağlamda sokakta çalışan çocuklar için tekrarlanabilir ve harcama yapılabilir programlar hazırlanmasında – uygulanmasında Ankara Büyükşehir Belediyesi'ni aktif kılmak, mesleki eğitim temin ederek çocukları temel eğitim sistemine yöneltmek, kısaca sokakta çalıştırılan çocukların koşullarını iyileştirmektir.⁶¹

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1996 yılında *sokak çocuklarının korunması ve topluma kazandırılması* projesini başlatmıştır. Projenin yakın

⁵⁹ Çocuk Şube Müdürlüğü'nün 2004 verilerine göre, 0 – 11 yaş arası sokakta yaşayan 63 çocuğun hiçbirinde madde bağımlılığına rastlanmamış olup, 12 – 18 yaş arasında yer alan 57 kız çocuğun tamamında herhangi bir madde kullanımına yine rastlanmamıştır.

⁶⁰ Betül Altıntaş: **a.g.e.** , s 116.

⁶¹ Araştırma ve inceleme yapmak için gidilen bu merkezde, şuan için sadece çocuk sınıflandırması yapmaksızın ekonomik durumları yetersiz ailelerin çocuklarına beslenme hizmeti sunulduğu gözlenmiştir. Yukarıda sayılan diğer hizmetlerin tam olarak uygulanmaması ve bu çocuklara sadece beslenme yardımı yapılması tarafımızca çocuklar üzerinde dolaylı olarak olumsuz etki bırakmaktadır. Salt beslenme hizmetinin verilmesi çocuğun sokakta çalışmasını istemeden de olsa teşvik etmektedir. Sokakta çalışan çocuğun ve ailesinin bu merkezi sadece yemek yiyebileceği bir yer olarak görmesi merkezin işlerliğinin yitirmesine neden olabilecektir.

hedefleri; sokak çocuklarının yoğun olarak bulunduğu bölgelerin tespit edilmesi ve hizmet istasyonlarının oluşturulmasıdır.⁶²

2005 yılının Ocak ayında Aile ve Çocuktan Sorumlu Devlet Bakanı, Adalet Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, İçişleri Bakanı, Sağlık Bakanı ve Çalışma – Sosyal Güvenlik Bakanı'nın bir araya geldiği ve Türkiye genelindeki sokak çocukların korunması ve topluma kazandırılması bağlamında ilan ettikleri projenin model kenti İstanbul'da, Büyükşehir Belediyesi bu projeyi Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ile ortak yürütmektedir.

6.4. Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye'de bu konuda çalışan 21 dernek vardır.⁶³ En etkin çalışmaları yürütenler, Türkiye Sokak Çocukları Vakfı ve Umut Çocukları Derneği'dir. 1996 yılında kurulan Türkiye Sokak Çocukları Vakfı'nın amacı, terk ve ihmal edilmeleri ya da başka sebeplerle sokağa düşen, kötü alışkanlıklara yönelip suça itilen çocukları, koruma, barındırma, eğitme, sağlık rahabilite vs. temel ihtiyaçları karşılamak ve topluma yeniden kazandırmaktır.

Türkiye Sokak Çocukları Vakfı gibi yine 1996 yılında kurulan Umut Çocukları Derneği'nin amacı; aile ortamından kopmuş, sokaklarda yaşayan, maddi ve manevi desteğe ihtiyacı olan, kötü koşullara maruz bırakılan, evinden uzak, madde bağımlısı çocuk ve gençlerin bu olumsuz koşulların etkisindeki yaşadıkları travmaların giderilmesinin ardından ailelerine ya da topluma kazandırılmalarına yardımcı olmaktır.

⁶² İstanbul Tuzla'da da Büyükşehir Belediyesi tarafından oluşturulmuş sokak çocukları rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır. İSMEM adıyla anılan bu merkez sokak çocuklarına meslek edindirmeyi hedeflendirmektedir. Bu sayede devlet korumasından yararlanamayan 18 yaşını aşmış çocuklar edindikleri mesleğin onlara vermiş olduğu güvenle topluma uyum sağlayabilmektedirler.

Araştırma ve inceleme yapılan İstanbul'daki bu merkezin Ankara'daki merkeze oranla daha işlevsel ve amaçsal bakımdan da daha verimli yapılandığı sanılmaktadır.

⁶³ Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 58.

6.5. Çocuk Şube Müdürlüğü

Emniyet Müdürlüğü bünyesindeki Çocuk Şube Müdürlüğü, 18. 02. 1967’de Valilik izni ile Çocuk Bürosu adıyla faaliyetine başlamış, 20. 02. 1980 tarihinde ise İçişleri Bakanlığı’nın verdiği onay ile Çocuk Şube Müdürlüğü adı altında çalışmalarını sürdürmüştür. 05. 10. 1995’te Asayiş Şubesi’nden ayrılarak bağımsız bir yapıya kavuşan bu birim, 04. 12. 1995’te de Küçükleri Koruma Şube’si adını almıştır. İlk başta 19 büyük ilde yapılan Küçükleri Koruma Şube’si, 13. 04. 2001 tarihinde Çocuk Şube Müdürlüğü adı altında yeniden yapılanmıştır. Bu birimin görev alanı, korunmaya muhtaç olan, ihmal ve istismara maruz kalan, evden ya da kurumdan kaçan, mülteci, sokakta yaşayan, sokakta çalıştırılan, suça maruz kalan ve kimliği tespit edilemeyen 0 – 18 yaş arası çocuklara yönelik gerekli hizmetleri yürütmektir.

Çocuk Şube Müdürlüğü, çocukların barınak, yiyecek, hijyen ve giyim gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksundur. Bu tip temel ihtiyaçların karşılanması için Şube çocukları Sosyal Hizmetlere Bağlı ilk adım istasyonlarına yönlendirmektedir. Bu bağlamda birimin asli görevi, sokak çocuklarını sokaktaki yerlerini bulmak ve onları ilgili birime sevk etmektir.

7. Sokak Çocukları Olgusunun Oluşmasında Etkili Olan Sosyolojik Etmenler

Sokak çocukları olgusunun ortaya çıkmasında birçok nedenin olduğu bilinmektedir. Çocukların sokağa yönelmesine etki eden sosyolojik faktörlerin (göç olgusu ve buna bağlı olarak meydana gelen gecekondulaşma ve değişen aile yapısı) yanı sıra çocuk istismarı ve çocuk haklarının yaşama geçmemesi gibi çocuğa özgü faktörler de yer alırken ekonomik problemlerinde her iki paydada hem global hem kişisel neden olarak yer aldığı görülmektedir.⁶⁴

Araştırmanın içeriğine uygun olarak bu noktada sadece, çocukları sokağa yönelten sosyolojik etmenler incelenecektir. Bu faktörler, kendi iç dinamiğine uygun olarak makro açıdan mikro bakış açısına doğru bir paradigma olarak çözümlenecektir. Bundan dolayı sokak çocuklarının ortaya çıkma sürecinde temel işlevi ve soyut bir rolü olan göç olgusu ve bu olguya bağlı olarak daha özel ve somut bir işlevleri olan gecekondulaşma ile değişen aile yapısının üzerinde durulacaktır.

7.1. Kentleşme ve Göç

Kırsal bölgelerden büyük kentlere doğru yaşanan göç olgusu, kırsal alanlarda toprak üzerindeki nüfus baskısı, tarımın makineleşmesi, toprağın çok küçük parçalara bölünmesi, küçük kasabalardaki düşük gelir düzeyi ve halkın gittikçe yükselen beklentileri gibi öğelerin bir sonucu olarak açıklanabilir. Bu faktörlerin yanı sıra sanayileşme ile birlikte, kırsal yaşamın ve kasabaların sağladığı olanakların yetersizliği de göçün ardında yatan temel öğelerden biri olarak gösterilebilir. Ancak büyük kentlerdeki yaşam koşulları, kasaba ve köylere oranla çok üstün görülmekle birlikte yeterli değildir. Bu nedenle, göçün de etkisiyle kentleşme, kentsel olanakların büyük nüfus kesimlerinin yararına sunulması sonucunu doğuracak bir yaygınlaşmayı değil, tam tersine, halkın kentsel merkezlerde birikerek,

⁶⁴ Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 17.

buradaki olanak ve hizmetleri daha da yetersizleştirmesi sürecini belirlemektedir.⁶⁵

Her ne kadar, Türkiye'deki göç sürecinin ardındaki temel öğeler köylerin elverişsiz yaşam koşulları yani *itici öğeler* olarak görünüyorsa da, kentlerin *çekiciliği* de, göç konusunda önemli bir işleve sahiptir. Hiç kuşkusuz, kentsel yaşam koşulları, özellikle büyük kentlerde, gün geçtikçe kötüleşmektedir. Kentlerdeki iş olanakları, işgücü artış hızının çok altında gelişmekle birlikte, yine de sanayideki *göreceli olarak* yüksek ücretler, çekicilik konusunda önemli bir yere sahiptir.⁶⁶ Dolayısıyla kentlerdeki iş olanaklarının ve *göreceli olarak* yüksek ücretlerin çekici öğelerin başında geldiği söylenebilir.

Toplumsal kültürel değerleri de, kente olan büyük göç dalgasını pekiştirmektedir. *İstanbul'un taşı toprağı altındır, ya da büyük kentlerde kerahet de keramet de boldur* gibi halk deyişleri, Türkiye'de büyük kentlerin çekiciliğini belirleyen sözlerdir. Ayrıca tüm bu faktörlerin yanında, büyük kentlerin eğitim ve sağlık gibi konularındaki olanakları kentin çekici özelliğini arttırmaktadır.

Kırsal kesimin *itici*, kentlerin ise *çekici* güçlerinin yanında Keleş'in *iletici güçler* dediği ulaşım olanakları ve kitle iletişim araçları, göç etme sürecinin başlangıç aşamasında son derece etkili olmaktadır.

Ancak Türkiye'de sanayileşme ile kentleşme arasında bir uyumun olmaması, kentlerin nüfusunda hızlı bir artış olmasına karşın kentsel altyapının ve olanaklarının taleplere yanıt verememesi, kentlerin toplumsal ve ekonomik yönden erozyon yaşamasına neden olmaktadır. Toplumsal erozyon büyük özele gelenlerin çalışma durumlarıyla ilgilidir. Marjinal

⁶⁵ Emre Kongar: **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 28. Baskı, İstanbul, 2001, s 575.

⁶⁶ Devlet İstatistik Enstitüsü'nün rakamlarına göre, kentlerde çalışan bir kişinin ortalama kazancı, kırlarda çalışan bir kişinin ortalama kazancının iki katından daha fazladır. (Emre Kongar: 2001, 553)

hizmetlerdeki yığılmalar, trafik, park yeri, içme suyu, elektrik, kanalizasyon yetersizliği, okul, yeşil alan eksikliği, toplumsal erozyonun büyük kentlerdeki belirtileridir.⁶⁷ İçinde bulunulan konjektürel durum dahilinde sosyo-ekonomik yönden düşük kesimli kitlelerin kente göç etmesi onların kentin saçaklarına veya daha çok yoksul kesimin bulunduğu bölgelere yerleşmesini zorunlu kılmaktadır.⁶⁸ Gecekondulaşma olgusunun temelini oluşturan bu süreç Ş.S. Aydemir'in tabiriyle *kentlerin kanserleştirmektedir*.⁶⁹

Ekonomik yetersizliklerden dolayı kırdan kente göç eden kitleler zorunlu olarak kentlerin yoksul bölgelerine yerleşmek zorunda kalmakta bu durumda özellikle çocuklar için riskli ortamların oluşmasına neden olmaktadır. Gecekonduların çocuklar için yarattığı riskli ortamın yanında göç ailesinin ekonomik nedenlerden dolayı bütün gün çalışmak zorunda kalması, kırsal alanda geleneksel geniş aile içinde otoriter bir yapıda yetişen çocuğun, kentte kontrolden uzak bir şekilde kalmasını sağlamakta ve sokağı çocuk için cazip hale getirmektedir. Bunun yanında ailenin kentte iş bulamaması da çocuğu sokağa yönelten etmenlerden biridir. Zaten çocuğun ekonomik bir değer olarak görülüyor olması ve kentteki koşullarında bunu desteklemesi, ebeveyni daha zorunlu, kolay ve gerekçeli bir şekilde çocuklarını eve gelir getirici bir unsur şeklinde görme durumunu kendi evrenlerinde haklı göstermektedir.⁷⁰

Sonuç olarak, tabiatları gereği her türlü olumlu olumsuz etkilenmeye açık olan çocuklar aile kontrolünün zayıf veya yok olduğu durumlarda başka faktörlerin de etkisiyle sokak çocukluğu veya suç işlemeye eğilimli bir sonuçla karşı karşıya kalabilmektedirler. İşte göç eden ailelerin çocukları, yaşadıkları çevre, çalışma hayatının içinde olma zorunluluğu, ailenin ilgisizliği ve kentin o yaşta çekici görünen yanları yüzünden sokakta çalışma onlara cazip

⁶⁷ Ruşen Keleş: **a.g.e.** , s 53.

⁶⁸ Ahmet Emre Bilgili: **Göç Çocukları ve Kent**, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s 203.

⁶⁹ Ruşen Keleş: **a.g.e.** , s 53.

⁷⁰ Ahmet Emre Bilgili: **a.g.m.** , s 203.

gelmekte ve sonuçta bu çocuklar, sokak çocukluğu, suç işleme ve suça maruz kalma potansiyelini taşımaktadırlar.⁷¹

7.2. Gettolaşma

Türkiye'de, sanayileşme ile kentleşme arasında bir uyumdan söz etmek olanaksızdır. Günümüz modern kentlerin oluşumunda önemli bir yere sahip olan sanayileşmenin, Türkiye'deki kentler için olumlu bir işlevselliği yerine getirdiği söylenemez. Bu bağlamda, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlarla beraber normal bir sanayileşme olgusunun sağlanamaması, tarihsel olarak büyük kentlerin nüfusunun sanayide çalışan nüfustan daha hızlı büyümesine neden olmuştur. Yani bu süreçte, kentlerin nüfusu kendi iç dinamikleriyle zaten sürekli büyürken, yukarıda sayılan nedenlerden dolayı da kentlere doğru yaşanan göç, kentlerde daha sonra önemli sosyo-ekonomik bir sorunların çıkmasına neden olmuş *konut yetersizliği* olgusunun yaşanmasında itici bir rol oynamıştır. Bütün bu oluşumlar sonunda da, sadece konut açısından değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel bakımdan da önem taşıyan bir *gecekondu* olgusu ortaya çıkmıştır. Bu olgu zaman içinde büyüyüp güçlenerek, kent hukuku dışında gelişen alanların Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısını büyük ölçüde etkilemeye başlaması sonucunu ortaya çıkartmıştır.

Kentlere göç eden ve buradaki konut gereksinimleri, meşru olanaklarla karşılanamayan nüfus, az önce de belirtildiği gibi yeni bir olgu yaratmıştır. Bilindiği gibi, nüfusu, olanaklarından çok daha hızla artan bir kentteki en güç işlerden biri, konut bulabilmektir.

İşte kırsal alanlardan ve kasabalardan büyük kentlere gelen kişiler, belediyenin, devletin ve başka kişilerin arsaları üzerinde kendine konutlar yaparak bu sorunu çözmeye çalışmışlardır. Gecekondulaşma olayının ilk zamanlarında, bir konut bitmiş ise, izinsiz de yapılmış olsa, yıkılması için

⁷¹ Ahmet Emre Bilgili: **a.g.m.** , s 203.

mahkemeden karar almak zorunluydu. Mahkemeden karar almak ise oldukça uzun bir süre gerektiriyordu. Bu yüzden, kendisinin olmayan arsa üzerinde konut yapan kişiler, polis işe karışmadan bunu bitirebilmek amacıyla, genellikle geceleri son derece hızlı bir biçimde çalışıyorlardı ve konutlarını bir gecede tamamlıyorlardı. İşte bu süreç, ortaya çıkan yeni konut biçimine de adını verdi: Gecekondu.⁷²

Gecekondu sözcüğü zaman içinde yalnız resmi bir terim niteliği kazanmakla kalmamış, *gecekondu mahallesi*, *gecekondu halkı* gibi Türkiye'nin toplumsal gerçeğini biçimlendiren yeni kavramlar da yaratmıştır.⁷³

Yarım yüzyıldır Türkiye'nin gündeminde olan gecekondu olgusu bu süre içinde, ülkenin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal süreçleri ile tam bir etkileşime girmiş, bir yandan bu süreçleri etkilerken, öte yandan kendisi de onlardan etkilenmiştir.

Araştırmanın içeriği gereği bu noktada, ekonomik nedenler temel alınarak, verilen bilgiler ışığında ortaya çıkan gecekondu olgusunun yarattığı toplumsal sonuçlar üzerinde durulacaktır.

Gecekondu alanlarının oluşmasıyla birlikte kentlerin altyapısına dair artan talepler (sağlık, eğitim, kanalizasyon v.s.) kentlerin mevcut olanaklarına baskı yaratmakta ve kentlerin bu bölgelerine göç eden kitlelerin ihtiyaçları karşılanamamaktadır. Ortaya çıkan bu tablo ise en çok göç eden kitleleri etkilemektedir. Özellikle eğitim alanında devletin şemsiyesi altına alınamayan bu çocuklar eğitim göremedikleri için mecburen çalışmak zorunda kalmaktadır. Yasaların küçük yaştaki çocukların çalışmasına izin vermemesinden dolayı da çocuklar sokaklarda çalışmak mecburiyetindedir.

⁷² Emre Kongar: **a.g.e.** , s 562.

⁷³ Emre Kongar: **a.g.e.** , s 562.

Kırdan kente göç eden ailelerin ekonomik yönden zorluk çekmesi onları gecekondu bölgelerine Bilgili'nin deyimiyle kentin saçaklarına yerleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Böylece zaten yoksul olan aileler bu bölgelere yerleşerek daha da büyük ekonomik güçlükler çekmesine ve birçok şeyden de yoksun olmalarına neden olmaktadır. İşte çocukların zaten ekonomik bir değer olarak görülüyor olması ve kentteki koşulların da bu durumu desteklemesi, ebeveynlerin çocuklarının sokaklarda çalışması için baskı oluşturmalarını mümkün kılmaktadır. Bu yüzden Ümit Meriç Yazan'ın, gecekondu ailelerinde, *çocuğumun okuması için malımı mülkümü satarım yine de çocuğumu okuturum* şeklindeki tavrın hâkim olduğu düşüncesi bu perspektifte mümkün olamamaktadır. Çünkü gecekondu bölgelerindeki tüm şartlar devlet açısından da aile açısından da çocuğun sokakta çalışmasını zorunlu kılmaktadır.

Tüm bunların yanında, göç eden kitlelerin gecekondu bölgelerinde kırla kent arasında sıkışmış bir yaşam sürmelerinden ve aynı zamanda her gün evlerinin yıkılacağı korkusundan kaynaklanan olumsuz ruh halleri, bu bölgelerin ABD'deki gibi *slum* karakteri kazanmasına ve suçluluk kaynağına teşkil eden bir çevrenin meydana gelmesinde itici bir oynamaktadır. Gecekondu bölgelerinde oluşmaya başlayan bu *slum* karakteri özellikle çocuklar için önemli bir risk oluşturmakta, sonuçta bu durum çocukların, potansiyel sokak çocuğu ve çocuk suçluluğu olgusu taşımasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, gecekondulaşma olgusu yoksulluk, göç ve kentlileş(e)memenin doğurduğu bir sonuçken bu olgu zamanla, ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal çözümlerin nedeni olmaktadır. Özellikle toplumsal çözümlerin oluşma sürecinde etkili olan gecekondulaşma, çocukların sokağa ve suça yönelmelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

7.3. Değişen Aile Yapısı

Türk toplumundaki aile yapısını üç ayrı çevrede incelemek zorunluluğu vardır. Birinci çevre *köy*, ikinci çevre *gecekond*, üçüncü çevre ise *kenttir*. Birbirlerinden ayrı niteliklere sahip olan bu üç değişik çevre, ailenin biçimlenmesi bakımından da ayrı sonuçlar doğurmuştur.⁷⁴ Türkiye'nin içinde bulunduğu hızlı değişme süreci göz önüne alındığında bu üç aile tipinin de çekirdek bir yapıda olduğu ancak az önce de belirtildiği gibi fiziksel çevrenin etkisiyle üç ailenin de davranışsal olarak birbirinden ayrıldığı bilinmektedir.

Araştırmanın konusuyla da orantılı olarak bu çerçevede, ülke çapındaki kentleşme, pazar ekonomisinin kırsal alanları egemenliğine alması ve kitle iletişim araçlarındaki yaygınlaşma bağlamında yaşanan göç olgusu sürecinde, kırsal aile yapısının çözülmesi sonucu oluşan gecekondu ailesinin çocukları sokağa yönelmesindeki rolü irdelenecektir.

Kırdan kente göç sürecinde çocukların sokağa yönelme davranışının göstermelerinde 2 farklı paradigma söz konusudur. Bunlardan birincisi, aileler göçle beraber geldikleri büyük şehirlerde büyük ekonomik zorluklar çekmektedirler. Kırdaki gibi akrabalarıyla maddi ve manevi ilişki kuramayan aileler, ekonomik yoksunluğun yanında dile getirilen bu süreçlerle de birlikte sosyal açıdan da yoksunluk çekmektedirler. Bu süreç içerisinde barınma sorunları da yaşayan göç ya da gecekondu aileleri yaşmalarını sürdürebilmek için oldukça zor bir uğraş içine girmektedirler. Aileleri göçe iten nedenlerle beraber kentlerde ortaya çıkan sonuçlar ailelerin hem yapısını hem de işlevini değiştirmektedir. Büyük kentin ekonomik buhranından kurtulmak isteyen ebeveynler bütün gün iş aramakta ve geçimlerini sağlayabilmek için anne de dahil zamanlarının büyük bir kısmını çalışarak geçirmektedirler. Bu bağlamda kırdaki geleneksel geniş aile özelliği taşıyan ailenin otoritesi karşısında büyüyen çocuk, göç sonrası yaşanan ekonomik nedenlerden dolayı,

⁷⁴ Emre Kongar: **a.g.e.** , s 586.

ebeveynlerin kendisi üzerindeki olan otoritenin hafiflemesi veya kalkması sonucu sokağa yönelebilmektedirler. Bu süreçte ailelerin çocuğa karşı olan ilgisizliği de artınca çocuk içinde bulunduğu normal olmayan çevrede yani gecekondu bölgelerinde ilgiyi ailesinin dışında aramakta ve çocuğun ailesi olan bağları zayıflamaktadır.

Çocukların sokağa yönelmesinde etkili olan ikinci paradigma ise, ebeveynlerin iş bulamamasının aile üzerinde yarattığı baskıdır. Aileler bu süreçte aşırı bir şekilde geçim sıkıntısı yaşamakta bundan dolayı çocuklarının psikolojik değeri gittikçe zayıflamaktadır. Çocuk bu süre zarfında kırdaki olduğu gibi tekrar ekonomik değer olarak algılanmaya başlanmaktadır. Ailenin yaşadığı geçim sıkıntısını bir nebze olsa hafifletmek için çocuğun çalışması gündeme gelmektedir. Yasaların küçük çocukların çalışmasına izin vermemesinden dolayı, bu çocuklar zorunlu olarak sokaklarda çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Çocukların sokağa yönelmesinde etkili olan nedenleri farklı ancak sonuçları aynı olan bu iki paradigmanın sistematik olarak *sokaktaki çocuk* olgusunu yaratması maalesef kaçınılmaz olmaktadır.

Göç ailelerinin büyük kentlerde yaşadıkları ekonomik ve sosyal sorunların ve çocukların günde 8 saatten fazla çalışması, yeni bir olgunun oluşumuna potansiyel zemin oluşturmaktadır. Göç ailelerinin kentlerde yaşadıkları işsizlik, barınma gibi sorunlar aileler üzerinde baskı ve stres oluşturmakta bu da ailelerin yapısında değişmelere neden olmaktadır. Büyük umutlarla kırdan kente göç eden aileler umduklarını bulamayınca ve üstüne üstlük beklentilerinin aksine eskisine göre artık daha fazla sorunlarının olması ailenin çözülmesini tetiklemektedir. Çözülme yaşayan göç ailelerinde, aile içi çatışma ve geçimsizlik sorunları ortaya çıkmaktadır. Üzerilerinde büyük bir baskı olan bu ailelerdeki geçimsizlik ailenin daha sonra kaçınılmaz olarak parçalanmasını hızlandırmaktadır. İşte yukarıda da söylendiği gibi günde 8 saatten fazla sokakta olan çocuklar ailelerinin yaşadığı bu çözülme

karşısında sokaklarda her zamankinde daha fazla zaman geçirmeye başlamakta ve aileleri ile olan bağları zayıflamaktadır. Kısaca, belirtilen bu etmenler, zaten risk altında olan sokaktaki çocukların sokağın çocuğu olma eğilimi göstermesini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak, göç eden tüm ailelerin çocuklarının sokaktaki çocuk veya sokağın çocuğu kategorisine girecektir yönünde bir varsayımdan söz etmek bilimsel realiteye uygun olmayacağı gibi, göç süreciyle birlikte ailelerin kentlerde ekonomik sorunlarına çözüm bulunamaması mecburen bu ailelerin kentin yoksul bölgelerine yerleşmesini ve bu bağlamda aile yapısında radikal değişimlerin yaşanmasına ve çocuklarının sokağa yönelme davranışı göstermesi de yüksek bir ihtimal olarak gözükmektedir.

III. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM ve TEKNİKLERİ

1. Amaç

Bu tezin temel amacı, şehir merkezinin dışında yer alan, kentin tüm alt ve üst yapılarından asgari derecede yararlanabilen, her türlü riske açık bölgeler olarak nitelendirilen gecekondualarda yaşayan çocukların, sokağa yönelme riski taşıma ihtimalini belirlemek ve sokaktaki yaşam durumlarını betimlemeye çalışmaktır. Bu bağlamda bu çocukların sokaklarda karşılaşabilecekleri risklerin neler olabileceğinin ortaya konulması hedeflenen temel amaçlardan biridir. Ayrıca tezin bir diğer temel amacı, sokak çocukları olgusunun kronolojik olarak oluşumunun ve bu süreçle birlikte olgunun kamusal kurumlarca algılanışının Türkiye'nin en büyük iki metropolü olan İstanbul ve Ankara'daki farklılaşmasını gösterebilmektir.

Yakın Amaçlar

Bu araştırmada varılacak sonuçların, uygulamacılar açısından ne gibi pratik değer taşıyacağı yakın amaçlar başlığı altında ele alınmıştır.

- Sokak çocukları ile ilgili yeterince bilimsel çalışma yapılmadığından, çocukların gerçek anlamda sokağa yönelme davranışı göstermelerinin nedenleri ve buna bağlı olarak soruna yönelik çözüm önerileri irdelenememektedir. Bu bağlamda sokak çocuklarını konu alan bu tez kapsamında, ortaya konan olgunun problemine yönelik eylem planları oluşturulabilir. Böylece tez dâhilinde, sokak çocuklarının sorunlarına yönelik çözüm önerileri getirebilmek için, miting, kampanya v.s. düzenlenebilir bu aktiviteler görsel ve yazılı basına aktararak kamuoyu oluşturulabilir. Bu sayede çocukların sokaklarda saatlerce bulunmalarından kaynaklanan, eğitim ve sağlık gibi sorunların giderilmesine yönelik projeler oluşturulabilir ve çocukların bu gereksinimlerden faydalanması sağlanabilir.

- Sorunun temel nedeni olan yoksulluğun nedenleri anlamlandırılarak bu problemler dâhilinde çözüm getirici politikalar oluşturulabilir. Bu bağlamda tezin ortaya koyduğu sonuçlara yönelik devletin ele alacağı bu politikalar, binlerce sokak çocuğunun sorunlarına yapay ve geçici çözümler olmaktan çok radikal ve kalıcı olabilecektir.

2. Önem

Sokak çocukları olgusu, Türkiye'de diğer çocuk konularına göre oldukça popüler ve merak edilen bir konudur. Ancak bu olgu, gündemde önemli bir yer tutmasına karşın ters orantılı olarak diğer çocuk konularına göre de daha fazla ihmal edilmiş ve hakkında yapılan çalışmalar çok sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin en önemli sosyal sorunlarından biri olan sokak çocukları ile ilgili yüksek lisans tezi yapılmasına gerek duyulmuştur.

Tez önerisi oluşturulma esnasında yapılan literatür taramasında ve çalışma için gerekli olan kuramsal bilgilerin sağlanmasında oldukça zorluk çekilmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilecek tez ile elde edilecek verilerin, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin sokak çocuklarına yönelik politikalarında yol gösterici nitelikte, benzer çalışmalara ise örnek ve kaynak oluşturmada yararlı olacağını umulmaktadır.

3. Yöntem

Sokakta çalışan çocukları sosyo-psikolojik durumlarına göre farklı açılardan rehabilite eden Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı çocuk ve gençlik merkezlerinde ve Ulus, Kızılay ve Bakanlıklar'ı içeren – sokakta çalışan çocukların yoğun olarak bulundukları – hatlarda katılımlı gözlem ve anket uygulaması yapılmıştır.

3.1. Kavramsal Çerçeve

Tez, nedensel ilişkileri açıklamaya dönük problem çözmeye yönelik uygulamalı bir araştırmadır.

Araştırmanın temel problemi, kırdan kente göç eden ailelerin çocuklarının sokağa yönelme eğilimi göstermeleri sonucu ortaya çıkan sosyolojik travmaları açıklamak ve bu bağlamda uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmek üzere şekillenmiştir.

Araştırma, yoksulluk bağlamında ortaya çıkan göç olgusunun, kentlerde çarpık bir yapının oluşma zeminini hazırladığını ve bundan dolayı çocukların sokağa yönelme eğilimi göstermelerinde makro anlamda tetikleyici olduğunu kronolojik olarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Evrende katılımlı gözlem yapılarak kalitatif görüşme formları hazırlanmış ve çocuklara uygulanmıştır. Elde edilen veriler sonucunda kantitatif uygulamaya gidilerek veriler çözümlenmiştir. Uygulanan bu yöntemlerin ortaya konan olgular arasındaki nedensel ilişkileri çözümlenebilmesine katkı sağladığı düşünülmektedir.

Ayrıca yapılan literatür çalışması sonucu, sokak çocukları hakkındaki çalışmaların niceliksel açıdan yetersiz olması, tezin uygulamalı bir çalışma olmasını zorunlu kılmıştır.

Bilimsel bir çalışmanın gerçekleşebilmesi, hiç kuşkusuz var olan problemi ortaya koymasına ve sorunun temel bileşkelerini açıklamasına

bağlıdır. Bu bağlamda tez ile elde edilen bulgular ışığında, problemi makro ve mikro açıdan çözmeye yönelik öneriler sunularak, araştırmanın uygulamacılar için kaynaklık edecek bir nitelik kazanması amaçlanmaktadır.

3.2. Tanımlar

Çocuk: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre, 18 yaşından küçük herkes çocuktur. Çocuk içinde bulunduğu gelişim dönemine (yaş, çevre, kültür vs.) göre özel ihtiyaçlara sahip bir bireydir.

Sokağa Yönelme: Devletin küçük çocukların çalışmasını yasaklaması nedeniyle göç eden aile, kentte yaşadığı ekonomik sorunları, çocuklarını sokakta çalıştırmakla giderme yolunu seçmektedirler. Sokakta çalışmaya başlayan çocuklar, yaşları ve ailelerine bakış açıları itibariyle sokağa tamamen bağımlı kalmamakta, akşam geçte olsa evine dönmektedir.

Bu çocukların sokakta geçirdikleri zaman arttıkça sokağa bağımlı olma riskinin de arttığı söylenebilir. Kısaca kırdan kente göç eden ailelerin çocuklarının içinde bulunduğu sosyo-psikolojik etmenler, bu çocukların sokakta yaşamalarına zemin hazırlamaktadır.

Sokakta Çalışan Çocuk: Zamanlarının çoğunu çeşitli nedenlerle sokakta geçiren, ancak aileleri ile bağları süren, her gece eve dönen çocuklardır. Bu çocukların sokakta bulunmalarının en büyük nedeni, aile bütçesine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda kalmalarıdır.

Sokakta Yaşayan Çocuk: Bir yetişkinin korumasından ve yol göstericiliğinden yoksun olan, sokağı gerçek evi haline getirmiş çocuklardır. Bunlar sevgi, güven, dayanışma, bir gruba ait olmak gibi gereksinimlerini grup içinde karşılamaya çalışmaktadır. Grup adeta onların aileleri haline gelmektedir. Çocukların sokak çocuğu haline gelmelerinin, aşırı fakirlik, evde kötü muamele, alkolik ana baba, ana babanın olmaması veya bunlardan birinin bulunmaması, sokağın çekiciliği ve özgürlüğü gibi birçok nedeni bulunmaktadır.

Sokağın Yoksun Çocuğu: Yoksulluk merkezli kırdan kente göç eden ailenin kente uyum sağlayamaması sürecinde, çocukların sağlıklı bir şekilde yetişip topluma kazandırılmaları için elzem olan temel ihtiyaçlarının (yiyecek, barınma, eğitim, sağlık, ilgi vs.) karşılanmama durumudur.

Marjinal İş: Ekonomik nedenlerden dolayı çalışmak zorunda kalan çocukların, yasaların çalışmalarını yasaklaması nedeniyle; mezarlarda çiçek satmaları, pazaryerlerinde sepet taşımaları, sokaklarda, araba camı silmeleri, ayakkabı boyacılığı yapmaları gibi işlere *marjinal iş* denir.

Yasadışı İşler: Yaşamlarının önemli bir kısmını sokaklarda geçiren çocuklar ilk bakışta edilgen olarak bu ortamlarda risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu bağlamda; sokak çocukların, bağımlılık yaratan maddeler kullanmak, hırsızlık yapmak gibi davranış sapmaları göstermelerine *yasa dışı işler* denir.

Çocuk Suçluluğu: Çocuklarla ergenlik yaşı altındaki kişilerin yasalarla yasaklanmış olan ya da yasal açıdan suç olarak yorumlanabilen davranışlardır.

İç Göç: Bir ülke sınırları içinde bireylerin ya da toplumsal kümelerin bir yerden başka bir yere gidip yerleşmeleridir. Türkiye'de ise, bir zamanlar belirli büyük şehirlere doğru olan iç göçleri zamanla gelişme gücüne sahip sanayi ve hizmetler sektörünün ağırlık kazandığı illere doğru yönelmiştir. Kırdan şehre göçün ortaya çıkardığı yığınlaşma, şehri kuşatan gecekondu kuşağını meydana getirmiştir.

Kültürel Çatışma: Geldikleri bölgelerden çok farklı bir kültürün içine giren göç ailelerinin yaşadığı sosyo-psikolojik travmalardır. Şok kavramıyla da açıklanabilecek bu olgu, genellikle büyük metropol kentlerde yaşamaya

çalışan gecekondü ailelerinin (fiziksel, bilişsel ve psikolojik açıdan) negatif bir tepkiyi içinde barındırmaları durumudur.

Mutlak Yoksulluk: Bireyin geçimini sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yoksun kaldığı bir duruma işaret eder. Dünya Bankası, Türkiye için *mutlak yoksulluk* sınırının kişi başına günlük 2-2,5 dolar olarak belirlemiştir.

Gecekondü Ailesi: Kentlerdeki gecekondularda yaşayan, kırsal kökenli özdeksel-tinsel değerlerinin bir bölümü kırsal bir bölümü kentsel nitelikte olan, geçiş durumundaki ailedir.

Parçalanmış Aile: Ailenin fiilen ya da kanunen birliktelik gösterememesi durumudur. Özellikle kırdan kente göç eden ailelerde görülen bu durum, işsizlik, barınma vb. etmenlerin aile üzerinde yarattığı travmalar ve bu bağlamda kente olan uyumsuzluklarıyla ortaya çıkmaktadır.

Uyum: Kırdan kente göç eden ailelerin kentin kırsal alana göre karmaşık olan yapısına entegre olamama durumudur. Ayrıca bu süreçte kent, ailelerin beklentilerine yanıt verememekte ve aileler bu durum karşısında üzerlerinde baskı unsurlarını hissetmeye başlamaktadırlar.

3.3. Varsayımlar

Temel Varsayım

Kırdan kente doğru göç eden ailelerin bir kısmı kentin karmaşık yaşamına ayak uyduramayıp kentle bütünleşemeyebilirler. Bundan dolayı büyük kentlere göç eden aileler göç sonrası sosyo-ekonomik güçlükler çekebilirler. Bu süreç içinde ekonomik sorunlar ve köyden kente göç sonucu oluşacak kültürel çatışma ile karşı karşıya kalabilecek aileler kent yaşamının dışına itilebilirler. Geleneksel kırsal kesimde ailenin aldığı destek (psikolojik, sosyal ve ekonomik) kentlerde toplumsal kurumlar tarafından sağlanmadığında, büyük ümitlerle kente göç eden ailelerde sosyal

çözümler görülebilir. Ailelerin yaşayabileceği bu çözümler, çocuklarının sokağa yönelmelerine neden olabilir.

Alt Varsayımlar

1. Düzenli bir aile yaşantısının görülmemesi, ailenin parçalanmış olması ve aile içi şiddet çocukların evden uzaklaşmasına neden olabilir. Tüm bu etmenler çocukların sokağa yönelme riskini arttırabilir.

2. Kırdan kente göç etmiş ailelerin ekonomik düzeyinin düşük olması çocukları erken yaşta çalışmaya ya da çalıştırılmaya sevk edebilir. Bundan dolayı bu çocukların eğitim seviyesinin düşük olması beklenmektedir.

3. Sokak, çocuklar için tehlike ve risk dolu bir ortam yaratabilir. Ailevi ve ekonomik nedenlerden dolayı sokaklarda çalışmak zorunda kalan ya da bırakılan çocuklar, psikolojik ve fiziksel olarak optimum olgunluğa ulaşmış olmadıklarından sokağın getirebileceği risklerle nedensel olarak doğrudan sonuçsal olarak ise dolaylı bir biçimde karşı karşıya kalabilirler. Buna bağlı olarak ise çocuklar marjinal bir yapıya dönüşebilirler.

4.1. Kapsam ve Sınırlılıklar

4.1.1. Kapsam

Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne sunulan tez projesi çerçevesinde, Ankara'da Sosyal Hizmetlere bağlı çocuk ve gençlik merkezleri ve Ulus, Kızılay ve Bakanlıklar'ı içeren – sokak çocuklarının yoğun olarak bulundukları – hatlarda gerçekleştirilmiştir. Sokak çocuklarını sosyo-psikolojik durumlarına göre farklı açılardan rehabilite eden bu merkezlerde katılımlı gözlem ve anket uygulamasının yanı sıra yine aynı araştırmacı tarafından 2003 yılında İstanbul ilinde gerçekleştirilen nitel çalışmanın bulgularına da bu araştırmada yer verilerek, sokak çocukları olgusu hakkında daha objektif ve ayrıntılı bilgiye ulaşıldığı düşünülmektedir.

Resmi izin olmadan araştırmacıların bu kuruluşlarda inceleme yapmasına olanak verilmemesi sonucu çocuk ve gençlik merkezlerinde ön hazırlık yapılamamıştır. Bundan dolayı bu merkezlerdeki görüşmeler için gerekli olan örneklemin belirlenmesinde özel bir teknik uygulanmamış, çalışma için alınan izinden sonra Ankara İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ile görüşülerek örneklem belirlenmiştir. Sokakta yapılan görüşmeler için belirlenecek örneklem tipi ise “Kartopu Yöntemi” olmuştur. Ulus, Kızılay ve Bakanlıklar bölgelerinin Ankara’nın en büyük merkezleri olması ve çocukların bu hat üzerinde dağınık olarak bulunmaları bu yöntemin tercih edilmesinde etken olmuştur.

4.1.2. Sınırlılıklar

Araştırma T.C. Ankara Valiliği İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne bağlı bulunan çocuk ve gençlik merkezleri ve Ankara’nın Ulus, Kızılay ve Bakanlıklar semtleriyle sınırlandırılmıştır. Bu çocukların sokağa yönelmelerinde ekonomik etkenlerin önemli yer tutması, görüşmelerin sokaklarda yapılmasını zor kılacağı, bu bağlamda da çocukların büyük çoğunluğunun sokaklarda marjinal işlere yönelmiş olması, görüşmenin maliyetini arttırabileceği düşünülmektedir. Görüşme esnasında çocuğun uğrayacağı iş kaybı araştırmacıya ön kabul olarak sunulabilir. Bundan dolayı tezin sadece çocuk ve gençlik merkezleriyle sınırlandırılmamış olması, araştırmanın maliyetini önemli ölçüde arttırmıştır.

Sonuç olarak araştırmanın sosyal hizmetlere bağlı çocuk ve gençlik merkezleriyle sınırlı olmayıp Ankara’nın en büyük ve içlerinde en çok sokak çocuğunu barındırıyor olması, maliyet ve zaman açısından handikap olarak nitelendirilebilir. Ancak incelemenin çocuk ve gençlik merkezlerinin yanı sıra sokaklarda da gerçekleştirilmiş olmasından ötürü örneklemin güvenilirliği açısından araştırmacıya avantaj sağladığı düşünülmektedir.

Araştırmada veri toplama teknikleri; anket, mülakat ve katılımlı gözlem ile sınırlıdır.

4.2. Veri Toplama Teknikleri

4.2.1. Verilerin Toplanması

Veriler; katılımlı gözlem, mülakat ve çocuklar için düzenlenen anketler yoluyla elde edilmiştir.

Tezin ikinci bölümünün, araştırma sonunda elde edilecek verilerin yorumlanmasında önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda yapılan literatür taraması, tezin konusuna ve amacına uygun ve doğrudan ilgilendiren çalışmalarla sınırlı kalmıştır. Literatür taraması için daha önce yapılan akademik çalışmalardan yararlanılmıştır.

Konuyla ilgili literatürün ve araştırmaların sayıca az olması ve tezin varsayımlarının ortaya konan problemi açıklayabilmesi için, evrende katılımlı gözlem ve mülakat yapılması uygun görülmüştür. Ayrıca görüşme formlarının önce kalitatif tarzla hazırlanarak elde edilen veriler ışığında soruların anket yöntemine çevrilmesi, *sokak çocukları* olgusunun nedensel bileşkelerinin çözümlenebilmesine katkı sağladığı ve çalışmanın daha objektif bir nitelik kazanmasında önemli bir rol üstlendiği düşünülmektedir.

4.2.2. Verilerin Çözömlenmesi ve Yorumlanması

Derinlemesine gözlem ve görüşme formları araştırma sonucunda incelenmiş ayrıca anket sonucu elde edilen ham veriler kodlandıktan sonra, bilgisayar ortamında SPSS programıyla değeriendirilerek elde edilen tüm bulgular yorumlanmıştır.

IV. BÖLÜM

ARAŞTIRMA VERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Örneklem Grubunun Özellikleri¹

1.1. Örneklem Hacmi

Araştırma için toplam 65 kişi ile görüşülmüştür. Bu sayının 45'i sokakta çalışan çocuğu 20'si ise yine bu çocukların ailelerini temsil etmektedir. Görüşme yapılan çocukların 38'inin cinsiyeti erkek, 7'sinin cinsiyeti ise kızdır.

Sokakta çalışan çocukların aileleri ile yapılan görüşmede, yüzde 30'unun çocuğun *babası*, yüzde 60'ının çocuğun *annesi*, yüzde 10'unun ise *bunların dışında* olduğu sonucu çıkmıştır. Burada ilginç olan, çocukların ebeveynlerinin yüzde 90'ının evde bulunmasıdır. Yani sokakta çalışan 20 çocuktan 6'sının babası, 12'sinin annesi işsiz bir şekilde evde oturmaktadır. Elde edilen bu veriler ışığında, ailelerin işsizlik çekmesinin, çocukların sokağa yönelmesinde önemli etmenlerden biri olduğu söylenebilir. Elde edilen bu bulgu, Esin Konanç'ın 1998 yılında Ankara'da yapmış olduğu çalışmada, sokakta çalışan çocukların annelerinin yüzde 90'ının ev dışında çalışmadığı sonucuyla benzerlik göstermektedir.

1.2. Yaş

Tablo 2.

Ankara	9 Yaş Altı	(10-12)	(13-15)	(16-18)	Toplam
Frekans	4	14	18	9	45
Yüzde	9	31	40	20	100
İstanbul	9 Yaş Altı	(10-12)	(13-15)	(16-18)	Toplam
Frekans	3	11	4	2	20
Yüzde	15	55	20	10	100

¹ Sokakta çalışan çocuklar ile ilgili genel ve anlamlandırılabilir sosyolojik bir analiz yapabilme düşüncesi ile araştırmanın örneklemine ek olarak, yine araştırmacı tarafından 2003 yılında İstanbul'da, *sokakta çalışan* çocuklar ile gerçekleştirilen görüşme verilerine de yer verilecektir. Bundan dolayı, araştırma verileri değerlendirilirken, araştırmanın varsayımlarına katkı sağlayacağı düşünülen noktalarda, Ankara sokaklarında çalışan çocuklar ile İstanbul sokaklarında çalışan çocukların verileri karşılaştırmalı olarak verilecektir.

Görüşme yapılan çocukların ağırlıklı yaş grubu 13–15 arasındadır. İstanbul sokaklarında çalışan çocukların ağırlıklı yaş grubu ise 10–12 dir. Tablodan çıkan sonuca göre, İstanbul’daki çocukların, sokağa yönelme yaşının Ankara’dakilere nazaran daha düşük olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çocukların daha erken yaşta sokakta çalışmaya başladığı bir şehir olarak İstanbul’da kentsel yoksulluğun daha ileri düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca çocukların yaşları ilerledikçe sokakta bulunma oranları bakımından aralarında ters orantı bulunan bu iki şehir, önemli bir ipucu vermektedir. İstanbul’da kentsel yoksulluğun ve ailelerin yapısal olarak çözülme oranının, Ankara’ya göre yüksek olması bakımından, çocukların sokağa yönelme yaşını geriletmediği söylenebilir. Tabloya bakılarak, yaşın ilerlemesiyle çalışan çocuk sayısının İstanbul’da düşük olarak görünmesi bu çocukların yavaş yavaş sokakta yaşayan haline dönüşmeye başladığı şeklinde yorumlanabilir.²

Tüm bu veriler; tezin, kırdan kente göç etmiş ailelerin ekonomik düzeyinin düşük olması bağlamında çocukların erken yaşta sokağa yönelmesi ve buralarda oldukça fazla zaman geçirmesi, onların artık sokağın birer parçası haline gelmesini tetiklemektedir varsayımını destekler niteliktedir.

1.3. Doğum Yeri

Tablo 3.

	İl Merkezi	İlçe	Köy	Toplam
Frekans	11	15	19	45
Yüzde	24	33	43	100

Çocukların önemli bir kısmının köyde doğduğunu ve bu çocukların yaş ağırlığının 13–15 arası olduğunu tekrarlırsak, ailenin asgari 13 yıl önce Ankara’ya göç ettiği söylenebilir. Buradan çıkan önemli bulgulardan biri ise, büyük umutlarla Ankara’ya gelen ailelerin 13 yıl gibi büyük bir sürede

² Ankara’da sokakta yaşayan çocuk sayısının İstanbul’a göre oldukça düşük olması ve ayrıca çalışan çocuk sayısının, yaşın ilerlemesi bakımından yüksek olması yukarıda yapılan saptamayı güçlendiren etmenlerdir. Bu bağlamda Ankara sokaklarında çalışan çocukların, İstanbul’dakilere oranla yaşayana dönüşme riskinin daha düşük olduğu söylenebilir.

yoksulluk olgusundan kurtulamadığıdır. Göç eden ailelerin temel düşüncesinin tersine, Ankara bu ailelere ekonomik yönden çözüm üretememiştir.

Burada bir başka önemli nokta ise, çocukların yüzde 24'ünün il merkezinde doğmuş olduğu sonucudur. Bu sonuç bizi yanılgıya götürmemelidir. Çünkü il merkezinde doğan çocukların yüzde 70'i gecekondualarda büyümüştür.

Genel olarak bu tablo ile elde edilen veriler, göç ve gecekondulaşma olgularının çocukların sokağa yönelmesinde önemli bir etmendir varsayımını desteklemektedir.

1.4. Göç Dağılımı³

Tablo 4.

	Frekans	Yüzde
İç Anadolu	21	34
Doğu Anadolu	13	22
Marmara	10	17
G. Doğu Anadolu	8	13
Karadeniz	4	7
Akdeniz	2	3
Ege	1	2
Toplam	34	100

Çocukların aileleri çoğunlukla Ankara'ya İç Anadolu Bölgesi'nden göç etmiştir. İç Anadolu'nun bölgesel bazda yoksul bir profil çizmesi ve aynı zamanda Ankara'nın başkent ve bölgenin merkezinde olması göç dağılımında bu bölgenin ilk sırayı almasında etkili olmuştur. Göç dağılımında Doğu Anadolu'nun ikinci sırayı alması beklenebilir bir sonuçken üçüncü sırayı Marmara'nın alması beklentilerin biraz dışında öne çıkmıştır. Araştırma öncesinde üçüncü sırayı Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin alacağı tahmin edilirken, bu verilerden yola çıkarak, Güney Doğu'nun, İç Anadolu

³ Görüşme yapılan çocuklardan 11'i Ankara'da doğmuştur. Bundan dolayı Tablo 4'te frekans 34 gözükmetedir.

Bölgesi'nden çok kendisine daha yakın Akdeniz'e göç vermekte olduğu sonucuna varabiliriz.

1.5. Eğitim Düzeyi

Tablo 5.

	Ankara		İstanbul	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
İlköğretim Terk	25	57	10	50
İlköğretim Devam	14	32	7	35
İlköğretim Mezunu	3	7	3	15
Lise Terk	1	2	0	0
Lise Devam	1	2	0	0
Toplam	45	100	20	100

Bu tabloda, çocukların eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ankara sokaklarında çalışan çocukların yüzde 66'sının, İstanbul sokaklarında çalışan çocukların ise yüzde 65'inin eğitimle ilişkisi bulunmamaktadır.⁴ Eğitim düzeyinin bu kadar düşük olmasında en önemli neden olarak, çocukların aile içi ekonomiye katkıda bulunabilmek için sokakta çalışmak zorunda kalmaları gösterilebilir.⁵ Çocukların yine büyük bir kısmının okulu terk etmesinin nedeni ise okula uyum sağlayamamalarıdır. Yapılan mülakatlarda çocuklar, okulu terk etmesinin nedeni olarak, ailelerinin yoksul olduğunu bundan dolayı kendilerine kitap, elbise v.s. alamadıklarını ve arkadaşlarının kendileri ile alay ettiklerini, onlarda bu duruma tepki olarak sık sık kavgaya yöneldiklerini belirtmişlerdir.

⁴ Çocuklarla yapılan görüşmeler, bu çocukların yaklaşık 10 yaşından itibaren sokaklarda çalışmaya başladığını ortaya koymaktadır. Çocukların büyük çoğunluğunun daha 10 yaşındayken sokakta çalışmaya başlaması, eğitimlerinin önemli ölçüde kesintiye uğramasında önemli bir etken olmuştur.

⁵ Ankara'daki çocukların çalışmaya başlama yaşları İstanbul'dakilere oranla daha ileride olmasına karşın, eğitimlerinin aksaması bakımından birbirleriyle çok yakın bir benzerlik göstermesi şaşırtıcıdır. Ancak bu benzerlik nedenseldir. Yani çocukların günün büyük bir bölümünü sokakta geçirmesi eğitimlerinin aksamasında temel ve geçerli bir etmendir. Aynı benzerliği sonuçsala genellemek bu noktada yanıltıcı olabilir. Ankara'daki çocukların yaşlarının ilerlemesine rağmen sokakta çalışmaya devam etmekte, İstanbul'dakiler ise çalışan bağlamında azalma olsa da yavaş yavaş yaşayana dönüşmektedir. Sonuç olarak; iki metropol arasındaki benzerlik, çocukların eğitim düzeyindeki düşüklüğü, farklılık ise, çocukların yaşları ilerledikçe sokağa dönüşümü olarak gösterilebilir. Bu bağlamda İstanbul sokaklarında çalışan çocukların yaşayan haline gelme riski Ankara'dakilere göre daha yüksektir.

Ancak bu bilgilerden ailelerin çocuklarını okula gönderme eğilimi göstermedikleri sonucu çıkartılmamalıdır. Aileler eğitimsizliğin ne demek olduğunu çok iyi bilmekte ve çocuklarını okutmak istemişlerdir.⁶ Çocuklara ailen okula gitmeni destekliyor mu diye sorulduğunda, çocukların yüzde 70'i bu soruya evet demiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, çocukların eğitim düzeyinin düşük olmasında sosyolojik etmenlerin yanı sıra psikolojik etmenlerinde hâkim olduğu gerçeğidir.

Son olarak ise, Sosyal Hizmetlerin özellikle İstanbul'da Beyoğlu 75. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi çocuklara eğitim olanağı yaratmasının, sokakta çalışan çocukların yüzde 35 oranında da olsa eğitimlerine devam edebilmelerini mümkün kılmıştır. Eğitimine devam eden çocuk oranı bakımından da İstanbul'la benzerlik gösteren Ankara'da da buna benzer bir çalışmanın yapılması, sokakta çalışan çocukların eğitimlerinin devam edebilme imkânını yaratabilecek ve İstanbul'a oranla daha yüksek seviyelere çıkabilecektir.

1.6. Yaptıkları İşler

Tablo 6.

	Frekans	Yüzde
Kâğıt Mendil	20	45
Yara Bandı	10	22
Ayakkabı Boyama	9	20
Su Satma	5	11
Simit	1	2
Toplam	45	100

Yapılan incelemelerde, herhangi bir özellik gerektirmeyen ve satışın doğrudan yapılabilirdiği işlerin çocuklar tarafından gerçekleştirildiği gözlenmiştir. Bu bağlamda yüzde 45'lik bir oranla kâğıt mendil satıcılığının en çok tercih edilen iş grubudur. Bunu sırasıyla yüzde 22 ile yara bandı

⁶ Görüşme yapılan çocukların annelerinin yüzde 70 gibi büyük bir kısmı okur-yazar değildir. Yine bu çocukların babalarının yüzde 50'si ilkokulu dahi bitirmemiş ve okulu terk etmiştir.

satıcılığı, yüzde 20 ile ayakkabı boyamacılığı, yüzde 11 ile su satıcılığı ve yüzde 2 ile simit satıcılığı takip etmiştir.⁷

Ankara sokaklarında çalışan çocukların, gün içersinde çalışma süreleri ortalama 5 saattir. Bu oran İstanbul'da yaklaşık 8 saattir. Ankara'nın memur kenti olmasının, Ankara'da çalışan çocukların sokakta bulunma süre bakımından İstanbul'dan farklılık arz etmesinde etkili olduğu söylenebilir. İstanbul'un kozmopolit yapısının, insanların sokaklardaki dönüşümünün Ankara'ya göre daha az sınırlı olmasına bu bağlamda da çalışan çocukların İstanbul'da daha uzun süre sokakta bulunmasına zemin hazırlamaktadır.

Ankara'daki çocukların yüzde 76'sı aylık kazançları sorulduğunda yaklaşık 100 YTL kazandıklarını ifade etmiştir. Bu çocukların yüzde 56'sının haftanın her günü çalıştığı göz önüne alındığında kazanılan rakamın oldukça düşük olduğu söylenebilir. Bu çocukların kapalı bir mekânda çırak olarak çalıştığı düşünülürse, sokakta kazandıkları bu miktardan daha az kazanmayacağı açıktır. Bu bağlamda sokakta çalışan çocukların ailelerin, sokaktakiyle hemen hemen aynı miktarda para kazanacağı, üstelik güvenli ve yasal bir ortamda çocuklarını çalıştırmak yerine sokakları tercih etmesi düşündürücüdür. Sonuç olarak, çocuklarla yapılan görüşmelerde ya çocuklar yanıltıcı bilgi vermişlerdir ya da ailelerin bilinçsiz ve eğitimsizliği sonucu çocuklar sokaklara yönelmek/yöneltmek zorunda kalmışlardır.⁸ Yine bu çocukların yüzde 87'inin kazandığı parayı ailesine vermesi, çocukların kendi isteğiyle çalışmadığını tersine ailelerinin yönlendirmesiyle çalışmak zorunda bırakıldıklarını göstermektedir. Bu çocuklarda sadece yüzde 13'ü kazandığı parayı kendine harcamaktadır.

⁷ Su satıcılığının diğer iş gruplarına oranla düşük çıkmasının nedeni olarak saha çalışmasının daha çok nisan ve mayıs aylarında gerçekleştirilmesine bağlanabilir. Yine simit satıcılığının oldukça düşük yüzde de kalması, Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından yetişkinlere verilen simit büfelerinin oldukça yaygın olmasıyla açıklanabilir.

⁸ İstanbul'da yapılan görüşmelerde sokakta çalışan çocukların günde yaklaşık 35 YTL kazandığı saptanmıştır. İstanbul'da insan dönüşümünün Ankara'ya oranla fazla olması rakamsal açıdan farklılık olmasını anlamlı kılmaktadır. Ancak İstanbul'da çalışan çocukların ayda yaklaşık 1000 YTL, Ankara'dakilerin ise 100 YTL kazanması düşündürücüdür.

Kız çocuklarının yüzde 71'inin kâğıt mendil yüzde 29'unun ise yara bandı sattığı tespit edilmiştir. Kızların çalışma bağlamında yaş ortalamasının Ankara örneği baz alındığında düşük olması, kâğıt mendil ve yara bandı satışının herhangi bir beceriyi gerektirmemesi böyle bir tablonun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca, Ankara sokaklarında çalışan kız çocuklarının ortalama yaşlarının 10 da sınırlı kalması, bu çocukların yaşlarının ilerlemesiyle birlikte ailenin koruma alanına girmesi bağlamında sokaktan uzaklaşma eğiliminin sosyo – kültürel normlardan aldığı söylenebilir.

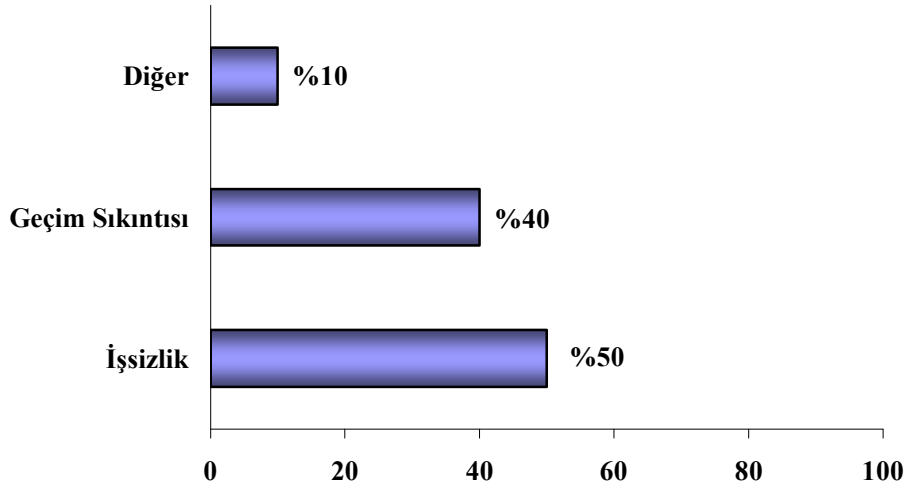
Örnekleme grubu içinde yer alan çocukların aileleri içinde en fazla yer alan meslek grubu ise *ev kadınlığıdır*. Ev kadınlığının diğer meslek grupları içindeki oranı yüzde 50'dir. Verilerde ev kadınlığının diğer meslek gruplarına oranla yüksek çıkmasının nedenleri arasında, görüşmecilerin yüzde 60'ının çocuğun annesi olması gösterilebilir. Ayrıca bir başka önemli neden de, annelerin yüzde 70 gibi büyük bir oranda okuma yazma bilmemesidir. Annelerin okur – yazar olmaması işsiz kalmalarında önemli bir etmen olmaktadır.

Yapılan görüşmelerde meslek grubu içinde ev kadınlığını yüzde 20 oranında *zanaatkârlık* takip etmektedir. Ailenin kentte zanaatkârlık yapması, köyden göç etmesinin avantajı olarak görülebilir. Çünkü köyden göç eden ailelerin tümü geldikleri yerde el sanatları ile uğraşmıştır. Ancak kentte fırsatları değerlendirebilenler mesleklerini devam ettirebilmişlerdir.

2. Göçün Nedenleri ve Sonuçları

2.1. Göçün Nedenleri⁹

Grafik 1.

Sokakta çalışan çocukların ailelerinin göç nedenleri arasında birinci sırada *işsizlik* yer almıştır. İşsizliği, göçün bir diğer önemli nedenlerinden olan *geçim sıkıntısı* takip etmiştir. İşsizlik ile geçim sıkıntısı yanıtları her ne kadar birbirine benzer gibi gözükse de aslında aralarında temel bir ayrım söz konusudur. Geçim sıkıntısı kavramının içeriğinde, ailenin köyde bir işi olması halde kazandığı paranın yeterli olmadığı anlamı vardır.

Elde edilen sonuçlara bakıldığında göçün temel nedenleri arasında ekonomik sorunlar yatmaktadır. Aileler, görüşme formunda yer alan diğer göç nedenlerini (güvenlik sorunu, tayin v.s.) işaretlememiştir. Buradan, sokaktaki çocukların ailelerinin temel göç nedenleri arasında, sosyal veya siyasi sorunlar yer almamaktadır.

⁹ Ailelerin, Ankara'ya göç ettiğinde çocuklarının yaşı genelde ufak olduğundan, *göçün nedenleri* ile ilgili soru, çocukların ailelerine sorulmuştur. Çünkü çocuklar o yıllarda ailesinin göç etme nedenini tam olarak kavrayamamaktadır.

2.2. Göçün Sonuçları

Tablo 7.

	Frekans	Yüzde
Geçim Sıkıntısı	23	51
Aile Geçimsizliği	6	13
Barınma Sorunu	16	36
İşsizlik	0	0
Güçlük Çekmedik	0	0
Toplam	45	100

Ankara sokaklarında çalışan çocuklar, ailen göç ettikten sonra ne tür güçlüklerle karşılaşmıştır sorusuna, *geçim sıkıntısı (yüzde 51), aile içi geçimsizlik (yüzde 13), barınma sorunu (yüzde 36) yanıtlarını vermiştir.* Çocukların *yüzde 12'si ise ailem güçlük çekmemiştir* yanıtını vermiştir.

Çocuklarla yapılan görüşmeler sonucunda, ailelerinin Ankara'ya göç ettikten sonra iş bulduğunu ancak ücretin yetersiz olmasından geçim sıkıntısı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Çocuklar geçim sıkıntısının yanında barınma sorunu ile de karşılaşmalarının, ailesini strese soktuğunu ve bunun sonucu olarak ta aile içi geçimsizliğin yaşandığını vurgulamışlardır. Sonuç olarak çocuklar göç sonrası olumsuz yönden en çok etkilenenlerin kendileri olduğunu düşünmektedirler.

Ancak, çocukların bu soruya verdikleri yanıtlara bakarsak aslında objektif bir sonuç elde oldukça güç. Çünkü bu çocukların yaşlarının ufak olması ve buna bağlı olarak hayata olumlu bakmaları verdikleri yanıtları oldukça etkilemiştir. Yine de barınma sorununun bu çocukların ailelerini de strese ve buna paralel olarak aile içi geçimsizliğe yönelttiği de bir gerçektir.

Yapılan mülakatlarda, çalışan çocukların büyük bir kısmının eve yeterli para getirmediğinde ailesinden şiddet gördüğü sonucu çıkmıştır. Ancak çocuklar gördükleri şiddeti doğrudan ifade etmemektedir. Çünkü ne olursa olsun ailelerine olumlu bakmaktadırlar. Zaten bu çocukları sokakta yaşayan çocuklardan ayıran temel yaklaşım budur. *Ailelerine bakış açıları.* Sokağın

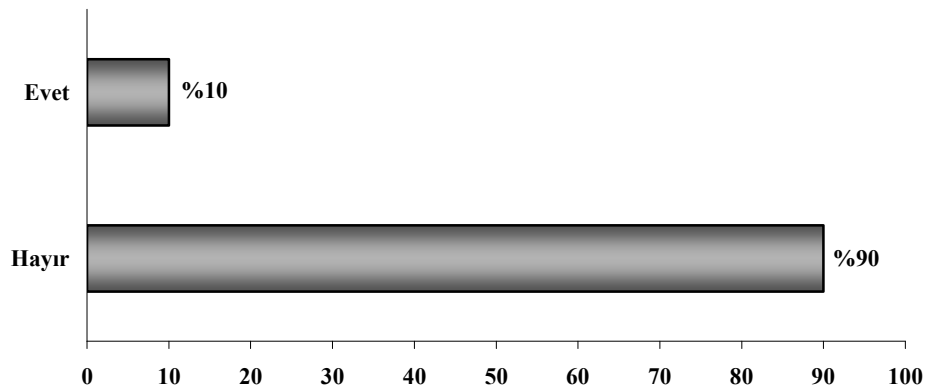
çocukları ailelerinden gördükleri şiddeti görmezden gelmezken sokaktaki çocuklar bu olgu üzerinde pek durmamaktadır.

Son olarak, ailenin Ankara'ya göç ettikten sonra yaşadığı temel sorunları daha iyi ve objektif olarak anlayabilmek için bu soru, sokaktaki çocukların ailelerini de sorulmuştur.

Tablo 8. Göç Eden Ailelerin Ankara'da Yaşadıkları Sorunlar

	Frekans	Yüzde
İşsizlik	10	50
Aile Geçimsizliği	6	30
Barınma Sorunu	3	15
Diğer	1	5
Toplam	20	100

Grafik 2. Aile Ankara'ya göç ettikten sonra umduğunu bulabildi mi?

Kırdan kente göç etmeden önce Ankara'dan sosyal ve ekonomik çok şey umduğunu belirten aile, Ankara'da hiçbir beklentilerinin yerine gelmediğini ve köye oranla daha şiddetli yoksulluk çekmeye başladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca birkaç aile köylerine geri dönmeyi düşündüklerini ancak köye dönecek dahi paralarının olmadığını belirtmişlerdir. Daha önce *ailenin meslek grubu* kısmında da değinildiği gibi, aile mutlak yoksulluğun altında bir hayat yaşamaya çalışmaktadır.

3. Aile

3.1. Aile Yapısı

• Kent sosyolojisi teorisyenlerine göre, kırsal kesimde aile, işgücü ve prestij bakımından hacmini büyük tutma eğilimindedir. Sosyolojik bir olgu olarak kentlerde ise, bu defa tam tersine ailenin hacmi küçülmektedir. Yine kentlerde çocuğun ekonomik değeri yerine psikolojik değeri önem kazanmakta ve çocuğa dönük eğitim yatırımı artmaktadır.¹⁰ Ancak genel olarak kentleşme sürecinde yaşanan bu olgu, sokaktaki çocukların aileleri tarafından kısmen yaşanır. Göç süreciyle sokaktaki çocukların ailelerinin hacmi gerçekten ufalırken, çocuğa *ekonomik meta* olarak yaklaşım devam etmektedir.¹¹ Çünkü daha önce de verilerde verildiği gibi aile ağırlıklı olarak kırdaki yoksulluk çekmesinden dolayı kente göç etmekte ve yine elde edilen verilerce aile göçten sonra yoksulluktan kurtulamamaktadır. Aileler *nasılsa çocuğu doğuran Allah çoğun rızkını verir* düşüncesi ile çok çocuk yapmakta ve ne kadar çocuk yaparsam eve o kadar para girer düşüncesini benimserler. Bundan dolayı kentleşme sürecinde geçim sıkıntısı çeken aile bu sorununu fazla çocuk yaparak ve çocuklarını sokaklarda çalıştırarak çözme eğilimine girmektedir.

Kısaca sokakta çalışan çocukların aileleri, diğer göç eden ailelere göre bu yönden farklılık arz etmektedir.

Görüşülen tüm çocuklardan ve ailelerden alınan verilere göre bu çocukların ailelerinin ortalama mevcudu 8 dir.

¹⁰ Hüseyin Bal, **Kentsel Yapı ve Kentleşme Süreci (Isparta Van Karşılaştırması)**, Fakülte Kitabevi, 1. Baskı, Isparta, 2003, s 122.

¹¹ Sokakta çalışan çocukların aileleri, kentleşme sürecinde yapısal olarak değişmekte ve Emre Kongar'ın belirttiği gibi *gecekondu ailesi* denen bir kavramla özdeşleşmektedir. Aile artık tam olarak ne köy özelliği ne de kent özelliği taşımaktadır. Geleneksel geniş aile tanımlamasından sıyrılan bu göç ailesinde, artık (büyükbaba, büyükanne v.s.) yoktur ancak çocuk sayısı genel olarak köydekine benzer nitelikler taşır.

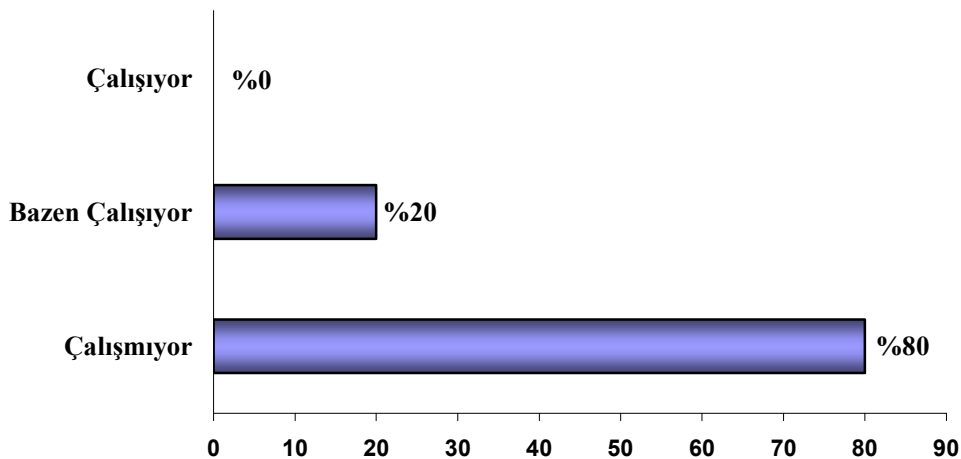
•• Ankara sokaklarında çalışan çocukların yüzde 58'inin ailesi parçalanmıştır. Düzenli bir aile yaşantısının görülmediği bu çocuklar ailelerinin parçalanmış olmasından oldukça hoşnutsuz ve ayrıca üvey anne veya babaya karşı hoş görüsüzdür. Üvey annesi veya babası bulunan çocuklar, aileden baskı ve şiddet gördüklerini belirtmişlerdir. Bu çocukların büyük bir kısmı, sokakta çalışmak zorunda kalmalarının temel nedenlerden biri olarak ailenin parçalanmış olmasını göstermişlerdir. Sokakta çalışan bu çocukların ailelerinin, parçalanma oranı hiçte azımsanacak boyutta değildir. Bu tablo, çocukların yaşları ilerledikçe sokakta yaşama eğilimi gösterme riskini arttırıcı bir etmen olabilir.

Tablo 9. Çocukların Aile Yapısı¹²

	Ankara		İstanbul	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Parçalanmış	26	58	15	75
Birlikte	19	42	5	15
Toplam	45	100	20	100

3.2. Ailenin Ekonomik Durumu

Grafik 3. Ailenin Çalışma Durumu (son 1 yıl)

¹² İstanbul'daki kentsel yoksulluğun Ankara'ya göre daha hissedilir derecede ve hayat şartlarının yine burada daha zor olması, aile yapılarının çözülme oranının İstanbul'da daha yüksek olmasını anlaşılır kılmaktadır. Bu bağlamda sokağın yıpratıcı etkilerinin İstanbul'daki çocuklarda daha etkili olduğu bir gerçektir.

Daha öncede belirtildiği gibi Ankara'ya göç eden aile yoksulluğundan ve yoksunluğundan maalesef sıyrılamamıştır. Çocukların aileleri ile yapılan görüşmelerde, ailelerin büyük bir kısmının Ankara'ya göç süreci ile birlikte son 1 yıl içerisinde, sürekli bir işte çalışmadıkları, diğer küçük bir kısmının ise geçici işlerde çalıştıkları sonucu çıkmıştır. Yapılan görüşmelerde sürekli bir işte çalışan aileye rastlanmamıştır.

Yapılan görüşmelerde, ailelerin ortalama aylık gelirin 250 milyon, ortalama mevcudunun ise 8 olduğu sonucu çıkmıştır. Yani ailelerin kişi başına düşen ortalama aylık geliri 30 milyon, günlük geliri ise 1 milyon civarındadır. Dünya Bankası'nın Türkiye için *mutlak yoksulluk* sınırının kişi başına günlük 2-2,5 dolar olarak belirlediğini ancak görüşülen ailelerde kişi başına düşen gelirin 1 doların bile altında olduğunu görmekteyiz. Sonuç olarak, sokağa yönelmiş çocukların ailelerinin ölüm sınırına yakın *ultra yoksul* bir yaşam adaletsizliği ile karşı karşıya olduklarını söylemek daha doğru bir kavramsal yaklaşım olmaktadır.

3.3. Ailenin Yaşadığı Konutun Özellikleri

Tablo 10. Ailenin Oturduğu Konutun Mülkiyeti

	Frekans	Yüzde
Kira	19	42
Ev Sahibi	26	58
Toplam	45	100

Sokakta çalışan çocuklarla yapılan görüşmede, bu çocukların ailesinin yarısından çoğunun oturdukları konutun mülkiyetine sahip olduğu belirlenmiştir.

Oturduğu konutun mülkiyetine sahip olanlar olmayanlara göre daha fazla güven duygusuna sahiptirler ve bu ailelerin kentle bütünleşmesine ve kendilerini kentli hissetmelerine yardımcı olan bir unsurdur.¹³ Ancak bu çocukların ailelerinin çok büyük bir oranla kentin yoksul veya gecekondu

¹³ Bal, a.g.e. , s 128.

bölgelerinde oturmaları, bu ailelerin konutlarının mülkiyetine sahip olmalarına rağmen güven duygularının sağlanabilmesine yardımcı olmamaktadır. Ailelerin oturdukları alanlarda suç profilinin yüksek olması ve evlerinin her an yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, ailelerin strese veya bunalıma sürüklemelerine neden olmaktadır. Bu durum ise ailelerin kentle bütünleşmesini oldukça olumsuz etkilemektedir.

Tablo 11. Ailenin Oturduğu Konutun Niteliği

	Ankara		İstanbul	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Gecekondu	27	60	13	65
Apartman Dairesi	1	2	7	35
Müstakil	17	38	0	0
Toplam	45	100	20	100

Çocuklarla yapılan görüşmelerde Ankara’da yaşayan ailelerin oturdukları konutun niteliğine bakıldığında, çoğunluğu gecekondu oluşturmaktadır. Elde edilen bu bulgu, sokağın çocuklarının ailelerinin aşırı yoksul olmasına karşın, çoğunluğunun oturdukları konutun mülkiyetine sahip oldukları çelişisini açıklamaktadır. Ayrıca yine bu veri sayesinde; tezin, çocukların sokağa yönelmesinde gecekondulaşmanın önemli bir etmen olduğu, varsayımı doğrulanmaktadır. Yapılan görüşmeler sonucu elde edilen ilginç bir nokta ise ailelerin yüzde 38’inin müstakil yapıda bir konutta oturduğudur. Ankara’nın, İstanbul kadar göç alan bir kent özelliği göstermemesi, yapılan incelemelerde doğal olarak gecekondu oranının İstanbul’a göre düşük çıkmasına neden olmuştur. Ancak burada önemli olan nokta, Ankara’da gecekondulaşmanın İstanbul’a oranla düşük seviyede olması yoksul ve göç eden ailelerin, kentin terk edilmiş binalarına yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda çocukların oturdukları konutun niteliğini müstakil olarak değerlendirmesi, yukarıda verilen açıklama ile anlamlı hale gelmektedir. Sonuç olarak çocukların müstakil olarak nitelendirdiği bu yapılar aslında, artık kullanılmayan, terk edilmiş, *yoksul evleridir*.

İstanbul sokaklarında çalışan çocukların ailelerinin oturduğu konutun niteliğine bakıldığında da sonuç Ankara'ya göre çok fazla değişmemektedir. Bu çocukların ailelerinin de yüzde 65'i gecekondularda oturmaktadır. Buradaki en önemli farklılık, İstanbul'daki çocukların oturduğu konut tipinin yoksul terk edilmiş ev niteliğinde olmamasıdır. Bunun da nedeni olarak demin de izah edildiği gibi İstanbul'un en fazla göç alan kent olması ve yapısal olarak bu tip nitelikte ki evlere gerek duyulmamasıdır.

Sonuç olarak, Ankara ve İstanbul arasında sosyo – demografik farklar bulunsa da gecekondulu oranının iki kentte yaklaşık yüzde 63'lerde olması, bu çocukların ailelerinden kopma riskini oldukça arttırıcı bir etmen olarak gözükmemektedir.

Son olarak, Ankara sokaklarında çalışan çocukların ailelerinin gecekondularda oturma oranının İstanbul'a göre düşük olması ve kentin merkezinde yer alan terk edilmiş yoksul evlerin bu ailelerin büyük oranda ihtiyacını karşılaması, göç ve gecekondulaşma olgularının Ankara'da eskisine oranla azalma gösterdiğine yönelik bir ipucu olabilir. Bu ise, çocuklar için risk yaratabilecek ortamlara maruz kalma olasılığını azaltabilecek bir zeminin oluşmasını sağlayabilecektir.

3.4. Aile İçi İlişki Tarzı

Tablo 12.

	Frekans	Yüzde
Babam Çok İyi İler, Annemi ve Beni Döver/di	16	34
Annem Beni Döver/di	9	16
Aile İçi İlişkilerimiz Genel Olarak İyi/ydi	20	50
Toplam	45	100

Hem Ankara hem de İstanbul'da yapılan görüşmelerden çıkan ortak sonuç, göçten önce aile içi ilişkiler şimdiye göre daha iyiiken, göçten sonra ilişkiler bozulmaya başlamaktadır. Çocuklardan edinilen izlenime göre, göç sürecinden sonra baba işsizlik ve barınma problemleri karşısında çaresizlik

ve stres yaşamaktadır. Bundan dolayı baba kendini içkiye vermektedir. Babanın tüm bu olumsuz şartlarla birlikte içkili olması, ailesine ve çocuklarına kötü davranmasına ve şiddet uygulamasına neden olmaktadır.

Bu veriler ışığında, Ankara’da sokakta çalışan çocukların yüzde 34’ünün babasından şiddet gördüğü sonucu ortaya çıkmaktadır. Elde edilen bulgular, aile içi şiddetin, çocukların sokağa yönelme sürecinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Yapılan sokak çalışmaları sonucu, özellikle çalışan çocuklardan yüzde 16’sının normal kazancının altında bir parayla eve gittiği zaman annesinden azar işittiği ve/veya şiddet gördüğü saptanmıştır. Ortaya çıkan bu süreçte çocukların bir kısmı önce psikolojik daha sonra fiziksel olarak evden uzaklaşmaktadırlar.¹⁴

Bu çocuklardan yüzde 50’sinin aile içi ilişkilerinin iyi olmasına rağmen sokakta çalışmalarına neden olarak, aile ekonomisine katkı, arkadaş etkisi ve ailenin çocuğa bilinçsiz yaklaşımı gösterilebilir. İstanbul’da yapılan mülakatlarda, çocukların çok küçük bir kısmı sosyal hizmetlere bağlı çocuk ve gençlik merkezlerinin kendi evlerinden daha rahat ve eğlenceli zaman geçirdiklerini ve bu merkezlerde üzerlerinde baskı kurulmadığını söylemişlerdir. Bu çocukların aileleri göç etmeden önce genellikle geleneksel geniş aile özelliği taşımakta ve çocuklar üzerinde önemli bir baskı kurmaktadırlar. Göçten sonra kentte de bu yapısını değiştirmeyen ailelerin çocukları için çocuk ve gençlik merkezleri oldukça cazip gelmektedir.

3.5. *Çocuğun Aileye Bakış Tarzı*

Çocukların aile içi ilişki tarzları ile ilgili elde edilen veriler; sokakta, çalışan çocuklarla yaşayan çocuklar arasındaki temel farklardan birini ortaya koymaktadır. Sokakta çalışan çocuklar ailelerine genel anlamda olumlu bakarken sokakta yaşayan çocuklar ailelerine pek olumlu bakmaktadır.

¹⁴ Yapılan görüşmelerden, bazı çocukların az para kazandığı gerekçesiyle daha geç saatlere kadar çalıştığı için bazılarının da annesinden korktuğu için evlerine gidemedikleri ve geceyi sokakta geçirdikleri sonucu çıkmıştır.

Tablo 13. Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklarının Aileye Bakışı

(İçinde bulunduğun durumdan dolayı aileni sorumlu görüyor musun?)

Ankara (Sokakta Çalışan Çocuk) İstanbul (Sokakta Yaşayan Çocuk)

	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Evet	11	24	50	76
Hayır	34	76	16	24
Toplam	45	100	66	100

Ankara sokaklarında çalışan çocuk, sakız satmaktan, kırmızı ışıklarda arabaların camlarını silmekten yani eve ekonomik değer getirmekten dolayı ailesine olumsuz bir bakışı bulunmamaktadır. Görüşme yapılan çocuklar, içinde bulunduğu bu şartlardan dolayı ailesini suçlamamakta suçu ailesi dışında aramaktadır. Kısaca ailesine karşı olumlu bir yaklaşımı vardır. Sokakta yaşayan çocukların aileye bakış verilerine bakıldığında tablo tam tersine dönmektedir. Sokağın birer parçası haline gelen bu çocuklar, suçu önemli ölçüde ailesine bağlamakta ancak yine de aile özlemi çekmektedirler.

4. Çocuk ve Sokak

Araştırmanın kuramsal çerçevesinde çocuk ve sokak ilişkisinde temel etmen olarak göç olgusunun üzerinde durulmuştur. Araştırmanın bu kısmında özel olarak mikro nedenler ve sonuçlar üzerinde durulacaktır. Böylece çocukların sokağa yönelmesine etki eden soyut faktörlerden sonra bu noktada daha somut ve özel verileri inceleyerek çocukların sokağa yönelme olgusunu daha rahat kavranılması sağlanacaktır.

- Sokakta çalışan çocukların sokağa yönelme nedenleri arasında, makro açılardan, yoksulluk, göç ve gecekondulaşma olgularının etkili olduğu belirtilmiştir. Sokağa yönelme davranışının mikro bakış açısıyla nedenleri incelendiğinde ilk olarak aile ve ailenin çocuğa bakışı gösterilebilir. Bu bağlamda derin yoksulluk çeken aile zaten kırdaki ekonomik değer olarak gördüğü çocuğunu, göçle beraber yoksulluğunu çözmemesinden dolayı kentte de aynı ifade tarzıyla nitelendirmektedir. Devletin küçük çocukların çalışmasını yasaklaması nedeniyle aile, yaşadığı ekonomik sorunlarını çocuklarını sokağa çalıştırmak üzere yönlendirmekte bulunmaktadır. Sokakta çalışan çocukların yaşları ve ailelerine bakış açıları itibarıyla bu çocuklar sokağa tamamen yönelmemekte akşam geçte olsa evine dönmektedir. Hatta eve az para getirdiği için ailesinden şiddet görmeyi bile bu aşamada fazla önemsememektedir.

Sokakta yaşayan çocuklar ise, yaşlarının sokakta çalışan çocuklara göre daha büyük olması temel nedeniyle, aile içi şiddet olgusuna olumlu yaklaşmamakta ve içinde bulunduğu olumsuz tabloyu, ailesiyle ilişkilerini koparma ve evden ayrılma nedeni olarak görmektedirler.

*Tablo 14. Çocukların Sokakta Yaşama Nedenleri
(Çocukların Kendi Gözüyle)*

Sokakta Yaşayan Çocuk (İstanbul)	Frekans	Yüzde
Aile İçi Şiddete Maruz Kalma	27	41
Ailenin Parçalanması	20	30
Kötü Arkadaşların Olması	15	23
Ailenin Çocukla İlgilenmemesi	4	6
Toplam	66	100

Sokakta yaşayan çocuklarının kendi bakış açılarıyla sokakta yaşama nedenleri arasında en önemli etmenin aile içi şiddet olduğu görülmektedir. Çocuğun evi terk etmesinin bir başka önemli nedenlerinden biri de ailenin parçalanmasıdır. Düzenli bir aile yaşantısının görülmediği bu çocuklar psikolojik olarak oldukça etkilenmektedirler. Ailenin parçalanması ile eve gelen üvey anne veya baba aile içi şiddetin artmasında bir etmen olarak belirlemektedir. Bu yüzden aile içi şiddet ve ailenin parçalanmaları yanıtları ilk iki sırada yer almakta ve sayısal olarak birbirlerini takip etmektedir. Çocuğun sokağa yönelmesinde yüzde 23'lük bir öneme sahip olan arkadaş etkisi, gecekondu olgusunun nedeni olarak önem arz etmektedir. Yüzde 6'lık bir önem derecesine sahip olan aile ilgisizliği, çocuğun sokağa yönelme davranışında etkili olmaktadır. Bu bağlamda aile ilgisizliği ve arkadaş faktörlerinin birbirleriyle oldukça önemli neden-sonuç ilişkisi içerisinde olduğu gözükmemektedir.

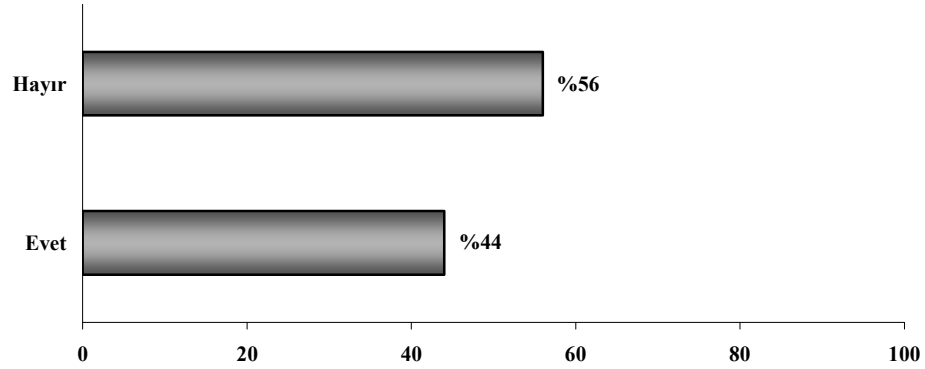
Sonuç olarak; sokakta, çalışan çocuklarla yaşayan çocuklar arasındaki temel ayrım (kendi bakış açılarıyla) aile olan psikolojik bağ noktasında kendini göstermektedir. Aile bağının – tek taraflı da olsa – bulunuyor olması, çocuğun sokağa yönelme eğilimi gösterme sürecinde oldukça kritik bir faktör olarak gösterilebilir.

•• Gün içerisinde ortalama 8 saat sokakta çalışan bu çocuklar akranlarına göre oldukça farklılaşmakta ve yine çağdaşları içerisinde ötekileşmektedirler. Bunun yanında sokakta edindikleri davranış biçimleri de

göz önüne alındığında, psikolojilerinde kuvvetle muhtemel barındırdıkları travmaların giderilmesine yönelik gerçekleştirilmesi beklenen rehabilitasyon süreci ve topluma kazandırılma projelerini oldukça olumsuz yönde etkilemektedir. Çocukların uzun süre evlerinden ve akranlarından kopuk bir yaşam sürmesi, uyum sorunu yaşamalarına ve bundan dolayı kendilerinden beklenen davranışları gösterebilmelerini olumsuz yönde pekiştirmektedir. Bu noktada atılması gereken en doğru adım, sokağa yönelen çocukların (çalışan ya da yaşayan) vakit kaybetmeden ilk adım merkezlerine götürülerek gerekli işlemlerin yapılması ve en kısa sürede çocukların aileleriyle iletişim kurulması yönünde olmalıdır. Böylece bu çocuklar, rehabilitasyon ve toplumsal dönüşümlerinin tamamlanması sürecine daha hızlı yanıt verebilecekleridir.

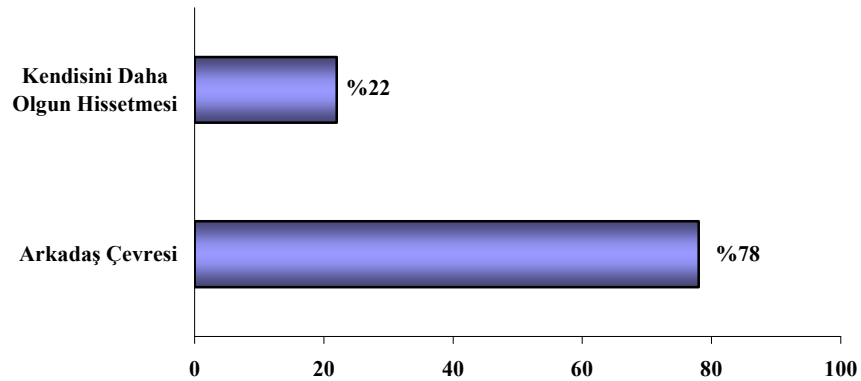
••• Evlerinden kilometrelerce uzak kentin merkezlerinde saatler boyu sokaklarda çalışan çocukların yüzde 44'ünün sigara kullandığı, yüzde 56'sının ise kullanmadığı belirlenmiştir. Çocukların sigara kullanma alışkanlığı göstermesinin en önemli nedeni arkadaş çevresidir. (yüzde 79) Çocuklar gruplar halinde dolaştıkları ve yaşadıkları için, herhangi bir arkadaşının sigara kullanması, diğer çocukların merakını arttırmakta ve birbirlerini etkilemektedirler. Ayrıca arkadaş grubunun baskısı veya onlar tarafından kabul görmek için çocuklar, bu maddeleri kullanmaya başlayabilmekte ve buna bağlı olarak bu maddelere alışabilmektedirler. Bu bağlamda sokakta çalışan çocukların, yaşlarının küçük olması ve her türlü otoriter yapıdan gün boyu uzak kalmaları, sokağın ve çevrenin olumsuz etkilerinin en düşük yansımalarına (sigara vs.) karşı ne kadar savunmasız kaldıklarını göstermektedir.

*Grafik 4. Sigara Kullanma Oranı
(Sigara Kullanıyor musun/yardun?)*

•••• Çocukların sigara kullanmalarının önemli bir ikinci nedeni ise, gün boyu sokaklarda bulunmaları eksikli psikolojik bir yansımadır. Akranları gibi evlerinde ya da bahçelerinde oyun oynayamayan bu çocuklar yetişkinler gibi çalışmaktadırlar. Bu bağlamda arkadaşlarıyla değil de daha fazla yetişkinlerle zaman geçiren bu çocuklar fiziksel olarak yakalayamadıkları olgunluk görüntüsünü sigara içerek kapatmaktadırlar.

Grafik 5. Sigara Kullanımının Nedenleri

Özetle, mikro düzeyde bakıldığında, sokakta çalışan çocukların sigaraya alışmasının nedenleri arasında, ailenin ilgisizliği, arkadaş çevresi ve psikolojik olarak yeterince olgunlaşmadan sokakla yüz yüze kalması olarak gösterilebilir.

Temel anlamda içinde bulundukları genel yapıdan dolayı bu tip maddelere başlayan çocuklar, sokağın yaratabileceği ya da yarattığı risklerden kendilerini koruyamamaktadır. Her geçen gün sokağa daha fazla bağımlı kalan bu çocuklar ailesinden, yakın çevresinden, akranlarından ve hatta kendilerinden dahi uzaklaşmakta ve kimse doğrudan istemese de sokağın birer parçası haline gelmektedirler. Kısaca çizilen bu profil dahilinde, sokağın çocuklar üzerinde çok derin psikolojik travmalar meydana getirdiği söylenebilir.

5. Çocuk ve Suç

Sokak çocuklarının çoğu yetişkinler tarafından sömürülmekte, saatler boyu sokaklarda çalışmak zorunda bırakılmaktadırlar. Bu bağlamda bu çocuklar için sokak aynı zamanda onların evi anlamına gelmeye başlamaktadır. Bu konumdaki çocuklar kaçınılmaz bir biçimde marjinal ve yasadışı işlere bulaşmak zorunda kalmaktadırlar.¹⁵ Bundan dolayı çocuk suçluluğu olgusunu kavramsallaştırırken *suça itilmiş çocuk* terimini kullanmak daha doğru olacaktır.

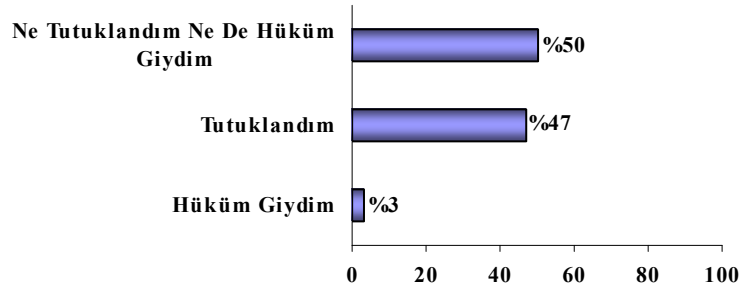
Sokak yaşamı çocuk için suça yönelmenin ilk adımıdır. Daha önce yapılan çalışmalarda, çocuğun sokakta geçirdiği süre arttıkça suça yönelme riskinin de artmakta olduğu tespit edilmiş bir olgudur. Bu açıdan çocuk suçluluğunun ne olduğu ve bunu yaratan faktörlerin bilinmesi sokak çocuklarının anlaşılabilmesi açısından çok önemlidir.

- Genel anlamda, sokak çocuklarının suça itilmesinde yine en önemli etmen ailedir. Ailenin; parçalanması, ilgisizliği, çocuğa uyguladığı şiddet ve aile içinde suçluluk bulunması, çocuk ve suç olgularının bir araya gelmesinde alt etmenler olarak sıralanabilir. Ayrıca çocuğun gecekondu bölgesinde yetişmesi, ailenin ve çocuğun eğitim düzeylerinin düşük olması ve çocuğun kötü arkadaşlarının olması, çocuk suçluluğu olgusunun oluşumuna etki eden diğer faktörlerdir.

- İstanbul’da gerçekleştirilen incelemelerde, çocukların yüzde 47’sinin tutuklandığı, yüzde 3’ünün ise hüküm giydiği tespit edilmiştir.

¹⁵ Oğuz Polat: **a.g.e.** , s 79.

Grafik 6. İstanbul Sokaklarında Yaşayan Çocukların Suçluluk Oranı
(Daha önce tutuklandın ya da hüküm giydin mi?)

Grafikte de görüldüğü gibi, görüşme yapılan çocuklardan yüzde 50'si daha önce herhangi bir suça karışmamıştır. Ancak suçluluk kavramı özel bir durum arz ettiğinden elde edilen bu verilere tam olarak güvenmek yanıltıcı olabilir. Çünkü görüşme sırasında, bazı çocuklar suç işlemedikleri halde işlemiş, bazıları da suç işledikleri halde işlememiş tarzda yanıt vermiş olabilirler. Suç olgusu bazı çocuklar için statü anlamına geldiğinden yaşadıkları bu deneyimi abartabilecekleri gibi, yaşadıkları deneyimi korkularından dolayı aktarmamış olabilecek çocukların olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 15. İstanbul Sokaklarında Yaşayan Çocukların İşledikleri Suç Türleri

Sokakta Yaşayan Çocuk (İstanbul)	Frekans	Yüzde
Hırsızlık	15	44
Kavga	8	24
Yaralama	4	12
Gasp	3	10
Diğer	3	10
Toplam	33	100

●●● Görüşme yapılan çocuklar arasında suç işlemiş olanların suç türüne göre, yoğun olarak hırsızlık yaptığı görülmektedir. (yüzde 44) Çocukların hırsızlık yapmalarında en önemli neden, karşı karşıya oldukları yoksunluk olgusudur. Tablonun burada verilmesinin gerekçesi ve dikkat edilmesi gereken nokta, yoksulluk olgusu orijinli ortaya çıkan ve daha genel anlamda yoksunluk kavramına dönüşen bu olgu, köyden kente göç etmiş

ailenin tüm fertlerini etkilemekte bu bağlamda ise kronolojik olarak, aile yapısının çözülmesi, çocukların sokaklarda saatler boyu marjinal işler yaparak çalışması ve sonuç olarak yoksunluğun hala giderilemediği noktada da bu çocukların sokağın birer parçası haline gelerek suça itilebildiklerini anımsatmaktadır.

Sonuç olarak, İstanbul'daki sokak çocukları olgusunun ikinci aşamasına tam olarak geçmemiş olan Ankara örneği, çocukların gelecekte böyle bir riskle karşı karşıya kalabilmesi ve dönüşüm geçirebilmesi bağlamında ivedilikle devletin ve yerel yönetimlerin eylem planları oluşturarak doğabilecek sorunlar anlamında çözüm önerileri getirmesi beklenmelidir. Özellikle İstanbul'un 1998 yılından bu yana sistematik olarak sürdürdüğü çalışmalar göz önüne alındığında bu çalışmaların günümüzde olumlu sonuçlar verdiği, birçok noktada hizmet veren çocuk ve gençlik merkezlerinin, makro anlamda olmasa bile sokak çocukları olgusunun asgariye inmesinde önemli bir pay sahibi olmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç bölümünde, araştırmanın varsayımları, elde edilen verilerle test edilecektir. Daha sonra elde edilen sonuç bağlamında genel bir değerlendirme yapılacaktır. Son olarak ise öneriler sunulacaktır.

Temel Varsayımın Değerlendirilmesi;

“Kırdan kente doğru göç eden ailelerin bir kısmı kentin karmaşık yaşamına ayak uyduramayıp kentle bütünleşemeyebilirler. Bundan dolayı büyük kentlere göç eden aileler göç sonrası sosyo-ekonomik güçlükler çekebilirler. Bu süreç içinde ekonomik sorunlar ve köyden kente göç sonucu oluşacak kültürel çatışma ile karşı karşıya kalabilecek aileler kent yaşamının dışına itilebilirler. Geleneksel kırsal kesimde ailenin aldığı destek (psikolojik, sosyal ve ekonomik) kentlerde toplumsal kurumlar tarafından sağlanmadığında, büyük ümitlerle kente göç eden ailelerde sosyal çözümler görülebilir. Ailelerin yaşayabileceği bu çözümler, çocuklarının sokağa yönelmelerine neden olabilir.”

Kırdan kente göç edenler aileler, kentlerin çekici kırların ise itici güçlerinin etkisiyle kırdan yaşadıkları yoksulluklarından ve yoksunluklarından kurtulmak amacıyla büyük kentlere göç etmektedirler. Bu bağlamda Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da, göç için köylerini terk eden ailelerin *son duraklarından* biri olmaktadır. Ancak ailelerin insan gibi yaşamak için seçtikleri hayallerini süsleyen bu kent, maalesef onlar için *sonun başlangıcını* ifade etmektedir. Sokakta çalışan çocukların göç etmiş olan aileleri ile yapılan görüşmelerde, ailelerin; ortalama mevcudunun 8, kişi başına düşen ortalama gelirin ise 1 milyon olduğu tespit edilmiştir. Yani görüşülen bu göç ailelerinin, Dünya Bankası'nın bir insan hayatının devam edebilmesi için ihtiyacı olan besin miktarının elde edilmesi için belirlediği 2-2,5 Dolar'a bile sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Ankara'ya göç eden bu aileler günlük 1 Dolar bile olmayan gelirleriyle yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedirler.

Göç aileleri bu süreçle beraber yoksulluklarının daha da artmasından dolayı, göç süreciyle şehir merkezlerinin dışında olan bölgelere yerleşmek zorunda kalmaktadır. Bu durumda bu ailelerin ketileş(e)memesini yani kentle bütünleş(e)memesini zorunlu kılmaktadır. Görüşülen ailelerinin yüzde 60'ı gecekondularda oturmaktadırlar. Göç, çocukların içinde bulunduğu ortam, yaşadıkları çevre ve çalışma hayatının içinde bulunma zorunluluğu çocukların sokağın birer parçası haline dönüşmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak, büyük ümitlerle Ankara'ya göç eden aile yoksulluğundan ve yoksunluğundan kurtulamamıştır. Bu durum ise ailelerin çocuklarını ekonomik değer olarak görmesini ve çocuklarının sokakta çalışmasını tetiklemiştir. Ancak çocuğunda çalışmasına rağmen yoksulluk süreci devam eden aileler içinde bulundukları bu duruma daha fazla direnememekte buna bağlı olarak ailelerde çözümler meydana gelmektedir. Ailenin, çözülmesiyle birlikte buna çocuğa karşı şiddette eklenince sokak çocuk için maalesef kaçınılmaz bir son olmaktadır.

Son olarak, görüşme yapılan ailelerin yüzde 90'ının Ankara'da uyumsuzluk çektiğini bundan dolayı fırsatları olduğunda köylerine dönmeyi düşündüklerini belirtmişlerdir.

Birinci Alt Varsayımın Değerlendirilmesi;

“Düzenli bir aile yaşantısının görülmemesi, ailenin parçalanmış olması ve aile içi şiddet çocukların evden uzaklaşmasına neden olabilir. Tüm bu etmenler çocukların sokağa yönelme riskini arttırabilir.”

Göç sonrası yaşanan geçim sıkıntısı ve barınma sorunları aileleri bunalıma itmekte ailelerin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar baskı ve stres oluşturmaktadır. Ailelerin yaşadığı geçim sıkıntısı ve barınma sorunları aile içi geçimsizliği arttırmakta ve çözümler yaşanmaktadır. Ankara sokaklarında çalışan çocukların ailelerinin yüzde 58'i, İstanbul'dakilerin ise yüzde 75'i parçalanmıştır. Ayrıca ailelerin yaşadığı bu

çözölme sürecinde; yine Ankara'daki çocukların yüzde 50'si İstanbul'dakilerin ise yüzde 71'i ailesinden şiddet görmektedir.

Ailenin parçalanma sürecinde çocuğa karşı olabilecek ilgisizlik veya aileye üvey anne veya babanın gelmesi çocuğu sokağa yönelten en önemli etmenlerden biridir. İstanbul sokaklarında yaşayan çocukların yüzde 30'u ailenin parçalanmasının yüzde 6'si ise ailenin kendileriyle ilgilenmemesinin sokağa yönelmelerinde çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Yine ailenin parçalanması ile eve gelen üvey annelerinin veya babalarının kendilerini evde istemediklerini ve kendilerine şiddet uyguladığını ifade etmişlerdir. Çocuklar sokağa yönelmelerinde en önemli etmenin aile şiddet olduğunu belirtmişlerdir. Çocukların yüzde 41'i evi şiddet gördükleri için terk ettiklerini söylemişlerdir.

Sonuç olarak ailelerin parçalanması ve aile içi şiddet (yüzde 71) çocukların sokağa yönelmelerinde oldukça önemli etmenlerdir. Bu bağlam da yüzde 40 gibi önemli sayılabilecek oranda 13 – 15 (ergenlik) yaş aralığında bulunan Ankara sokaklarında çalışan çocukların yüzde 50'sinin ailesinde şiddet görmesi, sokağa yönelim eğilimi açısından risk teşkil etmektedir.

İkinci Alt Varsayımın Değerlendirilmesi;

“Kırdan kente göç etmiş ailelerin ekonomik düzeyinin düşük olması çocukları erken yaşta çalışmaya ya da çalıştırılmaya sevk edebilir. Bundan dolayı bu çocukların eğitim seviyesinin düşük olması beklenmektedir.”

Daha önce de belirtildiği gibi göç eden ailelerin, Ankara'da çözmek için geldikleri ancak daha da şiddetli hissettikleri yoksulluk olgusu, çocuklarını köyde ekonomik değer olarak değerlendirmelerini burada da değiştirmemiştir. Yasaların küçük çocukların çalışmasına izin vermemesi ailelerin çocuklarını sokaklarda çalışması için teşvik etmesine neden olmaktadır. Aile içi ekonomiye katkıda bulunmak için bu çocuklar günde ortalama 8 saat çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Görüşme yapılan Ankara sokaklarında çalışan çocukların yüzde 66'sının İstanbul sokaklarında çalışan çocukların ise yüzde 65'inin eğitimle ilişkisi bulunmamaktadır. Çocuklar, sokakta zor ve yorucu şartlarda çalışmak zorunda kaldıkları için eğitimlerini götüremediklerini bundan dolayı eğitimlerinden feragat ettiklerini ifade etmişlerdir.

Tüm bunlara rağmen çocukların 70'i, ailelerinin okula gitmelerini istediklerini söylemişlerdir. Bu verilerden, ailelerin aslında çocuklarını okutmak istediği ancak şartların buna müsaade etmediği sonucunun yanı sıra daha önce de değinildiği gibi sokakta çalışan çocukların ailelerine olan olumlu bakışının bu yanıtı etkilemiş olabileceği sonucu da çıkarılabilir. Ancak ailelerin eğitime olan bakış açıları ne olursa olsun çocukların eğitimi yüzde 65 gibi büyük bir oranda aksamaktadır.

Sonuç olarak, göç eden ailelerin çocukların sosyo-ekonomik şartlardan dolayı psikolojik değerleri yerine ekonomik değerleri ön plana çıkmakta çocuklar aile içi ekonomiye katkıda bulunabilmek için sokakta çalışmak zorunda kalmakta ya da bırakılmaktadır. Tüm bunlar çocukların eğitim seviyesinin düşük olmasında belirleyici rol oynamaktadır.

Üçüncü Alt Varsayımın Değerlendirilmesi;

“Sokak, çocuklar için tehlike ve risk dolu bir ortam yaratabilir. Ailevi ve ekonomik nedenlerden dolayı sokaklarda çalışmak zorunda kalan ya da bırakılan çocuklar, psikolojik ve fiziksel olarak optimum olgunluğa ulaşmış olmadıklarından sokağın getirebileceği risklerle nedensel olarak doğrudan sonuçsal olarak ise dolaylı bir biçimde karşı karşıya kalabilirler. Buna bağlı olarak ise çocuklar marjinal bir yapıya dönüşebilirler.”

Sokakta çalışan genel çocuk profilinin ilerleyen dönemlerde marjinal bir yapıya bürünerek farklılaşması yaklaşımı genellenebilir bir varsayım olmasa da Dünya Bankası tarafından Türkiye için belirlenen *mutlak yoksulluk* sınırının kişi başına günlük 2-2,5 dolar olduğu halde görüşülen ailelerde kişi

başına düşen gelirin 1 bile olmadığı, göç eden ailelerin yüzde 60'ının gecekonduda oturduğu ve yine yüzde 58'inin yapısal olarak çözülme geçirdiği bir ortamda günde ortalama 8 saat sokakta çalışan bu çocukların, İstanbul örneğine benzer bir sokakta yaşayan çocuk profiline dönüşüm sürecine girme ihtimalini göz ardı etmemek gerekir. Bu bağlamda İstanbul'da görüşme yapılan 66 sokakta yaşayan çocuğun belirlenmiş veriler yardımıyla elde edilen sosyo – demografik yapılarına bakıldığında birçok sokakta çalışan çoğunluğu benzerlik gösterdiği görülmektedir. Aileleriyle olan bağları devam ettiği dönemlerde İstanbul sokaklarında şuan yaşayan çocukların tamamı, o dönemde sokakta çalıştığını ifade etmesi, Ankara'ya salt genellenebilir olmasa da tezin bu varsayımını destekler niteliktedir.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin tamamı araştırmanın tüm varsayımlarını desteklemiştir.

Genel Değerlendirme

Türkiye'nin sanayileş(e)memesinin Batı toplumlarının aksine yurt çapında homojen olarak sağlanamaması ve belirli bölgelerde yoğunlaşması aynı zamanda 20. yüzyıla beraber tarım toplumu olma özelliğini yitirmesinin sonucu, bölgeler arası dengesizlik ve yoksulluk gibi olgular ortaya çıkmıştır. Bu konjektürel sistem içerisinde kırdan kente doğru, kontrolsüz ve dengesiz bir akım yani göç olgusu Türkiye'nin en önemli sorunlarından birini oluşturmuştur. Böylece kırsalın itici, kentin ise çekici kuvvetleri kent merkezlerinde yeni bir şehirleşmenin temelini hazırlamıştır. Kontrolsüz ve dengesiz yapılan bu durdurulamaz göç, kentlerin alt ve üstyapısının artık kitlelere cevap veremez hale gelmesini mümkün kılmıştır.

Bu sözüne edilen yoksul insanların büyük kentlere akın etmesiyle birlikte oluşan gecekondu kuşakları, en başta yoksulluğun ve ekonomik dengesizliklerin sonucuyken artık kendi içinde yeni toplumsal sonuçların nedenini teşkil etmiştir. Çocuklar için riskli ortamların başında gelen bu mekânlar çocukların sokağa yönelim sürecinde kaçınılmaz itici kuvveti olmuştur. Aşırı yoksulluk, çocukların normal bir biçimde sosyalleşmelerini sağlamaları için eğitim almalarına geçit vermezken, çocuklar büyük kentlerin büyük sokaklarında mendil satarak normal olmayan bir biçimde sosyalleşmelerinin ana etmeni olmaktadır. Vurgulandığı gibi normal olmayan bir biçimde günde ortalama 8 saat sokakta sosyalleş(e)meyen bu çocuklar, aslında sokağın çocukları adı verilen kavramın emarelerini ne yazık ki üzerlerinde taşımaya başlamaktadırlar. Bu çocuklar için artık ev anlamını yitirmeye başlamış ve onların özgürlüklerini demek olan *kalabalık mı yoksa ıssız mı* olan sokaklar, yeni evleri olmuştur. Çocuklar bundan sonra da çarkın birer parçası haline gelerek marjinal yaşam fonksiyonlarını içlerinde barındırmaya başlamaktadırlar. Başta üzerinde sıkça durulduğu üzere, yoksulluk ve göç ilk bakışta ne kadar masum ve çözüm arayan kitlelere yanıtmış gibi gözükse de Türk toplumunun en büyük sorunun nedenlerini kendi elleriyle hazırlamıştır.

Sonuç olarak, araştırma dahilinde elde edilen bulgulara göre, sokak çocuğu olgusunun ortaya çıkmasındaki temel etmenler; eğitimsizlik, hızlı nüfus artışı, yoksulluk, göç, gecekondulaşma ve çözülme aile yapısıdır.

Öneriler

Bu sonuçlara bağlı olarak, sokak çocukları olgusunun toplumsal bir sorun olmaktan çıkmasına yönelik makro ve mikro öneriler sunulacaktır. Üzerinde durulan sorunların başlamadan çözümünü gerçekleştirmek amacıyla, sokakta çalışan ve yaşayan çocuklara yönelik makro öneriler birlikte verilecektir. Bu olgular üzerinde durulacak mikro öneriler ise ayrı ayrı ele alınacaktır.

Makro Öneriler (Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar)

- Sorunun temel nedeni olan yoksulluğun ve buna bağlı olarak gelişen göçün nedenlerine inilmelidir.

- Ülkenin yoksulluk haritası çıkarılmalı ve devletin yapacağı yatırımlar bu haritaya göre şekillenmelidir. Böylece gelişmiş bölgelerle gelişmemiş bölgeler arasındaki sosyal ve ekonomik farklar azalacak, itici ve çekici güçler önemini kaybederek hızlı göç olgusu yavaşlayacaktır. Buna bağlı olarak göçün yavaşlaması, göç veren bölgelerden çıkan beyin ve ekonomik gücün orada kalmasına neden olacak ve bölgeler arası denge sağlanmış olacaktır. Bu bağlamda, ülke genelinde yoksulluğu giderecek politikalar oluşturulmalı ve uygulanmalıdır.

- Kırsal bölgelerde çocuğun ekonomik değerinin psikolojik değerinden üstün olmasından dolayı, bu bölgelerde nüfus hızlı bir biçimde artmaktadır. Geri kalmış bölgelerde eğitimin her yönden teşvik edilmesi ve eğitilmiş insan oranının artırılması, hem istihdamı arttıracaktır hem de çocuğun ekonomik değer olarak görülmemesini sağlayacaktır. Bu bağlamda devletin hızlı nüfus artışına karşın genel politikalar oluşturması gerekmektedir.

Sonuç olarak, devletin ele alacağı bu makro politikalar, binlerce çocuğun sokakta çalışması ve yaşaması sorununa yapay ve geçici çözümler olmaktan çok radikal ve kalıcı çözümler olacaktır.

Mikro Öneriler (Sokakta Çalışan Çocuklar)

- Sokaktaki çocuklarla ilgili yeterince bilimsel araştırma yapılmadığından, çocukların gerçek anlamda sokağa yönelme davranışı göstermelerinin nedenleri ve buna bağlı olarak soruna yönelik çözüm önerileri irdelenememektedir. Bu bağlamda sokakta çalışan çocuklarla ilgili bilimsel araştırmalar yapılmalı ve desteklenmelidir.
- Sokaktaki çocuklar gündemde sürekli yer almadığı için, bu çocuklara yönelik çalışmalar ve eylem planları da süreklilik kazanamamaktadır. Bu bağlamda sokakta çalışan çocukların sorunlarına sürekli olarak çözüm önerileri getirebilmek için, miting, kampanya v.s. düzenlenerek bu aktiviteleri görsel ve yazılı basına aktararak kamuoyu oluşturulmalıdır.
- Çocukların ailelerinin ekonomik yetersizlik içinde olmaları çocukların eğitimlerinin kesilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda çocuklar ve aileleri için eğitimi teşvik edici önlemler alınmalıdır. Mobil eğitim, mobil sağlık gibi üniteler oluşturularak çocukların kentin altyapı olanaklarından optimum düzeyde faydalanmaları sağlanmalıdır.
- Yasaların küçük yaştaki çocukların çalışmasına izin vermemesinden dolayı çocuklar sokakta çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda, yasal düzenlemeler çocukların yararına olacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.

- Sokaktaki çocuklara yönelik hizmet veren kurum ya da kuruluşlar kurulmalı, yaygınlaştırılmalı ve bu merkezler arasında eşgüdüm oluşturulmalıdır.

- Sokaktaki çocukların aileleri, ekonomik nedenlerden, içinde bulunduğu stres ve baskıdan dolayı, çocuklarına şiddet uygulamaktadırlar. Bu bağlamda bu çocukların ailelerinin ekonomik durumlarını düzeltici tedbirler alınmalı ve ayrıca aile danışmanlık merkezleri kurulmalıdır.

Sonuç olarak, sokaktaki çocuklar için alınacak mikro önlemler, bu çocukların sokaklarda günde 8 saatten fazla çalışması yerine, her çocuğun hakkı olan eğitim ve sağlık gibi gereksinimlerden faydalanması sağlanacaktır. Ayrıca alınacak bu mikro önlemler sayesinde, potansiyel sokak çocuğu ve çocuk suçluluğu olgularına aday olan bu çocukların davranış sapmaları göstermesi zamanında önlenmiş olacaktır.

Mikro Öneriler (Sokakta Yaşayan Çocuklar)

- Aileleri ile ilişkisi kopan ve sokakta yaşamaya başlayan bu çocuklar arkadaşlarının da etkisiyle kaçınılmaz bir biçimde, bağımlılık yaratan maddeler kullanmaktadırlar. Bu bağlamda İstanbul genelinde bu konu ile ilgili tedavi ve rehabilitasyon merkezleri kurulmalıdır.

- Sokağın çocukları, aileleri ile ilişkileri koptuğundan ve buna bağlı sokaklarda yaşamaya başladıklarından dolayı eğitim düzeyleri oldukça düşük olmaktadır. Eğitim düzeyleri düşük olan bu çocukların doğal olarak sokağa olan bağımlılıkları artmaktadır. Bu bağlamda, bu çocukların psikolojik durumları da göz önüne alınarak, özel eğitim kurumları oluşturulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

- Sokaktaki çocuklara yönelik verilen çözüm önerisinde de olduğu gibi, sokağın çocukları da gündemde sürekli yer almadığı için, bu çocuklara yönelik çalışmalar ve eylem planları da süreklilik kazanamamaktadır. Bu bağlamda sokakta yaşayan çocukların sorunlarına sürekli olarak çözüm önerileri getirebilmek için, miting, kampanya v.s. düzenlenerek bu aktiviteleri görsel ve yazılı basına aktararak kamuoyu oluşturulmalıdır.

- Sokağın çocukları, polis tarafından sokaklardan çocuk merkezlerine yönlendirilmektedir. Bu çocukların o an yaşadıkları psikolojik sorunları, üzerlerindeki kötü kıyafetleri v.s. giderecek ve çocukların istedikleri zaman gelebilecekleri ilk adım istasyonları yaygınlaştırılmalıdır.

- Sokağın çocuklarına yönelik hizmet veren devlet, gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri arasında eşgüdüm sağlanmalı ve acil eylem planları oluşturulmalıdır.

- Sokağın çocukları, madde kullandığı ve çeşitli nedenlerden dolayı kavgalar karıştıkları için sağlık sorunları olmaktadır. Bu bağlamda kamu kurumu ve özel hastanelerden bu çocuklar için özel kontenjanlar ayrılmalıdır.

- Sokağın çocukları için, bulaşıcı ve cinsel yolla geçebilecek hastalıklara ilişkin cinsel ve sağlık eğitim programları hazırlanmalı ve çocuklara bu eğitimler verilmelidir.

- RTÜK'ün ceza verdiği televizyon kanalları kapatılmamalı, aile ilişkilerinin güçlendirilmesi ve aile içi şiddet konularında eğitici ve yönlendirici programların hazırlanması ve yayınlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

- Sokağın çocuklarının sokağa yönelme sürecinde, sorunlara hep davranışsal açıdan yaklaşılmaktadır. Çocuğun sokağa yönelme sürecinde

toplumsal öğelerin üzerine fazla değinilmemektedir. Bu bağlamda nüfus, göç ve aile gibi çocukları sokağa iten toplumsal fonksiyonların çözümlemesi yapılmalıdır. Ayrıca, sosyal hizmetler müdürlüğü, rehabilitasyon merkezleri, çocuk ve gençlik merkezleri gibi kurum-kuruluşlarda, sosyal hizmetler uzmanı ve psikologların yanında sosyologların da istihdam edilmeleri sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, sokağın çocukları için alınacak mikro önlemler, bu çocuklar içinde madde bağımlısı olanların ve suça itilenlerin asgariye indirmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca hayatlarından ve geleceklerinden tamamen umutlarını kesen çocukların, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçları karşılanmalı onları yetenekleri doğrultusunda yönlendirmeli ve hak ettikleri değere ulaşmaları sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Altıntaş, Betül. **Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe...: Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Aptekar, Lewis. "Street Children In The Developing World: A Review Of Their Condition", **Cross – Cultural Research**, cilt 28, (1994), sayı 3.

Bal, Hüseyin. **Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri**, S.D.Ü. Yayınları, Isparta, 2001.

_____. **Kentsel Yapı ve Kentleşme Süreci (Isparta-Van Karşılaştırması)**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2003.

Beritan, Saim Can. **Kırdan Kente Göç Eden ve Gecekondu'lara Yerleşen Ailelerin Çocukları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz (İstanbul Örneği)**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Isparta, 2003.

Bilgili, Ahmet. **Doğu Anadolu Bölgesi'nde Göçe Maruz Bırakılan Çocuklar**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

_____. "Göç Çocukları ve Kent", **1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı**, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

Black, Jeremy. **Street and Working Children**, Innocenti Global Seminer, UN Children's Fund, İtalya, 1993.

Bozkurt, Veysel. **Değişen Dünyada Sosyoloji**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.

Çocuk Vakfı. "Yeni Binyılda Türkiye'nin Çocukları."
<http://www.cocukvakfi.org.tr>

Dedeoğlu, Ceyda, Nurşat Bahadır. “Yeldeğirmeni Sokak Çocukları Umut Evindeki Çocuklarıyla İlgili Kesitsel Bir Çalışma”. Sokak Çocukları Rehabilitasyon Derneği. <http://www.sokakcocuklari.net/>

Doğan, İsmail. “Çocuk Hakları Açısından Türkiye’de Çocuk Olgusu”. Milli Eğitim Dergisi. <http://yayim.meb.gov.tr>

Dönmezer, Sulhi. **Kriminoloji**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1994.

Durkheim, Emile. **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları**, Çev. C. B. Akal, B/F/S Yay., İstanbul, 1985.

Ennew, Judith. **Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar**, Çev. Çiçek Öztekin, Ankara, 1998.

Erkal, Mustafa, B. Baloğlu, F. Baloğlu. **Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

Giddens, Anthony. **Sosyoloji**, Haz. Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2005.

Hançerlioğlu, Orhan. **Toplumbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.

İçli, Tülin. **Türkiye’de Suçlular**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1993.

İlik, Bülent. **İstanbul Sokaklarında Çalışan Çocuklar**, Araştırma Projesi Dokümanı, ILO/IPEC, 1994.

ILO. “ILO – Ankara Ofisi Tarafından Yürütülen Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Uluslararası Programı (IPEC) Faaliyetleri”, Yayımlanmamış Kurum İçi Çalışma Metinleri, (2001) ILO Ankara Ofisi.

İstanbul Çocukları Vakfı. **1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı**, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

_____. **1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı**, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

_____. **1. İstanbul Çocuk Kurultayı Kararlar Kitabı**, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

_____. **1. İstanbul Çocuk Kurultayı Projeler Kitabı**, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

Keleş, Ruşen. **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.

Konanç, Esin. **Korunmaya Muhtaç Kent Çocukları**, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul, 1992.

Kongar, Emre. **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

Kulaksızoğlu, Adnan. **Ergenlik Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

Küntay, Esin. **İstanbul'un Sokak Çocukları: Karşılaştıkları Riskler ve Koruma Politikaları**, Sosyolojideki Son Gelişmeler ve Türkiye'deki Etkileri, UNESCO, Ankara: 1993.

_____. "Kanunla İhtilaf Halindeki Çocuklar", Polis Dergisi, (2006), http://www.emniyet.gov.tr/StratejiGelistirmeDB/dergi/41/web/kriminoloji/Prof_Dr_Esin_KUNTAY.htm

Lusk, Mark. "Street Children of Rio de Janerio", **International Social Work**, (1992), sayı 35.

Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay ve D. Kömürcü, Ankara: 1999.

Macionis, J.J. **Sociology**, Sixth Edition, Prentice Hall, New Jersey, 1997.

McCrum, Sarah, P. Bernal. **Çocuklarla Görüşme**, Barok Matbaacılık, Ankara.

Meriç, Ümit. **Türkiye Kanatlarınızın Altında**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Mid – Term Review Project Document. **Meeting the Need of Street Children in the Philippines**, UNICEF, 1990.

Okay, Cüneyd. **Belgelerle Himeye-i Etfal Cemiyeti: 1917 – 1923**, Şule Yayınları, İstanbul, 1999.

Peker, Hüseyin. **Çocuk ve Suç**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

Philips, Kevin. **Street Children in India**, Rawat Publication, New Delhi, 1994.

Polat, Oğuz. **Sokak Çocukları**, Özgün Ofset Reklamcılık ve Matbaacılık, İstanbul, 2002.

Rizzini, Irene. **Street Children: An Excluded Generation in Latin America**, Childhood, cilt 3, sayı 2, 1996.

SHÇEK. “Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklara Yönelik SHÇEK Tarafından Yürütülen Çalışmalar”, Yayımlanmamış Kurum İçi Çalışma Metinleri, (2001) Aile Çocuk Hizmetleri Daire Başkanlığı, Ankara.

Soyaslan, Doğan. **Kriminoloji**, Beta Basım Yayım, Ankara, 2003.

Swart, Kruger. **Street Children in Latin America, with Special Reference to Guetemala**, Unisa Latin America Report, 6, 1990.

Tolon, Barlas. **Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma**, AİTİA Yay., Ankara, 1981.

T.C. İstanbul Valiliği İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü. **Sokakta Yaşayan ve Çalıştırılan Çocukların Korunma Projesi**, İstanbul, 2002.

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı. **1. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Tisamat Basım Sanayi, Ankara, 2002.

UNESCO. **Africa's Lost Generation**, A Window Open on the World, 1991.

UNICEF. **Children in Especially Difficult Circumstances**, Supporting Annex, Exploitation of Working and Street Children, New York, UN Children's Fund, 1986.

UNICEF. **A Background Paper on "Street Children"**, submitted at the National Workshop on the Street Children, Yeni Delhi, 1988.

UNICEF. **Children and Development in the 1990s**, A Unicef Sourcebook; proceedings of the World Summit for Children, New York UN Children's Fund, 1990.

Wainaina, Joseph. **The Parking Boys of Nairobi**, African Journal of Sociology, 1981.

Williams, C. **Who are Street Children? A Hierarchy of Street Use and Appropriate Responses**, Child Abuse & Neglect, cilt 17, 1993.

Yüksel, Yurdanur. "Gecekondu ve Çocuk", **1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı**, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

Zeytinoğlu, Sezen. "Sokakta Çalışan ve/veya Yaşayan Çocuklar: Sınıflandırmalar, Araştırmalar, Bazı Öneriler", Umut Çocukları Derneği, (2003), http://www.umutcocuklari.org.tr/tr/guncel/makale/sezen_zeytin.htm

EKLER

EK. 1 Çocuk Görüşme Formu

(Görüşülen kurumun adı ve yeri:.....)

1- Cinsiyeti:

1 () Kız

2 () Erkek

2- Yaşı:.....

3- Doğum yeri:

1 () İl:.....

2 () İlçe:.....

3 () Köy:.....

4- Doğum yeri kent ise:

1 () Gecekondu

2 () Kent merkezi

5.-6. ve 7. sorular, çocuğun ailesi göç ettiyse sorulacak!

5- Bu şehre hangi ilden göç ettiniz?.....

6- Ne zaman göç ettiniz?.....

7- Göç ettikten sonra ne tür güçlüklerle karşılaştınız?

1 () İşsizlik

4 () Aile geçimsizliği

2 () Geçim sıkıntısı

5 () Hiç güçlük çekmedik

3 () Barınma sorunu

6 () Diğer:.....

8- Neden sokakta yaşamak istiyorsun?

1 () Ailem bana şiddet uyguladığı için

2 () Ailem, benimle ilgilenmediği için

3 () Okulda başarısız olduğum, tepkiden korktuğum için

5 () Kabahat yaptığım ve cezalandırılmaktan korktuğum için

6 () Diğer:.....

9- Ne zamandan beri sokakta çalışıyorsun/yaşıyorsun?

1 () Birkaç gün

3 () Birkaç ay

2 () Birkaç hafta

4 () Birkaç sene

10- Günde kaç saat çalışıyorsun?.....

11- Sokakta ne satarak para kazandın?

1 () Mendil

2 () Simit

3 () Boya

4 () Tartı

5 () Yara bandı

6 () Diğer:.....

12- Hem okuyup hem çalıştın mı?

1 () Evet 2 () Hayır

13- Öğrenim Durumun?

1 () Okur-yazar değil 5 () Lise terk
 2 () Okur-yazar, ilköğretim terk 6 () Liseye devam ediyor
 3 () İlköğretime devam ediyor 7 () Lise mezunu
 4 () İlköğretim mezunu Okulu terk etmiş ise nedeni?.....

14- Ailen okula gitmeni destekler mi?/miydi?

1 () Evet 2 () Hayır

15- Annen-baban birlikte yaşıyor mu?

1 () Evet 2 () Hayır

16- Ailedeki birey sayısı (görüşülenle birlikte):.....

17- Ailedeki çocuk sayısı:..... 18 yaşın altındaki çocuk sayısı:.....
 Ailenin kaçınıcı çocuğusun?.....

18- Ailenin oturduğu konutun mülkiyet durumu nedir?

1 () Kira 2 () Mülkiyetine sahip

19- Konutun özelliği?

1 () Apartman dairesi 3 () Müstakil
 2 () Gecekondu 4 () Diğer:.....

20- Ailede gelir getirici işlerde kimler çalışıyor?

1 () Kendisi
 2 () Baba
 3 () Anne
 4 () Kardeşler
 5 () Diğer:.....

21-22 ve 23. sorular 20. sorunun cevabına göre sorulacaktır!

21- Çalışmana kim karar verdi?

1 () Ben karar verdim 2 () Ailem karar verdi

22- Çalışmanın amacı neydi?

1 () Kendi adıma para kazanmak
 2 () Aile bütçesine katkıda bulunmak
 3 () Diğer:.....

23- Kazandığın aylık gelir yaklaşık nedir? Ve kazandığın parayı ne yapıyorsun/yapıyordun?

.....

24- Aile içi ilişkileriniz nasıldır/nasıldı?

- 1 () Annem babamla anlaşamazdı, babam annemi döver/döverdi
 2 () Annemle anlaşamazdım, annem beni sık sık döver/döverdi
 3 () Babam çok içki içer, annemi ve beni döver/döverdi
 4 () Ben kardeşlerimle anlaşamaz, hep kavga ederim/ederdim
 5 () Aile içi ilişkilerimiz genel olarak iyidir/iyiydi

25- Aile üyeleri ile ilişkilerin nasıldır/nasıldı?

	Çok iyi	İyi	Normal	Kötü	Çok kötü
Baba	()	()	()	()	()
(Varsa) üvey baba	()	()	()	()	()
Anne	()	()	()	()	()
(Varsa) üvey anne	()	()	()	()	()
kardeş	()	()	()	()	()
(Varsa) üvey kardeş	()	()	()	()	()

26- Ailenin diğer kardeşlerine olan tutumları, sana olan tutumlarından farklı mı?

- 1 () Evet 2 () Hayır

27- Sorunlarını genelde kiminle paylaşırsın?

- 1 () Anne 4 () Arkadaş
 2 () Baba 5 () Hiç kimse
 3 () Kardeş 6 () Diğer:.....

Niçin:.....

28- Sence, çocuklar neden sokağa ve/veya suça yönelmek zorunda kalırlar?

- 1 () İhtiyaçlarının karşılanmaması 5 () Ailenin çocukla ilgilenmemesi
 2 () Aile içi şiddete maruz kalma 6 () Ailenin yönlendirmesi
 3 () Anne-baba anlaşmazlığı 7 () Kötü arkadaşlarının olması
 4 () Ailenin parçalanması 8 () Diğer:.....

29- Aile üyeleri arasında suç işlemiş ve hüküm giymiş olan var mı?

1 () Var 2 () Yok

Varsa kimler:.....

30- Akrabalar arasında suç işlemiş ve hüküm giymiş olan var mı?

1 () Var 2 () Yok

31- Daha önce tutuklandın ya da hüküm giydin mi?

1 () Tutuklandım

2 () Hüküm giydim

3 () Ne tutuklandım ne de hüküm giydim

32. ve 33. soru 31. sorunun cevabına göre sorulacaktır!

32- Hangi suçtan tutuklandın ya da hüküm giydin?

1 () Adam öldürme 4 () Yaralama

2 () Hırsızlık 5 () Gasp

3 () Cinsel suç 6 () Uyuşturucuya ilişkin suçlar

7 () Diğer:.....

33- Neden suç işlemek zorunda kaldın?

1 () Ekonomik yetersizlik 4 () Kavga yüzünden

2 () Arkadaş etkisi 5 () Bağımlılık yaratan maddelerin etkisi

3 () Namus uğruna 6 () Diğer:.....

34- Sokağa ve/veya suça yönelmende, ailenin sorumluluğu olduğuna inanıyor musun?

1 () Evet 2 () Hayır

yanıt evet ise; ailen bu konuda sence ne yapmalıdır?.....

35- Sokağa ve/veya suça yönelmende, devletin sorumluluğu olduğuna inanıyor musun?

1 () Evet 2 () Hayır

yanıt evet ise; devlet bu konuda sence ne yapmalıdır?.....

36- Bağımlılık yaratan maddeler kullanıyor musun?

1 () Evet 2 () Hayır

37. 38. sorular 36. sorunun cevabına göre sorulacaktır!

37- Bağımlılık yaratan maddelere neden başladın?

1 () Arkadaş çevresi

4 () İnsanlardan para istemek için

2 () Dertlerimle başa çıkamamak

5 () Sokakta üşümek için

3 () Eğlence hevesi

6 () Diğer:.....

38- Şu anda aşağıdaki maddeleri hangi sıklıkla kullanıyorsun?

	Sürekli	Bazen	Kullanmıyorum
Sigara	()	()	()
Alkol	()	()	()
Esrar	()	()	()
Uyuşturucu	()	()	()
Hap	()	()	()
Tiner	()	()	()
Bally vs.	()	()	()

39- Gelecekte ne tür bir beklentin var?

40- Eklemek istediğin başka bir şey var mı?

EK. 2 Yetişkin Görüşme Formu

(Görüşülen kişinin ikamet ettiği ilçe/mahalle:.....)

1- Görüşülen kişinin ailedeki konumu:

- 1 () Baba
2 () Anne
3 () Diğer:.....

2- Meslek/sürekli yaptığı iş:

- 1 () İşçi
2 () Memur
3 () Emekli
4 () Esnaf
5 () Zanaatkar
6 () Ev kadını
7 () Diğer:.....

3- Çalışma durumu (son 1 yıl):

- 1 () Sürekli çalışıyor
2 () Bazen çalışıyor
3 () Çalışmıyor

4- Doğum yeri:

- 1 () İl:.....
2 () İlçe:.....
3 () Köy:.....

5.-6.-7.-8. ve 9. sorular, aile, göç ettiyse sorulacak!

5- Bu şehre hangi ilden göç ettiniz?.....

6- Ne zaman göç ettiniz?.....

7- Göç etme sebebiniz nedir?

1 () Geçim sıkıntısı	5 () Tayin
2 () İşsizlik	6 () Çocukların eğitimi
3 () Güvenlik sorunu	7 () Akrabaların burada olması
4 () Kan davası	8 () Diğer:.....

8- Göç ettikten sonra bulmayı düşündüklerinizi bulabildiniz mi?

- 1 () Evet 2 () Hayır

9- Göç ettikten sonra ne tür güçlüklerle karşılaştınız?

1 () İşsizlik	4 () Aile geçimsizliği
2 () Geçim sıkıntısı	5 () Hiç güçlük çekmedim
3 () Barınma sorunu	6 () Diğer:.....

10- Anne ve babanın öğrenim durumu:

	Anne	Baba
Okur-yazar değil	()	()
Okur-yazar, ilkokul terk	()	()
İlkokul mezunu	()	()
Ortaokul terk	()	()
Ortaokul mezunu	()	()
Lise terk	()	()
Lise mezunu	()	()

11- Anne ve babanın medeni durumu:

	Anne	Baba
1. Evliliği	()	()
2. Evliliği	()	()
Evli-ayrı yaşıyor	()	()
Boşandı-yalnız yaşıyor	()	()
Eşi öldü- yalnız yaşıyor	()	()

12- Ailede çalışan yok ise, geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz?

1 () Fon yardımı	5 () Komşu yardımı
2 () Belediye yardımı	6 () Yeşil kart
3 () Sosyal dayanışma yardımları	7 () Yaşlı aylığı
4 () Akraba yardımı	8 () Diğer:.....

13- Aile üyelerinin sosyal güvenlik kuruluşlarıyla ilgisi:

	Anne	Baba	Çocuklar
SSK	()	()	()
Bağ-Kur	()	()	()
Emekli Sandığı	()	()	()
Hiçbiri	()	()	()

14- Ailenin oturduğu konutun mülkiyet durumu nedir?

1 () Kira	2 () Mülkiyetine sahip
------------	-------------------------

15- Konutun özelliği?

1 () Apartman dairesi	3 () Müstakil
2 () Gecekondu	4 () Diğer:.....

16- Ailenin aylık toplam geliri ortalama ne kadardır?

1 () 1-100 milyon	6 () 501-600 milyon
2 () 101-200 milyon	7 () 601-700 milyon
3 () 201-300 milyon	8 () 701-800 milyon
4 () 301-400 milyon	9 () 801+
5 () 401-500 milyon	10 () Diğer:.....

17- Eşinizle ilişkileriniz hangi düzeydedir?

- 1 () İyi anlaşıyoruz
- 2 () Sık sık kavga ederiz ancak hemen barışıyoruz
- 3 () her zaman kavga ederiz ve uzun süre konuşmayız
- 4 () Birbirimize hiç karışmayız
- 5 () Diğer:.....

18- Sorunlarla baş edebilmek için aile üyeleri arasında ortak dayanışma iradesi var mıdır?

- 1 () Her zaman vardır
- 2 () Çok önemli sorunlarda vardır
- 3 () Hiçbir zaman yoktur

19- Aile içinde önemli kararlar nasıl alınıyor?

- 1 () Baba tek başına
- 2 () Anne tek başına
- 3 () Anne-baba birlikte
- 4 () Aile üyeleri birlikte
- 5 () Diğer:.....

20- Çocuklarla ilişkiniz nasıldır?

- 1 () Çocuklarla yakından ilgiliyim
- 2 () Çocuklara karşı katıyım
- 3 () Çocuklarla pek fazla ilgilenmem
- 4 () Diğer:.....

21- Eşinizin çocuklarla olan ilişkisi nasıldır?

- 1 () Çocuklarla yakından ilgilidir
- 2 () Çocuklara karşı katıdır
- 3 () Çocuklarla pek fazla ilgilenmez
- 4 () Diğer:.....

22- Çocuklarınız sorunlarını ya da ihtiyaçlarını genelde kiminle paylaşır?

- 1 () Anne 4 () Arkadaş
- 2 () Baba 5 () Hiç kimse
- 3 () Kardeş 6 () Diğer:.....

Niçin:.....

23- Akrabalarınızla dayanışma türü nasıldır?

- 1 () Sadece moral dayanışma var
- 2 () Maddi ve moral dayanışma var
- 3 () Dayanışma yok

Niçin:.....

24- Sizce, çocuklar neden sokağa ve/veya suça yönelmek zorunda kalırlar?

1 () İhtiyaçlarının karşılanmaması	5 () Ailenin çocukla ilgilenmemesi
2 () Aile içi şiddete maruz kalma	6 () Ailenin yönlendirmesi
3 () Anne-baba anlaşmazlığı	7 () Kötü arkadaşlarının olması
4 () Ailenin parçalanması	8 () Diğer:.....

25- Çocuğunuz/çocuklarınızın sokakta çalışmasında ve/veya yaşamasında, kendinizi sorumlu görüyor musunuz?

- 1 () Evet 2 () Hayır
 yanıt evet ise; bu konuda ne yapmalısınız?.....

26- Çocuğunuz/çocuklarınızın sokakta çalışmasında ve/veya yaşamasından dolayı devletin sorumluluğu olduğuna inanıyor musunuz?

- 1 () Evet 2 () Hayır
 yanıt evet ise; devlet bu konuda sizce ne yapmalıdır?.....

27- Eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

EK. 3 İzin Belgesi¹⁶

T.C.
BAŞBAKANLIK
SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

SAYI : B.02.1.SÇE.0.72.00.01/E-6-1/05-163
KONU : Araştırma Talebi
(Saim Can BERİTAN)

ANKARA
15.4.2005

Sayın

Prof.Dr.Yadigar İZMİRLİ
Gazi Üniv.Sos.Bil.Enstitüsü
Eti Mah.Ali Suavi Sok.No: 15 Kat: 2
Maltepe/ANKARA

İLGİ: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 31.03.2005 tarih ve 2662 sayılı yazısı.

İlgi yazı ile Sosyoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Saim Can BERİTAN'ın "Kırdan Göç Eden ve Kentin Gecekondularına Yerleşen Ailelerin Çocuklarının Muhtemel Sokağa Yönelme Eğilimleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz (Ankara Örneği)" konulu araştırması kapsamında Ankara'daki Çocuk ve Gençlik Merkezlerinde araştırma yapabilme talebi bildirilmiştir.

Makam'ın 14.04.2005 tarih ve 96 sayılı Onayı ile Saim Can BERİTAN'ın yukarıda anılan konuda Nisan-Mayıs-Haziran-Temmuz 2005 tarihleri arasında Ankara'daki Çocuk ve Gençlik Merkezlerinde söz konusu araştırmayı yapabilmesi ve araştırma tamamlanıldığında tezin bir örneğinin Kurumumuza gönderilmesi uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Ahmet Naci SARIGÖL
Genel Müdür a.
Eğitim Merkezi/Başkan V.

EK: Onay Sureti

DAĞITIM :

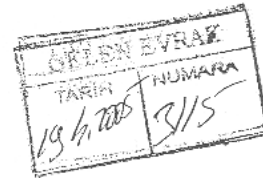
Gereği :

- Ankara İl Sos.Hiz.Müd.
- Prof.Dr.Yadigar İZMİRLİ
Gazi Üniv.Sos.Bil.Enstitüsü
Eti Mah.Ali Suavi Sok.No: 15 Kat: 2
Maltepe/ANKARA

Bilgi :

- AÇHD.Bşk.

*Sn. Soruşturma
İzmir'e bildirilm.
19.04.05
Sn. A. Oktay
Gazi 19.05.05*

Anafartalar Cad. 68/4 Ulus / ANKARA
Telefon: (0 312) 311 31 30
e-posta: egtum@shcek.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için irtibat : S.Ö.ÇETİN - S.H.U.
Faks: (0 312) 311 89 98
Elektronik Ağ: www.shcek.gov.tr

¹⁶ İzin belgesinde, "Sokağın Yoksun Çocukları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: Ankara Örneği" konu değil de "Kırdan Göç Eden ve Kentin Gecekondularına Yerleşen Ailelerin Çocuklarının Muhtemel Sokağa Yönelme Eğilimleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz (Ankara Örneği)" konu başlığının yer almasının nedeni, SHÇEK'e yapılan araştırma talebinin, Enstitüye yapılan konu başlığı değiştirme talebinden önce yapılmasıdır.

EK. 4 Fotoğraflar

Darül Hayr-ı Ali'de rehabilite edilen Osmanlı dönemindeki sokak çocuklarından bazıları...

Ankara'nın Ulus Semtinde yer alan bu çocuk ve gençlik merkezi, çalışan çocuklara yönelik sokak çalışmasını ve Çocuk polisi tarafından yerleri tespit edilen sokakta yaşayan çocuklarla ilgili gerekli işlemleri koordine etmektedir.

Ankara'nın Demirtepe Semtinde yer alan Behice Eren çocuk ve gençlik merkezi, yılın bir altı ayında yetişkin kimsesizlere diğer altı ayında ise sokak çocuklarına yönelik beslenme, barınma, kıyafet vs. hizmeti vermektedir.

Ankara'nın Kavaklıdere Semtinde yer alan Fatma Üçer Çocuk ve Gençlik Merkezi daha çok istismara uğramış sokak çocuklarına yönelik psikolojik rehabilitasyon uygulaması yapmaktadır. Alo Çocuk Merkezi hizmeti de veren merkez, kamuoyu tarafından çocuklarla ilgili yapılan tüm ihbarları değerlendirmekte ve ilgili kuruluşları harekete geçirmektedir.

Temmuzun yakıcı sicağında ayakkabı boyayarak para kazanmaya çalışan çocuk, dinlenmek için verdiği arada ağacın gölgesine geçerek biraz olsun serinlemeye çalışıyor... (Güven Park)

Ayakkabı boyayarak aile ekonomisine katkıda bulunan çocuk, kazandığı paraları saydıktan sonra paralarını belki de en güvenli yer olan cebine koyuyor. Kim bilir... Kazandığı paraları kaybederse akşam ailesi ne der... (Güven Park)

Yorumsuz... (Bakanlıklar)

Yorumsuz... (Söğütözü)

Otobüs duraklarında iki genç... Saat henüz beş ancak gençler şimdiden bally çekmeye başlamışlar... İlginçtir, Ankara'nın en işlek semti olan Ulusta iş çıkışı olmasına rağmen kamuoyu tepkisiz.

ÖZET

Yoksulluk ve gecekondü yaşamı, özellikle çocuklar için riskli ortamların oluşmasına ve çocukların bu bağlamda sokağa yönelmesinde önemli rol oynamaktadır. Ekonomik yetersizlikler, çocukları aile bütçesine katkıda bulunabilmek amacıyla, erken yaşta çalışmaya itmektedir. Yasaların çocukların çalışmasını yasaklaması nedeniyle, bu çocuklar saatler boyu kendi iradeleri dışında sokakta çalışmak zorunda kalmakta ve bu bağlamda marjinal – yasadışı işlere yönelme eğilimi göstermektedirler.

Bu çalışmanın temel amacı, şehir merkezinin dışında yer alan, kentin tüm alt ve üst yapılarından asgari derecede yararlanabilen, her türlü riske açık bölgeler olarak nitelendirilen gecekondularda yaşayan çocukların, sokağa yönelme riski taşıma ihtimalini belirlemek ve sokaktaki yaşam durumlarını betimlemeye çalışmaktır. Ankara İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne bağlı çocuk ve gençlik merkezlerinin yanı sıra Ankara'nın Ulus, Kızılay ve Bakanlıklar'ı içeren – sokakta çalışan çocukların yoğun olarak bulundukları – hatlarda gerçekleştirilen incelemeler sonucu 45 çocukla ve 20 aile ile görüşülmüştür. Veriler, çocuklar ve yetişkinler için ayrı düzenlenen görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın bulguları, yoksul gecekondü ailelerinin kentleş(e)memesinin ve buna ek olarak ta ekonomik zorlukları aşamamalarının aile içi çözümleri körüklediği bu bağlamda da çocukların üzerinden kalkan kontrol mekanizmasının, sokağın çocuk için birer cazibe merkezi halini aldığını göstermektedir.

ABSTRACT

Poverty and living in squatter housing play an important role in creation of risk- bearing environments particularly for children, and in orientation of same to streets. Economical insufficiencies impel them to early employment in order to be able to contribute to family budget. However, these children have to work in streets for hours involuntarily, and exhibit tendency of orientation to illegal works due to the working banns in streets of children introduced by laws.

The main objective of this study is to determine the possibilities of risks of orientation to streets of the children living in slum areas which are located in out of urban districts, benefited from infra- and superstructures of city in minimum, and described as the areas opened to any and all risks, and to depict their living conditions in streets. Interviews were made with 45 children and 20 families as a result of investigations realized in the areas at Ulus, Kızılay and Bakanlıklar in line with the centers for children and youth connected with the Provincial Directorate for Social Services of Ankara where children work on the streets. The findings of study show that in-family disengagements are encouraged by the families living in squatter housing which cannot become urbanized, and additionally overcome economical difficulties, and that the control mechanism in this context removed over children makes streets an attractive centre for children.